MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

ASUR ARAŞTIRMALARI

NİNOVA

SARAYI KÜTÜPHANESİ

M. Joachim Menant

Çeviren
VEDİİ İLMEN

yaba

MEZOPOTAMYA KİTAPLIĞI

"Bu yıkıntılardan çok sayıda yazıtın çıkartılmasından önce de, bu çalışmaların toplamı Ninova toprağında yapılacak araştırma ile Kral Sargon'la başlayan ve sonuncusu Kral Asur-Banipal olan güçlü bir soya rastladığımızı anlatıyordu. Bu sonuca varmak için üç dille yazılmış yazıtları izlemek yeterliydi. Bunlarda bir Asur simgesinin yanında, Pers diline çevirisi bulunuyordu. Özel adların özel bir işareti vardı. Daha sonra oğlu, kral ve ülke işaretlerini tanıdılar. Bu simgelerle de sarayları yapanların aynı soydan mı, yoksa başka soydan mı olduklarını kurguladılar. Bunun yardımıyla, Nemrut'un sarayını yapanın, duvarlarda Ninova ve Horsabad saraylarının tuğlalarında görülen krallarla, kan bağı olmadığını öğrendik."

Mezopotamya Kitaplığı dizisinde sunduğumuz bu eserde, tarihin derinlerindeki bir kütüphanenin görkemli varlığını öğrenecek ve bu paha biçilemez hazinenin başına gelenlere tanık olacaksınız. Şimdi yerinde yeller esen bu insanlık mirasının hüzünlü öyküsünü okurken çok şey öğreneceksiniz. *Ninova Sarayı Kütüphanesi*, tarihin merkezindeki bir yıkımdır. Şimdilerde olduğu gibi.

yaba

ASUR ARAŞTIRMALARI

Ninova Sarayı Kütüphanesi

Yazan
M. JOACHİM MENANT

Çeviren:
VEDİİ İLMEN

yaba

YABA YAYINLARI: 130
Mezopotamya Kitaplığı: 9

Kitabın özgün adı:
La biblioth≤que du Palais de Ninive, 1880, Paris.

ISBN 975 -386-106-0

Hakları saklıdır.
Tanıtımlar dışında alıntı yapılamaz, çoğaltılamaz.

• 1. Basım, Temmuz: 2005
• Editör: A. Doğan
• Kapak tasarımı: D. Piranlı
• Teknik uygulama: Mehmet Esat
• Düzelti:Cengiz Yıldırım
• Dizin: Yaba
• Montaj, basımı, cilt: Engin Matbaacılık

YABA YAYINLARI
Satış ve dağıtım yeri:
YABA SAHAF
Galipdede Cad. 67/1,
80050 Tünel-Beyoğlu / İSTANBUL
Tel/Faks: 212- 293 36 06

İnternetle sipariş : • www.ideefixe.com
• www.kitapyurdu.com • www.weblebi.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz, ... 6
Giriş, ... 8
1 / Yıkıntılar, ... 10
2 / Yapıtlar, ... 15
3 / Yazı ve Dil 24
4 / Tarih, ... 31
5 / Adli Belgeler, ... 39
Köle Satışı 48
Bir Evin Satışı, ... 51
6 / Bilimler, ... 54
7 / Sihir, ... 62
8 / İnanç, ... 67
9 / Efsaneler, ... 79
Sonuç, ... 93
Ek / Asur Ülkesinde Bir Krallık Kütüphanesi
1885 Yılında, ... 95
Yer ve Adlar Dizini, ... 117

Önsöz

Bugün dil çalışmaları yeterince ortaya çıkmış olup bu biçim araştırmaların sonuçlarından artık kuşku duyulmaz. Bilginler en titiz ve direşken çalışmalarla harflerinin anlamı kaybolmuş metinleri okuyup dilleri tekrar kurdular. Bu araştırmalarla uğraşan bilginlerin sayısı dilin kurgusu için yeterli olup çaba gösterdikleri dalları birleştiriyor. Diğer taraftan bilimin her yeni başarısını anlayan ve beğenen geniş bir halk kütlesi var. Derin bir özel çalışmadan kaçınan bazı meraklı kişileri eğitmek için, bu gün, bu bilginlerin arasından çıkma yürekliliğini gösterdik. İlgi duyulan, bu dillerin yeniden yapılaşmasında bilginlerin gösterdiği çabalar olmayıp büyük kütlenin ilgilendiği, elde edilenlerin önemidir. Bu titizlik gereklidir ve dil bilgini bir sınır içerisinde yanıt verebilmelidir. Bizim eski tarihten elde etmiş olduğumuz bilgileri, çalışmalları ile değiştirmek, onun görevidir. Ortadoğu tarihini bize öğretecek olan bütün bu yazıları okumanın verimsiz bir merak için olmadığını kanıtlamak da onun görevidir. Bundan böyle Doğudaki büyük imparatorlukları şimdilerde bize anlatılan yarım yamalak doğa üstü efsanelere dayandıramayız.

Koşullar değişmiştir. Efsaneler yerine artık tarih var. Efsaneler yerine gerçekler var. Büyük bir çalışmayla elde edilen bu gerçekler topluma büyük güçlükle siniyor. Onlara, değerinin tartışıldığı bilimsel biçimden soyutlanmış, özel yazılar vermek gerekir.

Asur Ülkesi ve Kildan Ülkesi yazıları, kendilerini anlatmak için genel tarihe bilgi verecekleri anı ve dilbiliminin daha güvenli olduğu zamanı beklemişlerdir. Çiviyazı metinlerin okunması hiçbir kuşkuya yer bırakmıyor. Bu sonuca varmak için yapılan kolektif çalışmanın özeti, bize bir tarih tutkusundan başka bir şey vermez. Bütün güçlükler yenilmiştir. Bu garip yazılar okunmaktadır. Birbiri arkasından gelen birçok metini anlıyoruz.

Sonuçların önemi ve kapsamını belirtmek için bu sayfaları yazdım. Şimdi, bilginlerin verecekleri ilgi çekici bir konuyu amaç olarak seçtim. Artık eski tarihçilerin biçimi bozulmuş veya eksik bilgileri kaydedip kurgu ile birleştirmelerine gerek yoktur. Metinlerin çözümü başka bir yol açtı ve tarihe güçlü bir dayanak verdi. Bundan böyle, bunlar, bize kanıtlayan ve yükselttikleri uygarlığın gizemlerini veren, çağdaş yapıtlardır. Artık, İ.Ö. 7. yüzyıldaki Asur-Kildani bilimin, büyük hazinesine girerken onunla birlikte Asurlular'ın o çağda bildiklerini ciddiyetle gözden geçirebiliriz.

J. Menant

20 mart 1880

Giriş

Elbette ölümsüzlerin yetenekli bir doğası vardır, Lucretius

Yer küremizde insanın doğuşunu bulmak için, çağların akımını zorla kurgulamak boş bir uğraştır. Gözümüzden kaçan gizli bir sıfır noktası var. Çeşitli halkların oluşumunun anlatımı bizi zorluyor ama bilimin ışıklarına başvurunca, çözumsüz bir sorunun karşısında kalıyoruz. Dünya tarihinde hiçbir başlangıç yok. Bazı çağlarda her vakit toplumun çocukluğunu buluyoruz. Bu durumlar o kadar uzaktaki, araştırmalar geçmişe uzanıyor ve tam uygarlıktaki toplumlara da rastlanıyor.

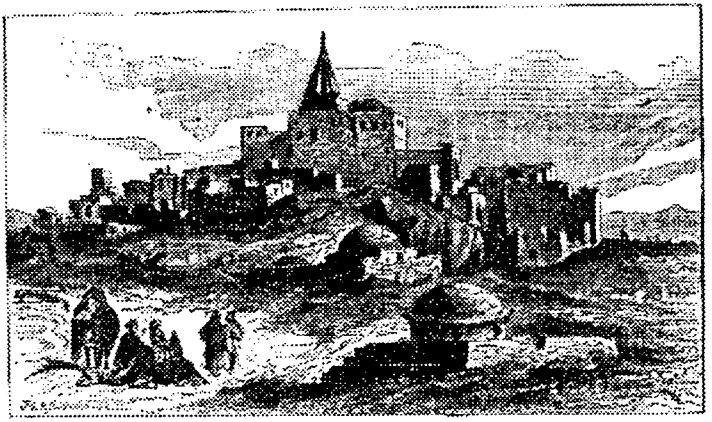
Evrensel dediğimiz bir tarihi kurgulamak için çeşitli kaynaklardan elde edilen verileri birleştirmeye çalışırken salt varsayımlar yapmak zorunda kalıyoruz. Bu gizemin içine girmeye çalışmak üzere gözlerimizi Doğuya çevirdiğimiz vakit, o bu yüzyılın başında, henüz biliniyordu. Doğu Asya'nın yalnızlığına giden maceracılar çok kere hayallerindeki halkları yazıyorlardı.

Asur-Kildani uygarlığı en çok unutulanıydı. Ancak yıkılmasını biliyorduk. Asur İmparatorluğu bir sefahat gecesinde yıkıldı ve Ninova dünyadan izi bile bulunamayacak bir biçimde yok oldu. Eğer Babil Ülkesi daha fazla acı çekmişse, cezası daha az olmamıştı ve Yahudi peygamberlerin lanetlemesi bize bu iki bü-

yük olayın örnek kefaretini temsil edemez. Helenler Asur Ülkesi krallarının görkemleri ve Kildani bilimi üzerine birkaç ayrıntı taşımışlardı. Onların dediklerinin farkına varılmadı. Bu yıkıntılar ilahi öc alma yüzünden karanlıkta kaldılar.

Bugün aydınlandılar. Bu yıkıntılar bulundu. Toprağı kazdılar ve yadsınamaz belgeler buldular. Onları çözmesini öğrendiler. Onları okudular ve bizim belirsizce anımsadığımız halkların tarihini bize anlattılar. Bu halklar yüksek bir kültüre ulaşmışlardı.

Birbiri ardından gelen yüzyıllarca bilimde, edebiyat ve sanatta ciddi bilgilere ulaşmışlardı. Sonuç olarak yapıtları vardı. Bizde olduğu gibi kütüphaneleri vardı ve orada bilgilerinin belgelerini özenle koruyorlardı. Size tanıtacağımız bu kütüphanelerden bir tanesidir. Bu kütüphane son Asur krallarından biri tarafından Ninova'da kurulmuş. Ama her şeyden önce varlığının nasıl belirlendiğini ve içeriğini okumak için yapılan çalışmaları anımsamakta yarar vardır.

1
YIKINTILAR

Önce Musul'da duran yolcular, çağdaş kentin Ninova'nın yeri üzerine kurulduğundan kuşku duyarlardı. Bilginlerin dikkatlerinin gerçekten Doğudaki şeylere döndüğü 1842 yılında, Fransız hükümeti ilk kez, Asur başkentinin izlerini bulmak üzere buluşçuları, Dicle'nin kıyılarına özel görevle gönderdi. Her vakit için kaybolmuş büyük kentin yerini Asya toprağında hiçbir şey belirtmiyordu. Paolo Emilio Botta bu önemli buluş çalışmasının başındaydı ve belirsiz kabul edilen işaretlerin kılavuzluğu ile Musul'un karşısında, Dicle'nin sol kıyısındaki tepecikleri, yine de, kazdı. Bu kazılar başta önemsiz yıkıntı parçaları

gösterdi. Bütün bu araştırmanın, bir an için, boş olduğu düşünüldü.

E. Botta bile bu ilk çalışmalardan umutsuzken son derecede önemli bir olay oluştu. Bir rastlantı onu başka bir noktaya çekti. Musul'un 20 km. kuzeyinde, (X) Horsabad adında küçük bir köyde, orada oturanların anlattıklarından, işaretlere göre orayı kazmaya başladı ve çok gecikmeden ilk Asur sarayının yıkıntılarını gün ışığına çıkardı. Bu saray, *Tevrat*'ın adını verdiği tek kişi, Samariye galibi Kral Sargon'ca yapılmıştı. Bu buluşun tarih içeriği çok büyüktü. Asur saraylarının yapılışını ve yıkıntıları saklayan, eski çağlardan kalan, höyükleri kazma yöntemini gösteriyordu. Bu bilgiler Musul yaylasını araştırmayı kesinlikle zorunlu kılıyordu. Yıkıntılar Dicle'nin sol kıyısındaydı. Musul'dan çıkıp iki kıyıyı birbirine bağlayan köprü kayığı bıraktıktan sonra, kendimizi arazinin tekdüzeliğini bozan iki yapay höyüğün karşısında buluruz. Bu höyükler bir birinden 2 km. uzaklıkta, düz çizgi üzerinde, batıdan gelişmesini takip edebileceğimiz bir duvarın, doğu kenarındadır. Ninova sarayının yerleşim yerini anlatan işaret, bu kadardır. Bu duvar vaktiyle kral kentini kentin diğer yerleşim yerlerinden ayırıyordu. Dicle bu duvarın en uzun yerinden akıyor ve iki ucunu yalıyordu. Bu iki nokta arasında, ortasında uzaklaşan, bir eğri çiziyordu.

Höyüklerin üzerinde köyler yükseliyordu. Güneydeki daha büyüktü. Bir camiyi içeriyor ve Nbiyo Yawnon (Nebi Yunus) adını taşıyordu. Yüzyıllardan beri Nbiyo Yawnon'un yeri diye saygı görüyordu. Caminin çevresinde bir mezarlık vardı. Oraya saygısızlık yasaktı. Bu noktayı kazmak çok güçtü. İlk araştırmacılar, çabalarını kuzeydeki Koyuncuk adındaki höyüğe yönelttiler. Dicle'den yüksekliği 20 m. olup boyu 800 m. ve eni 600 m.'dir. Bu höyüğün güneyinde E. Botta ilk araştırmalarını yaptı. Bu çalışmalar Horsabad'da Kral Sargon'un sarayının bulunma-

sıyla kesintiye uğradı.

İngiliz hükümetince Musul'daki yıkıntıları incelemekle görevlendirilen Austen Henry Layard, E. Botta'nın bıraktığı ilk incelemeleri ele aldı. Fransa ile İngiltere'nin birleşik araştırmalarının sonucu yalnız Ninova'ya değil, bütün Asurlulara ait en tamam belgeleri, tarihe verdi.

H. Layard'ın kazıları, Koyuncuk höyüğünde, Kral Sargon'un oğlu Kral Senharib'in inşa ettiği yeni bir Asur sarayı buldu. William Kenneth Loftus (Kildani, ed.) ve Hërmëz Rassam höyüğün orta yerinde Kral Senharib'in oğlu Kral Asarhaddon'nun yaptığı sarayı buldular. Sonunda H. Layard'ın yeni araştırmalarından Kral Senharib tarafından başlanılan bir saray, Kral Asarhaddon'un bir oğlu olan Kral Asur-Banipal tarafından bitirilmiş. O kral, sarayı büyütüp güzelleştirmiş.

Nbiyo Yawnon höyüğünü koruyan camiye rağmen, Türkler de, İngiliz araştırıcılarla anlaşarak kazıya başladılar ve Kral Asarhaddon'a yapılan bir sarayı ortaya çıkardılar. Ama bu çalışma Koyuncuk'taki araştırmalar kadar tamamlanamadı.

Bu iki höyüğün dışında Ninova yaylası başka önemli bir işaret vermez. Hiçbir yükseklik kolayca çıkartılacak bir sarayın varlığını göstermez. Daha uzakta, güneyde, Nemrut ve Šerğat Kalesi'nde (Antik Asur kentine yakın, ed.) İngilizler başka Asur sarayları ve daha eski başkentlerin yıkıntılarından önemsiz parçalar buldular. Bu zamanlar, Ninova'nın önemsenmediği bir vakitti. Biz burada bununla uğraşmayacağız.

Bu yıkıntılardan çok sayıda yazıtın çıkartılmasından önce de, bu çalışmaların toplamı Ninova toprağında yapılacak araştırma ile Kral Sargon'la başlayan ve sonuncusu Kral Asur-Banipal olan güçlü bir soya rastladığımızı anlatıyordu. Bu sonuca varmak için üç dille yazılmış yazıtları izlemek yeterliydi. Bunlarda bir Asur simgesinin yanında, Pers diline çevirisi bulunu-

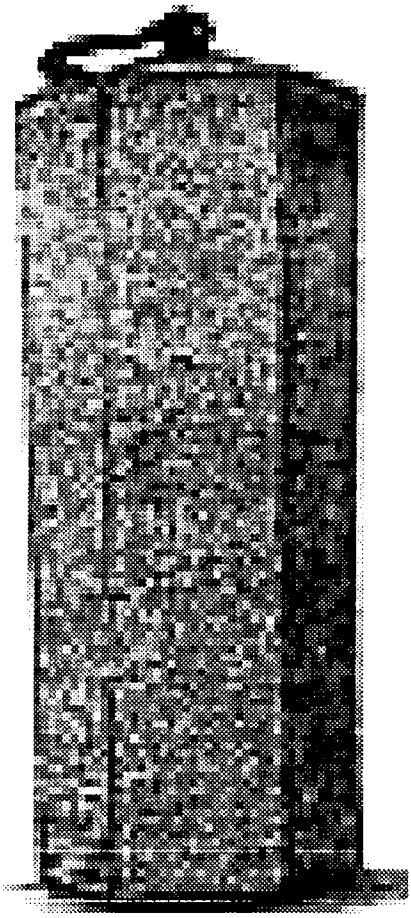
yordu. Özel adların özel bir işareti vardı. Daha sonra oğlu, kral ve ülke işaretlerini tanıdılar. Bu simgelerle de sarayları yapanların aynı soydan mı, yoksa başka soydan mı olduklarını kurguladılar. Bunun yardımıyla, Nemrut'un sarayını yapanın, duvarlarda Ninova ve Horsabad saraylarının tuğlalarında görülen kralla kan bağı olmadığını öğrendik. Bu sonuncular bize daha yakın bir çağdaydılar. Bu simgelerin içeriği ile bunu gecikmeden öğrendik.

Sargon, Senharib, Asarhaddon *Tevrat* veya Helenler'in aracılığıyla bizce biliniyordu ama tarihte Asur-Banipal tamamen unutulmuştu. Yalnız simgeler bize kişiliği, saltanatı ve başarıları üzerine bilgi verebilirlerdi. Önce, o zamanlar Asurlular'ın başkentinin hangisi olduğunu öğrenelim.

Topraktan çıkan nesneler, bu büyük kenti düşüncemizde kurmak için yeterliydi. Anlaşıldığına göre ırmağın iki kıyısına da uzanıyordu. Yönetim işi sol kıyıdaki saraydan yapılıyordu.

Saray duvarını izledik. Bu arada bildiğimiz kadarı ile *Tevrat*'ın Yaradılış bölümündeki ilk kere yıkılan Ninova olmadığıdır. Senharib'in tahta çıkmasından önce temeline kadar yıkılmıştı. Bu yıkım baştan aşağıydı, o kadarki, kazılar bugüne kadar bir sonuç vermedi. Ancak ilk krallardan birinin kırık heykeli bize kanıt oldu.

Bildiğimiz, Sargon'dan öncekilerin yazılarındandır. Bazen bir başkentten, yönetim merkezinin Kalax(h) veya Asur'da olduğu vakitte de, haraçları kabul ettikleri büyük bir kentten sözediyorlardı. Bize, yazıtların ve yıkıntıların tanıttığı Ninova, son imparatorluğun son krallarınınkidir. Sargon'un tahta çıktığı zamandan beri İ.Ö. 721'den Sargon soyunun son kralına kadar yani İ.Ö. 606 yılına kadarkilere aittir. Bugün Senharib'in, Asarhaddon'un ve Asur-Banipal'ın saraylarından tanıdığımız, bu kenttir.

Helen tarihçilerine göre son Asur kralının adı Sardanapal'dır. Bu büyük imparatorluğun ve bu talihsiz prensin içler acısı sonu biliniyor. Gelenekleri izlersek Sardanapal bir odun yığını üzerinde kadınlarının arasında yok edilecekti. Bu sırada başkentin egemeni olan düşman, sarayları ve tapınakları yakacak ve yıkıntılardan bir küme yapacaktı. Buraya kadar Helenler'in anlattıklarını hiçbir biçimde onaylamadı.

Burada Sardanapal adını Asur-Banipal'le, söyleniş benzerliği dolaysıyla birleştirmemek gerekir. Helenlere göre Sardanapal kadınsı bir prens olup imparatorluğun son egemeniydi. Yazıtlara bakarsak, Asur-Banipal savaşçı bir soylu olup fetihlerini Mısır ve Habeşistan ötesine kadar götürmüştür. Hükmettiği yirmi yıl içerisinde Ninova'yı en görkemli durumuna getirmiştir. Ninova'nın ve imparatorluğun kesin sonundan önce bir ardılı ve dolayısıiyla de Helenler'in dediği Sardanapal'la çakışması bütünüyle olanaksız olmuştur.

2
YAPITLAR

Ninova'nın yerindeki höyüklerden çıkanlar arasında Asur-Banipal'ın sarayı, zaman bakımından bize en yakını ve en kayda değeridir. Sarayın bir katlı olup, çatısının da sedir ağacından olması gerekirdi. Yerlerin düzeni sarayın bütününü kurgulamaya olanak veriyordu. Salonlar olağanüstü güzellikte kabartmalarla bezenmiş ve kolay iletişim kurmak üzere, çok uzun koridorlarla birbirine bağlanmıştı.

Heykellerin konuları tarihin en görkemli zamanlarına aitti. Yazıtların ilettikleri eksiksiz bilgiler, bize bu yapının görünüşünü de verdiklerinden, ustaca yapılmış onarımlar düşünüldü. Bu çok sayıdaki salonun düzenini, görkemli dekorasyonunu anlamak için uzaklıklarla ilgilenmemiz gerekir ki, bu da varmak istediğimiz yerden bizi uzaklaştırır. Bu sarayda bulunan kütüphanenin içeriğini incelemek istediğimizi burada söylemek yeterli olacaktır. H. Layard'ın yıkıntı parçaları arasında bulduğu durum şöyleydi: Duvarları heykellerle süslü birçok odayı meydana çıkartan İngiliz buluşçu özellikle ilgisini çeken iki oda buldu. Toprak, yaklaşık 50 cm. yüksekliğinde kırık yazı parçalarıyla kaplıydı.

Bazıları bir bütündü ama çoğu birçok parçaya ayrılmıştı ve

çeşitli boyutlardaydılar. En büyükleri 22.5 cm 15 cm'dir. En küçükleri. 2.5 cm çapında ve hafifçe dışbükey olup bir veya iki satırı içeriyordu ki, bu yıkıntı parçaları binleri buluyordu. Toplamak için çaba gösterildi ve British Museum'a gönderilmek üzere sandıklandı. Bu işlem, içeriklerini okumak için yapıldı. Bu tabletlerden çok miktarda olduğu anlaşıldı. Yeniden yapılacak kazılarla can sıkıcı boşluklar doldurulabilirdi. G. Smith'e bu duygulu görev verildi. Onun araştırmaları çok başarılı oldu. Sonuçta, elimizde parçaları olan belirli tabletleri tamamladı. Bunlara ek olarak yalnız H. Layard'ın bulduğu odalarda değil, komşu odalara da dağılmış birkaç bin parçayı birleştirdi. Bu tabletlerin binanın üst katında olduğu ve alt kattaki odalarda toplanmış olmaları büyük bir yıkıntının olmasındandı. Aynı zamanda yıkıntıların daha önce de kazılmış olduğunu saptadı. Ancak daha önce kazanlar değerli metallerin peşinden gitmişlerdi.

Bu tabletler Asurlular'ın yapıtları ve çok sayıda bulundukları bölüm de bir kütüphaneydi. Önceleri bir kütüphaneyi düşünmek güçtü. Bu garip yapıtların biçimi için anlatım gereksinmesi duyuluyordu. İyice tanınmadıkları için biçimlerinin töreye uygunluğunu bilmekte ve onları anlamakta yenilmesi gereken güçlükler vardı. Yazı biçimi çok uzun bir süreden beri unutulmuştu. Batıda ilk örnekler görüldüğünde, kama biçiminde çiviyazısı denen bu yazı türünün ögeleri çiviye, köşeye, ok veya mızrak demirine benziyor ama birleşik gibi durmuyorlardı. Sanatçıların, kaprislerine göre saray duvarlarına yaptıkları garip dekorasyonlara benziyordu.

Sonuç olarak, 16. yüzyılın sonlarına doğru ilk kere Persepolis sarayının duvarları üzerinde varlığı görüldü. Aradan iki yüzyıl geçtikten sonra bu simgelerin boş süsler olmadığı, bir yazıyı anlatmadığı, birçok çeşit yazı ve dilde olduğu kavrandı. Persepolis'deki yazılar gruplar meydana getirir. Üç sütun üç çeşit ya-

zıyı gösterir. Sonuçta bu yazılar üç dildedir. İlk sütunun yazıları bizim alfabemize benzer değerlerde olup Pers dilindedir.

Keyhüsrev'in anadili. Değişik harflerle yazılmış diğer ikisi, aynı metni veriyordu. Bu harfler bazen fonetik, bazen de hecesel ve ideografikdi. Bu yöntem çok daha karışık olup eğer iki metin ilkinin aynı ise dilinin değişik olması gerekir.

Yazıların biri Medler'in ötekisi ise Asur ve Kildani dilindeydi. Bu metinleri çözmek için doğal olarak bilginler yazıların en basitinden başladılar. Çivi gruplarının harfleri oluşturduğuna bu yüzyılın başında iyice inandılar.

Hanoverli bilgin Grotefend, birgün, anlatmak istedikleri birkaç sözü söyledi. Bunlar Hürmüz'ün, Dariyus'un, Ardeşir'in ve Ahamenidler'in adlarıydı. Gotefend'in bir deha atılımıyla saptadığı bu sözleri okuyabilmek için yirmi beş yıl Fransız, İngiliz, Alman bilginlerinin aynı amaca doğru kesintisiz bir uğraş ile direşken çalışmaları gerekti.

Hürmüz sözünün üzerinde yapılan çalışmaları burada anlatabiliriz. Pers dilinde yedi harften ve altı değişik değerden yapılmış bu söz Ahura-Mazda diye söyleniyordu. Grotefend'in bilinçsiz öncülü Münter, bu adda bulunan *a* harfini tam yerinde saptadı. Grotefend bu harfi içeren gurubu işaretledi ama geçici olarak üç harf ekledi; *u, r, d*. Saint-Martin on yıllık bir araştırmadan sonra Hanoverli bilginin buluşunu aşamamıştı. Grotefend'i dikkate değer bir biçimde eleştiren Rask yeni bir harfin okunuşunu ortaya koydu. M harfini. Ama hâlâ z harfi eksikti. Başka bir çeşit çalışma, bu araştırmalara güçle destek verdi. Zerdüşt'ün yapıtı üzerindeki incelemeler yapan bilginler Hürmüz adının tarihi biçimini tanımışlardı ve E. Burnouf, Yaçna üzerindeki çalışmalara, o kadar zamandır aranılan harfin değerini vererek destek oldu ve Zerdüşt adını okudu. Lassen ve Rawlinson'un çalışmaları bu bulunanları onayladı.

Böylece Pers alfabesi tamamlanmış oldu. 19. yüzyıl Avrupa'sı kendine çıkar aramayan bu kişilerin çalışması olmasaydı, Pers ve Asurlular'ın dillerini çözemezdi. Bu tarihi alfabenin her harfi, bir kişinin yaşamına mal oldu.

Daha okunacak iki sütun yazı kalmıştı. Bu iki yazı çeşidinin, Pers dilindeki metnin çevirisi olduğundan kuşku duyuluyordu ama kanıtlamak gerekiyordu. İkinci sütunun metnini bilginler bir kenara itmişlerdi. Benzer hiçbir yazıyı bilmiyorlardı. O zaman bundan böyle bu yazıyı çözmek için önceden bilinen bir metne dayanarak yapılan varsayım olacaktı. Üçüncü sütunun metni gerekmiyordu. Düşünüldü ki, bu yazı çeşidi Kildanistan'daki belirli anıtların üzerinde görülmektedir. Bu yazıtların dili Ninova ve Babil'in dili olabilirdi. Asurlular'ın birçok metni bulunduğunda genel ilgi çok arttı.

Bu yazıları çözmek için yapılan bu çalışmalar Pers yazısını çözmek için yapılandan çok daha çabuk yürüdü. Dil çözme yöntemi zaten belirlenmişti. Usa uygun bir uygulama yeterli oluyordu. İlk buluşlar Fransa'da 1849 yılında Mösyö de Saulcy tarafından Persepolis metinleri üzerinde yapıldı. Aynı anda, Sir Henry Creswicke Rawlinson, Bisitoun'da çıkan Asur metnini anlattı. Bundan sonra çalışmalar Fransa ve İngiltere'de-Hincks, Norris, Oppert ve bu sayfaların yazarınca büyük bir azimle yapıldı. Bunun sonucunda olan gelişmeyi önceden saptamak olanaksızdı. Bu yazı Önasya'daki halkların ve ülkelerin, özellikle Asur ve Kildaniler'in kullandığı dildi. Bizim parçalarını inceleyeceğimiz tabletler kütüphanenin yapıtlarıydı.

Bugün bu yazının gizli kalışı insanları şaşırtıyor. Bu yazı yirmi yüzyıldan fazla bir süre bütün Batı Asya'da kullanılmış ve çağımızın başında Babil Ülkesi özel yaşamın olağan alışverişlerinde hâlâ kullanılıyormuş.

Ninova kütüphanesi, Asur Ülkesi ve Kildanistan'da tek ba-

şına değildi. Bu iki imparatorluğun büyük kentlerinde benzerleri vardı. Helenler'in başvurduklarına dair elimizde kanıtlar var. Bérose'un, Fırat'ın alt sarayındaki arşivlere başvurup tarihini yazdığını biliyoruz. Ne yazık ki elimize yalnız parçaları geçmiştir. Pline bize bu kütüphanelerden ve tuğla üzerine yazılmış yapıtlardan (Coctiles laterculi'den) söz eder. Çağdaş buluşlar bu deyişe tam değerini vermeden önce de Batıdaki bilginlerin ilgisini çekmişti.

Asur ve Kildani yazıcılar kalem ve fırçayı kullanmayı iyi biliyorlardı. Kabartmalarda görevlilerin ellerinde kıvrılmış bantları okurken gösteriyor. Onlar yenilenlerin verecekleri haracı tahmin ediyorlar veya bazen de ayaklarına düşmüş düşman kellelerini sayıyorlardı. Önasya'da, Mısır'daki papirüse benzer yapıtlar da varmış ama zamanımıza kadar gelmemiş. Toprağın türü bize neden çürüdüklerini anlatmaktadır. Onlar kilden yapılmış değildi.

Asur Ülkesi ve Kildaniler bize başka biçimde yapıtlar bırakmadı.Babil Ülkesi'nin plastik killi toprağı bu uygulamaya olağanüstü derecede uygun geliyordu. Saray duvarında, anıtlarda, kayalarda ve takılardaki kabartma veya kazınmış yazılar, harfler üzerine bir bilgi vermiyor. Heykeltraş veya hakkaklar, harfleri işlerine geldiği gibi işlediler ama ilkel biçiminden kuşku duyuyorduk. Tuğla üzerine işlenenler bize işlek yazıları gösteriyor. Yazıcı hızlı yazarken veya iyi yazarken biçimlerini belirliyordu. Yazarın sıkışık olduğundan acele yazması veya yazı ustası olması ve kullanılan kazıma kaleminin türü, çiviyazılarının görünüşünden anlaşılmaktadır. Yazı aygıtını yıkıntılar arasından bulduğumuzdan yukarıdaki düşünceye inanmak daha kolay oluyor. Bu oyma kaleminin uç kesiti üçgen biçimindedir. Bu kalemin sağ elde, baş parmakla ilk iki parmağın arasında tutulduğunu ve sol elin avucunda tutulan kilden yapılmış bir tabletin

üzerinde üçgen ucun dokunduğunu göz önüne getirin. Kalemin üçgen ucunun kile hafifçe dokunması bir çizgi için yeterli ve bu çizgi de bir çivi biçiminde olmaktadır. Sol elin basit bir hareketi tablette dikey ve yatay çizgi gurupları sağlamaktadır. Bu gruplardaki alfabede, her işaret bir harfi, bir veya birçok heceyi, bazen de bir sözü anlatıyordu.

Asur Ülkesi ve Kildani yazıcılar, simgeleri mükemmel olarak ve belki de büyük bir hızla çiziyorlardı. İşaretler o kadar ince ve sıkışıktı ki büyüteçsiz okunamıyordu. Yazı, tabletin iki yüzüne de yazılıyordu. Kil yazıyla dolduğu vakit kurumaya bırakılıyor, sonra da akıllıca pişiriliyordu. Bu işlem tuğlaya sertliğini ve kalıcılığını veriyordu. Kilden yapılan anıtlar her vakit tablet biçiminde değildi. Bazen değişik boyutlarda fıçı, silindir ve prizma biçiminde oluyordu. Bu belgeler savaşlara ve kralların fetihlerine adanmıştı. Çok kere duvar yazılarının kopyalarıydı. Birçok örneğe kopya edildiler. Onları sarayların temellerine dikkatlice koyuyorlardı. Bu yazıların sonu ilgi çekiciydi. Onlar duvar yazılarında olduğu gibi, korunması için bir dua ile bitiyordu. Asarhaddon'un bir yazısının sonu ile bu konuya ışık tutuyoruz. Bu yazı Abu ayında yazılmış. Bu tarihi İ.Ö. 672 yılının Temmuz ayını karşılıyor.[1]

"Kral olan oğullarıma şöyle söylüyorum. Gelecek günlerde, Asur ve İştar'ın dünya ve insanları yöneteceği günlerde bu saray yaşlanacak ve yıkıntı olacaktır. Bu yıkıntıları kaldırınız. Ben adımı, beni meydana getiren babamın adının yanına koydum. Sen ki benden sonra yöneteceksin, adımın anısını koru, yazılarımı onar, mihrapları kaldır, adımı seninkinin yanına yaz. O vakit Asur ve İştar duanı işitecektir."

1- Conf. Texte: Layard, pl. 20, 29, 54; W. A. I, pl. 47-48; W. A. I, III, pl. 15-16; Çeviri, Jules Oppert, Les Sargonides, s. 60, J. Menant, *Annales des rois d'Assyrie*, s. 247.

Asuristan (Asur Ülkesi) kralları gelecekten çok kaygılı idiler ve yaptıklarını en uzaktaki geleceğe kadar taşımak istiyorlardı. Eğer yazıların biçim değiştirmeyecek ve yangınla su baskınının yok etmeyeceği bir maddeden yapıldığı düşünülürse, o vakit yazanlar, otuz, kırk yüzyıl geçmesine rağmen anıtlarının korunacağından emindiler. Basımevi'nin o bollukla yaydığı bu sayfaları yazanlardan geleceğe daha güvenliydiler. Metinleri çoğaltmak için kullanılan yöntemin bir zorluğu yoktu. Onların Babil Ülkesi krallarının saraylarının inşaatında kullandıklar sayısız tuğlalarda kullanılan yazıları çoğaltmak için yazıların kazıldığı metal levhalar bile bulundu.

Geçmiş yaşamlarını yazan halklar arasında diyebiliriz ki hiç biri Asurlular ve Kildaniler kadar sağlam anıtlar bırakmamıştır. Anıtların sayısı oldukça fazladır. Her gün yeni bulunanlarla sayısı çoğalmaktadır. Gelecekte bu konuda nelerin olabileceğini öngörmek olanaksızdır. Elimizdeki belgeleri değerlendirebiliriz Ninova kütüphanesinin kırık parçaları 100 m. küpten fazla bir kitle yapıyor ve on binden fazla da tablet var. Kullandığımız yapıtlara göre in-4 puntodan her biri beş yüz sayfalık, beş yüzden fazla cilt yapar.

Başka milletlerden gelen metinlerle karşılaştırırsak, Asur-Kildani uygarlığı eski çağlardakilerden en iyi bilineni olacaktır. İbrani halkı tarihinin Ninova ve Babi l Ülkesi'ne karıştığı bilinmektedir. Yahudiler'in korkunç düşmanlarından neler öğrendiği veya onlara neler verdiği ilgi çekici olacaktır.

Ninova kütüphanesi o çağda Asurlular'ın neler bildiği üzerine bize tam bir bilgi vermektedir. Kütüphane büyük bir özenle oluşturulmuştur. Asur-Banipal kütüphanesinde çağımızdan önceki, 7. yüzyıldaki bilimin durumunu yalnız kendi topladığı yapıtlarla değil ama bilginlere özel görev olarak imparatorluğun diğer kütüphanelerindeki eski gelenekleri anlatan yapıtları araş-

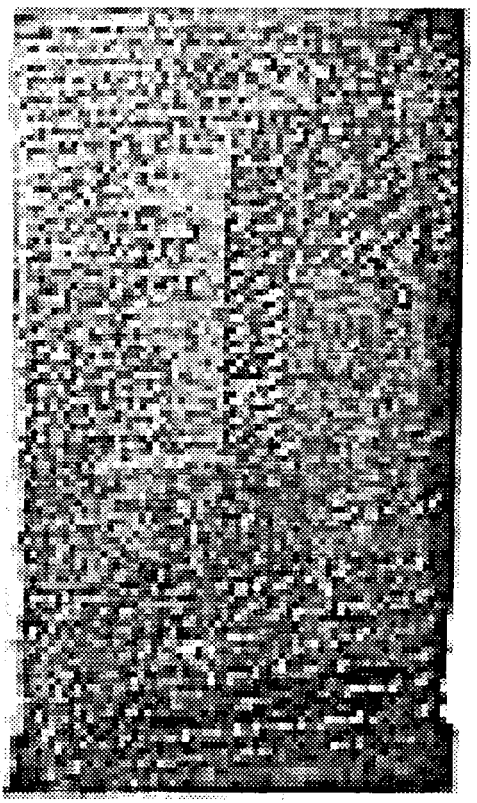
tırıp toplaması buyruğunu da vermiştir. Erech, Agade, Borsippa ve Babil'deki ve olasılıkla diğer depolardaki eski yapıtların kopyalarını alıp getirmelerini istemiştir. Bu belgelerin yardımıyla Batı Asya'nın tarihini kurgulayabiliriz. Sonu aşağıdaki gibi biten tabletlerden bu kralın bu çalışmayı yaptığından kuşku duyamayız:[2]

"Asur-Banipal halkların kralı. Benden öncekilerin de kullandığı krallığımın yazarlarının anlattıklarına Tanrı Nabu ve Tanrıça Tasmit'in dikkat kesilen kulaklar ve açık gözler verdiği Asuristan kralıyım. Nabu'ya olan saygımdan, bu tabletleri topladım, onları yazdırdım, adımla imzaladım ve onları sarayıma koydum."

Bu tabletler Nisu Duppisati adı verilen özel bir memurun korumasına bırakılmıştı. Bu yazıların dikkatli bir incelenmesiyle kurgulanması kolay bir yöntemle sıralandığı anlaşılmaktadır. Eğer konunun doğasına göre anlatılmakta olan birkaç tablette sürüyorsa, konunun başladığı tabletin biçiminde ve boyutundakilerle devam ediyordu. Bazen aynı serideki tabletlerin sayısı çok fazla oluyordu. O vakit her konu veya her seri, o konunun bütün tabletlerinde, ilk tabletin başladığı sözlerden bir başlıkla başlıyordu. Buna göre astronomi konusunda yetmiş tableti geçen bir yaptta, her tablet ... *Ne vakit ilahlar Anu ve İlu* ... diye başlıyor. Bu sözler ilk tabletin başlangıcıydı. Tabletin sonunda da tabletin sırası belirtilir. Serinin ilk tabletinde ... *Ne vakit İlahlar Anu ve İlu* ... ikinci ve üçüncü tablette de ... Ne vakit ilahlar Anu ve İlu ... bütün tabletlerin başında bu deyiş yazıyordu. Her tabletin serinin arasında yerini koruyacağına dair güven önlemi olarak bir önceki tabletin son satırı bir sonraki tabletin ilk satırı olarak tekrarlanıyordu. Saptandığına göre tabletlerin üzerine

2- Conf. Texte: W. A. I, II, pl. 21, 23, 27, 33, 45, 51 ve başka yerlerde

yazılmış kataloglar vardı. Yapıtların başlığını taşıyan daha küçük başka tabletler kuşkusuz değişik serileri işaretliyordu.

Bütün bu önlemler, bu belgeleri ne kadar özenle dağıttıklarını gösterir. Eskiden sıralandıkları düzende, bugün onları incelememizin olanağı vardır. Asur Ülkesi krallarınca toplanıp bu kütüphanede korunan yapıtların konusu neydi? Tarih, din, doğal bilimler, matematik, astronomi, gramer, yasalar ve gelenceklere ait yapıtlar vardı.

Kısacası, bilimin en üst düzeyinden yazı yazmayı, Ninova ve Babil dilini konuşmayı, en basitçe öğretenlere kadar her türlü yapıt vardı. Asurlular'ın açıklamalarına dayanarak yazı ve dillerini özetle burada açıklamaya başlıyoruz.

3
YAZI ve DİL

Görevimizin bu bölümü verimsiz görünebilir. Ancak Asur yıkıntılarının dünya tarihindeki etkisini açıklamadan geçemeyiz. Bu bakımdan konuyu olabildiğince kısa olarak geçmeye çalışacağız. Persepolis'in duvarlarındaki çiviyazılarını nasıl okuduğumuzu anlatmıştık. Asur metinleri üzerindeki araştırmalar yazı sisteminin kuruluşuna kadar gidebileceğimizi gösterdi.

Bu yazının Asur uygarlığından önce de olduğunun farkına varıldı. Bu yazı, Asurlulara tarihine ait birçok belge bırakan başka bir halk tarafından bulunmuş olacaktı. Sözcüklerini okuyabildiğimiz yazılar buluyoruz. Bu yazılara eşlik eden Asur diline çeviriler olmasa onları anlamamız olanaklı değildi. Bu iki dildeki yazılar, bize bu tanımlanması, anlaşılması ve sınıflandırılması güç yazının anahtarını bize veriyor.

Diğer taraftan aynı yazı biçiminin Ermenistan'da ve Sus kentinde, yine iki değişik dilde yazıldığını biliyoruz. Bu yazı biçimi en eski çağlarda, çok farklı uluslarda ve bütün Batı Asya'da yaygındı. İlk örneklerini Persepolis'de bulduğumuz üç dilden, hâlâ çok uzağız. Bu yazıların anlamını anlamak için, Asurlular'ın kendi tarihleri üzerinde bize verdikleri bilgilerden yararlanacağız.

Ele geçirdikleri ve çok uzun bir süredir oturdukları bu toprakların ilk yerleşenleri Asur-Kildaniler değildir. Onlar yerleştiklerinde ilkel halklar çoktan yok olmuştu. Bugün bilimin bütün çabaları onları tekrar bulmaya yetmeyecektir. Ama onların peşinden gelenleri tanıyoruz. Sonuç olarak denebilir ki Asur-Kildani uygarlığı büsbütün başka bir uygarlığı takip etmiştir. Asur-Banipal'ın uyrukları, onların yasalarını, tapınmalarını hatta yazı biçimini almışlardır. Bu önceki uygarlığı ve koyacağımız adı tartışabiliriz ama Asur-Kildani'ninkinden ayrı olduğunu güvenle söyleyebiliriz. Asurlular'ın kendileri bize birgün bunu anlatacak ve hangi belgelerden izleyeceğimizi bildireceklerdir. Bunları beklerken, yazılarda verilen adlarını kullanacağız ve Sümerliler diyeceğiz.

Bundan böyle yazılarını ve dillerini Sümerli diye tanımlayacağız. Unutmayalım ki yazıları Asur-Kildani yazısıyla aynı olup dilleri değişiktir. Oysaki çok yakında bu dilde yazılmış metinler bulacağız. Başka metinlerde de iki dili birden bulacağız. Önce bu ilk güçlükten sözetmek gerekir ki, kazıların sağladığı, iki dildeki yazıları çevirmekte karşılaşılan güçlüklerin büyüklüğü anlaşılsın. Çağrıştığımız sorun üzerinde bir düşünce sahibi olmak için, aşağıdaki örneği verebiliriz: Varsayalım ki binlerce yıl sonra bir bilgin, bizim çağdaş kütüphanelerimizden birinin süprüntüsünü buluyor. Birden farkına varıyor ki aynı harflerle yazılan iki ayrı dille karşı karşıyadır. Bu iki dilin birisi öğrenmiş olduğu Fransızca'dır. Birçok dağınık belgeden diğerinin Latince olduğunu anlıyor. Bilginimiz, bu dilin Fransız uygarlığından önceki bir halka ait olduğunu biliyor. Yine biliyor ki alfabesi aynıdır. Birincisini okuyup anlıyor, ikincisini de okuyup anlamaya çalışıyor. Bu düşünceyle Asurlulara ait olanları incelerken 19. yüzyılın dilbilimcilerinin göreceli olarak yukarıdaki durumda olduklarını bu örnek gösterir. Şimdi bu yıkıntılar arasında topladığımız yapıtları anlatabiliriz.

İlk tanımlamaya çalıştığımız belgeler doğal olarak yazıya göreydi. Onlar bize simgelerin değerlerini veriyordu. Bunlar Alfabeler'di. Bunlar bizim bugün ilkokullarımızda kullandığımız gibi tablolardı. Simgeler üç sütun üzerine dizilmişti. Ortada anlatılacak olan simge ve çıkaracağı ses işaretlenmişti. Soldakinde ise bir Asur sözüne çevrilmiş simgesel değer vardı. Bu tablo harflerin iki değerini veriyordu. Biri simgesel değeri, diğeri ses bilgisi olarak. Ortadaki sütunda an sesini veren simge hangisidir? Soldaki sütunda adın ilk hecesinin değeriyle anlatılmıştır. Orayı annap diye okuyoruz. Bu söz ilkel Sümer dilinde Tanrı demektir. Bu açıklamayı biz Pers dilinden biliyorduk ama Asur dilinde Tanrının adı İlu dur. Bu söz sağdaki sütuna kazınmıştır. Belirli örneklerde ses bilgisi her vakit simgenin eski dildeki ilk söylenişini veriyor ve aynı düşünce çağdaş dildekinden görece ayrılıyor. Bu nedenle Asurlular'ın öncülü oldukları ve çiviyazısını onlara geçirdikleri inanılıyor. Bu alfabeler belirli bir düzen içerisinde yazılmıştı.

Anlatılacak simgeyi kolayca bulmak için benzer simgeler bir araya getirilmiştir. Bu simgelerin arasında bazıları ilkel biçimlerinde kullanılmıştır. Onları izleyen ilk simgelerin düzenlenmesinin sonucunda, bileşik kullanılanları da vardır.

Bu tabletlerin Asur Ülkesi ilkokullarında kullanılmış olması ve çocukların akıllı eğitimbilimcilerin yönetiminde bu simgelerin değerlerini öğrenmiş olmaları olasılığı vardır. Ninovalılar, Sümer yazısının üç veya dörtyüz simgesini genç yaşta öğrendiklerinden, her iki dilde yazılmış yazıları birden okuyabiliyorlardı. Bizim ilkokulların eğitiminin Latince'yi kapsamaması seyrektir. Asur-Banipal zamanında Sümer dili kayboluyordu ama daha unutulmamıştı. Onun için öğrenilmesi gerekliydi. Bazı alfabeler anlattığımızdan daha karışıktı. Bunlar dört sütun üzerineydiler. İlk üç sütun anlattığımızın benzeriydi. Dördüncüsü ba-

zı simgelerin kaynağını ve kuruluşunu veriyordu.

Bu tablonun yerini anlatmak için bir örnek yeter. Ninovalı öğretmene yardım ettiğimizi varsayalım ve öğretmen, açıkladığımız tablonun önünde öğrencilerine yanıt verileecek sorular sorsun.

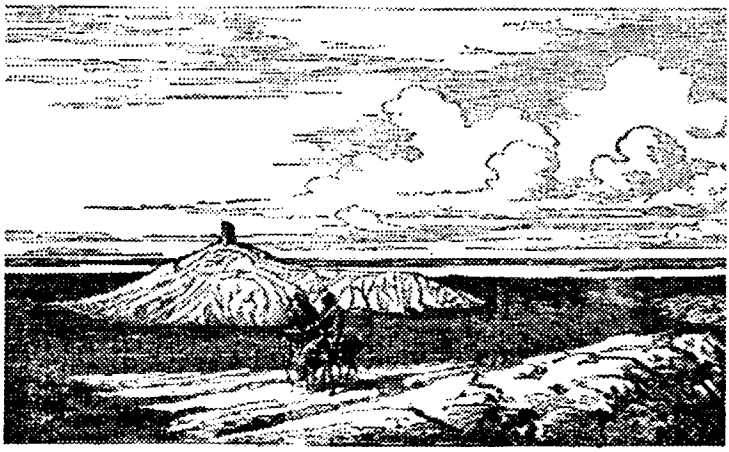
Soru : Bu simgenin sesbilimsel değeri nedir?
Yanıt: As, rum, dil
Soru: Onu nasıl söylersiniz?
Yanıt: Dilu
Soru: Bunun sesbilimsel değeri nedir?
Yanıt: Hal
Soru: Simgesel değeri nedir?
Yanıt: İtallaku (hızlı yürümek)
Soru: Onu nasıl okursunuz?

Yanıt: Diliminnabi (Önce dediğimiz Dilu'nun simgesiyle, iki kere tekrarlayın demek olan Minnabi sözünün birleşmesiyle kurulmuş).

Bu tabletlerin işleyişi çözüldüğünden beri incelenmelerini ve metinleri okurken yardımların önemi anlaşıldı. Bu ilkel belgelerinin yanında daha ilerilerine, gerçekten Gramer olanlara rastlıyoruz.

Ninova'nın gramercileri doğal olarak bizim bugün olduğumuz gibi dilbilimci değillerdi. Aynı zamanda yazılarının değişim tarihini ve dillerinin yasalarını inceleyecek bir yetenekleri de yoktu. Diğer taraftan karşılaştırmalı dil kavramına sahip olduklarını varsayabiliriz. Önlerinde olan iki deyimin aralarındaki değişik ayrıntıları açıklayabiliyorlardı.

Kurallarını sıkı bir biçimde incelemek için, Sümer dili yeterli derecede bilinmemekte ama Asur dili bugün tamamen bilinmektedir. Batı Asya dilleri arasındaki yeri ve aynı zamanda yaşadığı yirmi yüzyıl boyunca saflığını korumuş olduğu bilinmek-

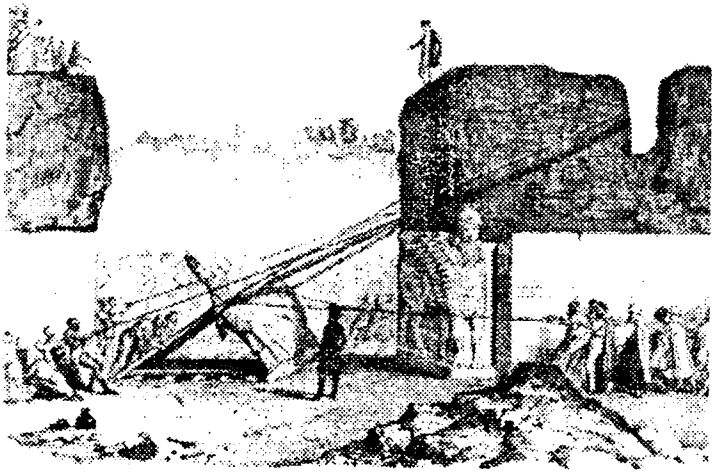

tedir. Bu durağanlık, bu grubun en ayırt edici niteliğini kanıtlamaktadır.

Bu dil grubuna Sami diller denilmektedir. Yazılar, hangi devirde yazılmış ve konuları ne olursa olsun genellikle mükemmeldir. En ilkel alışverişi içeren anlaşmalar, en önemli bilimsel konuları anlatanlar kadar düzgündür. Gramer kuralları yeterince basittir. Simgelerin değerini bilmek metinleri güvenle doğru okumayı sağlamaktadır. Gramer biçimleri duygululuklа anlaşılmaktadır.

Ninova kütüphanesinde bulduğumuz gramerler genellikle aynı anda Sümer ve Asur dilini öğretir gözükmektedir. Bizim Fransızca yazılan Latince gramerlerimizde de Sümer'in Asur'a olan ayrıntısı var. Fransızca'ya göre Latince çekimleri yapmamız çağdaş dille eskiyi anlatmamız demektir.

Gramer tabletlerinin serileri çoktu. Her seride, birçok tablet vardı. Eğer dilin bölümleri açıkça gösterilmişse, örnekler akla kazınması için mekanik bir biçimde tekrarlanacaklarını göstermektedir. Gerisi en kolay uygulamayla sonuca varmaktır. Adı

ana itti su olan bir seri tablet bulduk ki, bize zamirlerin rolünü göstermektedir. Bunlar şahıs zamirleri, ilişiklik zamirleri, işaret zamirleridir. Başka bir seri bizi fiillerle karşılaştırıyor ve paralel sütunlarda değişik çekimleri görüyoruz. Bir tarafta Sümerliler'inki, diğerinde Asurlular'ınki. Gramerin diğer parçaları aynı biçimde veriliyor ve dilbilimcinin beğenisini kazanıyor.

Hepsi bundan ibaret değil. Bazı tabletlerde cümle analizleri var. Bir cümledeki çeşitli sözlerin rolleri gösteriliyor. İlerledikçe, eğitim sisteminin, öğrencilerin çeşitli gereksinmelerini önceden görmüş olduğunu fark ediyoruz. Ninova kütüphanesinde çeşitli çevirileri görünce şaşırmamak gerekir. En iyi bilinen klasiklerimizin çevirilerine gıpta edecek bir şey bırakmıyor.

Bu dilbilimi çalışmalarını tamamlayan iki dilin kullanılımına adanmış sözlükler de var. Yani bizim Latince'den Fransızca'ya, Fransızca'dan Latince'ye olanlar gibi. Asur dilindeki açıklamayı bir Sümerce sözle veya tam tersini yapıyorlar.

Sümerce söz soldaki ilk sütunda bulunuyor. Karşısında bunun Asurca'sı bulunuyor. Sözcükler daha çok, Asur dilindeki söyleniş benzerliğine göre, çok seyrek olarak da adların benzerliğine göre guruplandırılmışlar. Başka seferlerde de belirli bir metnin sözcükleridir. Bu metni kurgulamak olanağı ve bu metnin özel bir uygulaması vardır.

Ders araç ve gereçleri bir arada tamamlanmıştır. Bu değişik ders araç ve gereçlerinde çok eksik yerler var. Bugün bilginlerin çalışması, bu eksiklikleri tamamlamak içindir. Bu bilgileri Asurlular'ın kendileri vermişlerdir. Ben elimden geldiği kadar çağdaş düşüncelerimizi ortaya koydum. Koyuncuk sarayındaki yıkıntılardan çıkan çok fazla belge bir bakışta kolayca açıklanamıyor. Belgeler geçici olarak sıralandığında, bilmediğimiz sözleri gösteren, birbirine girmiş bu çivilerin önünde, uzun süre düşünmek ve anlamaya başladıklarımızla anlamadıklarımız arasında ilişki kurmak gerekiyor. Bugün o kadar kolaylıkla izlenen Asur-Kiladni dilbilim çalışmaları, onlara gittikçe koşmalarını kolaylaştırıcı bir yol açan, öncüllerinin çalışmalarına dayanır.

4
TARİH

Asur tabletlerini artık okuduğumuza göre, incelediğimiz kütüphanede araştıracağımız konu tabletlerde anlatılan tarihtir. Bu tarihin ana hatlarını duvarlardaki yazılardan biliyoruz. Örneğin, Horsabad sarayındaki duvarlardan. Simgelerin boyu 4 veya 5 cm. olup çok özenle kazınmışlardı. On iki veya on beş satırlık yazılar, büyük bantlar halinde, salonların çevresinde dolanıyordu. Bazen Horsabad'daki gibi kabartma heykellere izin vermek için kesiliyor bazen de Nemrut'ta olduğu gibi konuların üzerinden geçiyordu. Bazen de kaldırımları ve kapıların üstlerini tamamen kaplıyordu. Boğaların bacakları arasından, duvarda çerçevelenmiş büyük tırpanların arkasına kadar, onları kabartma olarak buluyorduk. İlkönce onlar okundu ve araştırıldı. 1863 yılında Mösyö Oppert'le birlikte Sargon'un uzun zaman dizinsel cetvelini yayınladık. O zamandan sonra bütün krallığa ait metinler çevrildi. Elimizdeki belgeler, başından bugüne kadar Asurlular'ın büyük olayları öğrenmemiz için yeterlidir. Asur-Banipal sarayı bize tarihe ait metinlerin başka bir düzenini veriyor.

Bu kralın tarihi, öncüllerininki gibi, uzun uzun duvarlara yazılmamıştır. Salonlardaki kabartma heykellerin anlattıkları olaylara ait kısa açıklamalar var. Başka çeşit anıtların üzerinde, daha

uzun yazılmıştır. Kilden fıçılar veya dikdörtgen prizmaların üzerine yazılıp sarayın temellerine konmuştur. Onların bir örnekleri kütüphanelerde saklanmıştır. Bütün Asur kralları benzer anıtların üzerine kendi tarihlerini yazmışlardır. Biz de Asur-Banipal öncüllerinin geleneğine uymuş olup, onun tarihinin bir bölümünü kurgulayabiliriz. Koyuncuk sarayının yıkıntılarında dört prizma ve pişmiş topraktan altı bina cephe parçası bulunmuştur. Prizmalar bulunduklarında çok parçalanmışlardı. Aynı metin dört kere tekrarlanınca birininkinden ötekine tamamlandılar. Bu değerli belgenin üzerinde az bir eksiklik var. Bu prizmalarca bize verilen bilgiler şunlardır: Asur-Banipal babası Asarhaddon'un Asur tahtına çıktı. (İ.Ö. 12 Nisan 667 yılında) ve öncülünün fetihlerini güçlendirmeğe ve genişletmeye çalıştı. Metin, bu kralın ilk sekiz seferini kapsar. İmparatorluğun en görkemli olduğu vakitte kesilir ve bu prizmaları bulduğumuz sarayı inşa etmeye başlar. O vakitten sonra olacakları bilemiyoruz.

İlk seferinde Asur-Banipal, babası Asarhaddon'un fetihlerine devam etmek için Mısır ve Meroe (Habeşistan'da bir bölge, ed.) ülkesine doğru sefere çıkar. Bir başkaldırma patlak vermişti. İsyanı bastırdı ve yeniden Mısır'a yerleşti. İkinci seferinde başarısını izleyerek Habeşistan'a kadar girdi. Üçüncü seferinde kısmen Sur'a kısmen de Lidya'ya karşı savaştı. Dördüncü seferi Susiyana'ya ve beşincisi Gamboul ülkesineydi.

Asur-Banipal ülkesinin sınırlarında uğraşırken imparatorluğun yönetim merkezinde bir başkaldırı patlak verdi. Salmukin, kralın genç kardeşi, isyancıların başına geçti ve Kildanistan'ı ayaklandırdı. Bu ayaklanma genel ayaklanmanın başlama işareti oldu. İzleyen meydan savaşlarında yenilen prensler isyancılarla birleşerek Asur-Banipal tahtını tehlikeye attılar.

Altıncı sefer bize beklenmedik değişmeleri ve bu güçlü ortak yönetimi yenmek için birbirini izleyen savaşları anlatmaktadır.

Özellikle Elam'a karşı en şiddetli darbeleri vurdu. Bu savaşın öyküsü yedinci seferin bütün anlatımı olmuş oluyor.

Sekizincide boyun eğdirme işi tamamlanıyor. Cezalar örnek oluyor. Sus kenti temellerine kadar yıkılıyor ve Asur-Banipal o vakit kente giriyor. Kildanistan'da İ.Ö. 1635 yılından beri bir zafer anıtı olarak sakladıkları Nanna adlı tanrıça anıtını zaferinin işareti olarak alıyor.[3] Asur-Banipal imparatorluğunun coğrafyası üzerine bilgimiz olduğundan, şimdi onun kütüphanesinden tarihi üzerine ne gibi bilgileri bulabildiğimize bir bakalım.

Elam savaşının öyküsü işaret edebileceğimiz en önemlilerinden biridir. Hatta bizi Babil'in Ninova'ya karşı savaşlarının öncesine, bizi imparatorluğun ilk yıllarına götürüyor. Kildanistan'ın etki yapan Elamlılar'ın zaferinin kesin tarihini veriyor. Kütüphanede bu büyük olayı anlatan kesin bir belge vardır. İşte

3- Bu zafer altıncı seferinde oldu. Tanrıçanın heykeli Erech kentine Kiselev ayında yani Aralık 659 yılında kondu. Bu olay İ.Ö. 2294 yılında Elamın fethini bildiriyor. Bu tarih pozitif bir biçimde saptanmış en eski tarihtir.

riyorum."

Bu mektuba Arabistan'daki askerce eylemler üzerine bir rapor eklenmişti. Bazen rapor sözlü olarak bir ulakla gönderiliyordu. Ulak mesajı tekrarlıyordu. Bir taraftan da, krallar arasındaki mektuplara rastlıyoruz. Bu diplomatik mektuplar en yüksek çıkara ait değildi. Asur-Banipal zamanında vaktinin tarihini oluşturuyordu. Arşivler eski saltanatlar üzerine daha az değerli belgeleri kapsamıyordu. En eski vakitlerde, Kildanistan ve Asur Ülkesi'nde olanları bazı eş zamanlı tarih tabletlerinden izleyebiliyoruz.

Koyuncuk'ta bulunan tabletlerdeki tarih bakımından en önemlileri, genel zamandizin verenlerdir. Bu tabletler Limnu denen memurların bir listesini kapsamaktadır. Bu kişiler Antik Helen'deki Archontes éponymes'lerin görevine benzer bir görev yapıyordu. Sütunlara ayrılmış bu tabletler bir özel ad serisi veriyordu. Bu adlar da, paralel çizgilerle ayrılmıştı. Aralarında eşit olmayan açıklıklar vardı. Bu listeler kendi başlarına önemli değillerdi ama savaşlarda bu adlara rastlanmasıyle her adın bir yılın karşılığı olduğu ve iki boşluk arasındaki ad sayısının bir kralın hüküm sürdüğü yıllar olduğu anlaşılmaktadır. Tekrarlanan örnekler bu olayı onaylıyor ve doğruluğu üzerine hiç kuşku bırakmıyor.

İlk defa profesör Hincks bu metinleri haber verdi ve bunların önemini anladı. Daha sonra Sir H. Rawlinson British Museum'un topladığı yazıları yayınladı. İlk liste adım Bin-Nirari koyduğumuz bir prensin yönetimiyle başladı. İkinci ad İ.Ö. 911 civarında Asur Ülkesi'nde hüküm sürdü; ardılları 650. yıla kadar uzadı ve Asur-Banipal'ın yönetiminin altında yaşadı.

Değişik parçaları birleştirerek dört örnek meydana getirildi. Bunların yardımıyla kesintisiz olarak birbirini izleyen 228 yılın tarihini derledik. Bu uzun süre Asurlular'ın İbraniler'le çarpış-

tıkları yıllara rastlıyor. Dolayısıyla her tarihin kolayca anlaşılır bir önemi var.

Bu listeler arasında zamandizininde en önemli rolü oynayanlar var. Bunlar yalnız Limnu'daki adları kapsamıyor, adlarını verdikleri dikkat çekici olayları da işaretliyor ve İ.Ö. 816 yılından 704 yılına kadar kesintisiz bir şekilde uzanıyor. Diğer taraftan, Asur Ülkesi'yle uğraşan bilginlerin kuşkuyla *Tevrat* metinlerine bağlı olduklarını görüyoruz. *Tevrat*'taki Kildanistan kralının zamanında olmuş bütün olayları yerleştirebilmek için Limnu'da büyük aralıklar bırakıyorlar.

Bu listelerden Asur Ülkesi ve Filistin'de olan olayları izlemenin olanağı vardır. Bunun için iki belge kaynağından verileri anlayabiliriz. Yahudiler ve İsrail krallarının zamandizininde uyum sağlamak o kadar güçken, acaba bu yeni belgelerle kolaylaşacak mı? Bu sonucu almak için epey uğraş verildi. Bu kadar çabaya rağmen hâlâ çözümü güçtür. Asur metinlerinde bulunan adların *Tevrat*'ta olmaması şaşırtıcı değildir. Belgeler Kildani kralı Ful'un yaşadığını bildirmiyor ama *Tevrat*'ta var. Bunu bildirmekle kalıyorum, henüz bunun açıklaması yok.

Limmu listesini genel tarihe bağlamak için eşzamanlılığa dikkat edildi. İyice saptanan bir nokta bütün serinin düzenine güvenilmesini sağlıyordu. Bu sonuca varmak için *Tevrat*'taki yazıları ve Ptoleme'nin yasalarını iki yetkili kaynak kabul ettik. Samariya'nın alınma çağı bütün tarih verilerine göre kesinlikle saptanmıştır. *Tevrat* metinlerince İsrail'in çökmesi, Hezekyel'in hüküm sürdüğünün altıncı, Osée'nin dokuzuncu yılında olmuş. Bu olayın tarihçiler tarafından İ.Ö. 721 yılında, ki bu da astronomların 720 yılına uyuyor, olduğu kabul edilir. Samariya'nın alınışı Asur metinlerinde de anlatılıyor. Bu olay, Horsabad sarayını yapan hükümdarın, hükümdarlığının ilk yılında olmuş. Samaraiya'nın alınışı, daha sonraki tarihlerin saptanması için çıkış

noktası olur. Destek olan uyumlar, başka ülke tarihlerinin veremeyeceği bir kesinlik veriyor.

Tevrat'taki kral Ful'un tarihçiye ciddi bir güçlük çıkarttığını unutmayalım. Bu prensin etkisi soyutlamak için çok önemliydi. Düşünceler de bölünüyordu. Asur metinlerine sadık bilginler dört Limnu örneğini dikkatle takip ediyorlar ve bir Asur tableti aydınlatıncaya kadar kral Ful'un varlığını kabul etmiyorlar.

V
ADLİ BELGELER

Asur-Banipal kütüphanesini yalnız kralların belgelerine açmamıştı. Orası yasaların toplandığı bir depoydu. Özellikle, yargı kararları ve kişiler arasındaki sözleşmeler vardı.

Asur-Kildaniler'de yasama, yasalara ve Sümer uygarlığındaki geçerli gelenek ve göreneklere dayanıyordu. Belirli sayıda, iki dilde yazıl

ış tabletler bize yasanın ilkel metnini ve Asur dilindeki çevirisini veriyordu. Asur dilinde yazılmış başkaları da, Sümer metinlerinden alınmış yazılarla doludur. Yaptığımız karşılaştırmaya göre, yasa ve hukukumuzda geçerli olmaya devam edenler de, uygulamaya geçilen yeni metinlerin dayandıkları da, Roma hukukundan alınan parçalarla bezenmiştir, denebilir.

Hemen Sümer ve Asur dillerinde yazılmış, aile hukukuna ait uzun bir parçayı verebiliriz. Mösyö Oppert'le birlikte Documents Juridiques (Hukuki Belgeler) adlı yapıtımızdaki çeviriyi daha sonraki bir incelemenin gerektirdiği değişiklerle burada sunuyoruz: [7]

7- Conf. Texte: W. A. I., II pl. 10; LENORMANT, *Choix de Textes*, s. 35; Çeviri, J. OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques* s. 37 ve 61, OPPERT, *Göttingische gelehrte Anzeigen*, december 1879, s. 1610; LENORMANT, *Etudes accadiennes t.* III, s. 21.

50.—CHALDEAN CYLINDER AND IMPRESSION.
(Perrot and Chipiez.)

Yargıcın kararına göre:

Eğer bir oğul (yetkili olarak) babasına 'Sen benim babam değilsin' derse, oğul onu satabilir, rehin işlemi yapabilir ve para karşılığı verebilir.

Eğer bir oğul (yetkili olarak) annesine 'Sen benim anam değilsin derse,' onun saçını keser, halkı toplar ve onu evden atar.

Eğer bir baba (yetkili olarak) oğluna 'Sen benim oğlum değilsin derse,' baba onu eve ve bodruma kapatabilir.

Eğer bir ana (yetkili olarak) oğluna, 'Sen benim oğlum değilsin derse,' onu eve ve üstteki odalara kapatabilir.

Eğer bir kadın (yetkili olarak) kocasını reddedip, 'Sen benim kocam değilsin derse,' onu ırmağa atabilir.

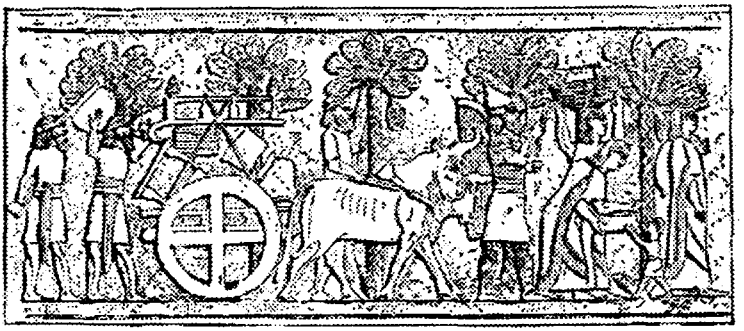
Eğer bir adam karısına (yetkili olarak) 'Sen benim karım değilsin derse,' ona yarım-min para ödemesi gerekir.

Eğer bir kâhya, bir kölenin kaçmasına göz yumarsa, köle ölürse, sakat kalırsa ve kötü davranışından hastalanırsa Kâhya her gün yarım bin (köle sahibine) yarım bin *buğday ödeyecektir."*

Bu gibi eski geleneklerde malları koruyan yasalara da rastlıyoruz. Tabletin birinde bir Sümer tarımcısının gözlemleri var. Çağımızdan önceki 7. yüzyıldaki Asur tarımcılarına öğüt veriyor. Önce en iyi yetiştirme koşulları, ekim vakitleri, ürün hesaplanması, işçilik, suların yönetimi ve yok edilmesi gereken zararlı hayvanlar, veriliyor. Tabletin kötü durumuna rağmen burada bazı eski gelenekleri veriyoruz.[8]

"Önce saban toprağa konur.
Altı ay toprak dinlendirilir.
Ondan sonra verim hesaplanır.
Verimden sonra kar değerlendirilir.
Kar birikir
Fiyata eklenir.
Geyikler yok edilir
Kargalar yok edilir

8- Conf. Texte: W. A. I., II, pl. 14; LENORMANT, *Choix de textes*, s. 14 ve 15- Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques* s. 24-LENORMANT, *Etudes accadiennes t. III*, s. 16.

Aygıtlara alınırlar
Evcilleştirilirler.
İş zamanında tarla bölünür
Üç parçaya ayrılır
Yirmi gur buğday için verim şöyle hesaplanır.
Saban izleri sayılır
Hasat satılır
Tarla gelir getirir
Ekim verimini gösterdi
Tarla .....
Yaz ekimi
Kuşlar yok edildi
Köstebekler öldürüldü
Tarla sulandı
Ekim zenginleşti
Hasat sırasında tarlayı bölerler
Parçaları ayırırlar
Geleneklere göre tarla sahibiyle bölüşülür
Ona düşen ödenir
Tarla verimsizdi
.....

.....

.....

Tarlayı işlediler ve çalışmayı tablete geçirdiler
Tarlayı ölçtüler ve ölçüyü tablete geçirdiler
İki kere, üç kere suladılar
Sulama iyi yönetilmişti
Hasat sırasında bire beş verdi
Hasadı değerlendirdiler ve ortakçı onu sattı
İki kerenin iki katı, iki katını alıyor
Üç kerenin üç keresi, üçünü alıyor
Dört kerenin dört keresi, dördünü alıyor
Beş kerenin beş keresi ..... alıyor
Çift bağlanmaktan , çift bağlanmaya
Beşli bağlanmak....."

(Sonu eksik)

Borç taksitleri bazı kurallara göre düzenlenmişti. Eşit olarak ana durumları yayınlıyoruz.[9]

"*Taksitler nasıl anlaşıldıysa öyle ödenir*
Taksit tahıl tanesiyle ödenir
Taksit geçerli ürünle ödenir
Taksit saptanan ürünle ödenir
Taksit olarak alıyor
Taksiti ödediği biçimde
Taksidi ödemedi"

Paranın faizi, özel gelenekler yerine, aşağıdaki yasalarla açıklanmıştı:[10]

9- Conf, Textes: W. A. I., II, pl. 12; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 19.

10- Conf. Texte: W. A. I, II pl. 12 Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 19 ve 23.

"Faiz yıllık olarak hesaplanabilir
Faiz aylık olarak hesaplanabilir
Bir kentin vergisi bir tahıl artaba'sıdır.
Kentin vergisi bir tahıl as'ı dır
Paranın faizi sabittir
Bir Drahmi'nin faizi altı katıdır.
On Drahmi'nin faizi iki Drahmi'dir
Bir mine'nin faizi oniki Drahmi' dir"

Malların değişik olmasına rağmen faiz her vakit aynıdır. Sözleşmelerdeki değişik ölçülerin faizi, sayıların sabit orantılı olduğunu göstermiştir. Ödünç para faizsiz de olabilirdi. Teminatlı veya teminatsız olabilirdi. Bu güvenceler değişik biçimlerde olabilirdi. [11]

"Parasının faizi için ona rehin verdi
Bir ev, bir tarla, bir meyve bahçesi, bir dişi köle, bir erkek köle."

Sıkça değiş tokuş yapılıyordu. Tabletlerden görüldüğüne göre, temel şeyler değiş tokuş ediliyordu. [12]

"Para karşılığı bir evi değiştiler.
Para karşılığı bir tarlayı değiştiler
Para karşılığı bir meyve bahçesi değiştiler
Para karşılığı bir kadın köle değiştiler
Para karşılığı bir erkek köle değiştiler"

Bu işlemler bütün çağlarda insanın doğasında vardır. Ninova'da, Asur Ülkesi ve Kildan Ülkesinde savunuyorlardı. Bu ko-

11- Conf. Texte: W. A. I, II pl. 13; ; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 12 ve devamı.
12- Conf. Texte: ID. , Ibid, çeviri, ID. , age.

nuda bir açık gerçeği belirteceğiz. Bu çok çağdaş deyim hem yargıçların hem de savunmacıların işine yarayacaktır. [13]

"Vicdanını dinlemeyen kişinin, haklarını da yargıç dinlemeyecektir."

Onların yöntem yasasının çok karışık olması gerekirdi. En son yargıcın Kral olduğu çok dereceli bir yargı yönteminin izini buluyoruz. Bu tabletlerde aşağıdaki parçayı buluyoruz. [14]

"Kralın önüne çağrıldı
Kralın önüne çıktı ve Kral onun şikâyetini dinledi
Beş altılığı istemişti ve davasını kazandı
Bedeli karşılığı rehini iade edildi
Kışkırtıcılığının cezasından kurtuldu."

Sümer yasaları özel geleneklerin biçimini saptıyordu. Quatatu imzası yöntemin temeliydi. Altta okunacak parça Quatatu'nun yalnız yazarın elini değil, imzayı da açıkladığı, iyice belirtilmiştir. Aşağıda okuyoruz. [15]

"İmza
O imzaladı
İmzasını dolaştırdı
Onlar imzasını dolaştırdılar
Onların imzaları
İmzalarını koydular
İmzalarını iptal ettiler
Onların imzaları iptal edildi

13- Conf. Texte: LENORMANT, *Choix de Textes*, s. 32; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 50 a 53.

14- Conf. Texte: ID, age; çeviri ID., age.

15- Conf. Texte: W. A. I., II pl. 8, I, 40; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 38; Lenorment, *Etudes accadiennes t. III* s. 229.

Onların imzaları
Onların imzaları yenilendi"

İmzaları mühürle koydular. Bu işte bir tablet parçası kullanılıyordu. Bu yöntem en eski zamanlardan bu güne kadar Doğuda kullanılıyor. Herodot Babilliler'in bir özelliği olarak mühürlerin varlığını bildirmişti. Her Babilli'nin kullanması için bir kişisel mührü vardı. Asur dilinde Kunuk hem mührün kendisi, hem de yumuşak toprak üzerindeki iziydi. Daha önce açıkladığımız bir tablette bu ayrıntı açıkça belirtiliyor.

Yaşamın bütün olagelen alışverişlerine ait birçok özel kişilerle yapılmış, faiz sözleşmeleri bulunmuştur. Bunların üzerinde mühür izi vardır. Satış veya trampa sözleşmeleri, ödünç verme ve kiralama sözleşmeleri, ipotek veya bir taşınabilirin rehin sözleşmeleri. Sanki bir noterin belgeleri. Bu deponun bütün belgeleri gibi onlar da geleneksel tuğlanın üzerine yazılmıştı.

Dış görünüşleri dolayısıyla onları başka belgelerden ayırmak kolay oluyor. Genellikle sözleşmeyi yapan tarafların adlarından sonra mühürlerinin izini görüyoruz. Bazen de imza yerine üç tırnak izi buluyoruz. Sözleşme maddelerinin anlaşılması çok kolaydır.

Sözleşmeyi yapan iki tarafın arasındaki konu da içinde olmak üzere sözleşme belirli bir biçime göre yapılır. Genellikle bu sözleşmeler çok basitçe yazılmıştır. Sözleşmeye, tarafların adları ve kimlikleri açıklamakla başlanır. Adlarının altına mühürlerini veya tırnaklarını basarlar. Geri kalan formaliteyi doldurmak zorunda değildir. Yasal yetkilinin (Dominus negoti) niteliklerini taşıyan, satıcı, kâhya, ödünç veren, yani eli kalem tutanlar dolduracaktır.

Metinde ayrılan bir yere mühür basılıyordu. Bunların izlerinden de çeşitli biçimlerde olduklarını anlıyoruz. Zamanımıza kadar gelen ve gerek kamu, gerekse özel koleksiyonlarımızda

fazlasıyla bulunan bu mühürlerin, ilgi uyandırması doğaldır. Bunlar genellikle sert taşlardan olup çeşitli biçimlerde yontulmuş ve parlatılmıştır. Bazıları kesik piramit veya koni biçimindedir.

Bunların tabanında kabaca kazılmış bir şekilde, sahibinin adı vardı. Bazen de mühür küresel veya elipsoit oluyordu. Bir çoğu da silindirilsel idi. Ad silindirin gövdesine kazınıyordu ve yumuşak toprak üzerine yuvarlayınca izi çıkıyordu. Bütün kıymetli taşlar bu iş için yontulmuştu. Bu mücevherlerin sanat bakımından ve konuları açısından incelenmesi gerekir.

Mühürlerin basılmasından sonra sözleşmenin konusu geliyor. Arkasından malın durumu ve değeri geliyor ve bazen peşin, bazen de vadeli ödeniyor. Bazı kereler cayma üzerine de bir madde ekleniyor.

Ödünç para vermeye gelince, genellikle taraflar faiz üzerinde anlaşıyorlar. Sözleşmenin sessizliği içerisinde, genel bir yasaya başvuruluyor. Herhalde yukarıda yazmış olduklarımızdan biri.

Ölçüler, içerikler, değerlendirmeler ve fiyatlar büyük bir dikkatle saptanıyor ve bu yoldan sözleşmenin konusunun önemi gösteriliyor. Taraflar arasında uyuşulan maddelerin gerçekliğini sağlamak üzere, ancak sözleşmeyi ceza yaptırımı altında veya zarar ziyanla çözebileceklerinden, yazılımın biçiminden de anlaşılacağından, sözleşmenin bir yargıcın önünden geçtiği anlaşılıyor. Genellikle ceza, Arbeles (Erbil)'de olsun, Ninova'da olsun, İştar'ın (Ištar) hazinesine ödeniyordu. Yargıç paranın mülk sahibine zarar ziyan bedeli veya faiziyle ödenmesini buyuruyordu. Çok kere sözleşme bir dua formülünü de Tanrının tarafları koruması için içeriyordu. Sözleşme sonunda, tanıkların adlarını nitelikleriyle veriyordu. Sözleşmeye; yazıldığı gün, ay ve yıl konuyordu. Bu eksiksiz sözleşme özel bir memurun göze-

timine veriliyordu. O da kamu arşivine kaydedip koyuyordu. Örnek olarak birkaç sözleşmeyi yazışmanın kısalığını ve bu çağdaki en sık görülen alışverişleri göstermek için veriyoruz. İlkönce bir köle satış sözleşmesini koyuyoruz.[16]

KÖLE SATIŞI

"..... Kentinden, Hasayli Ahardise'nin oğlu, Zikar-İştar-'ın işçisi, Nabu-rihtav-usur'un mührü.

Oğlu Tébétay'ın mührü-köle kadının sahibi, Silim-bin'in mührü:

Nabu-rihtav-usur'un kölesi, kız Tavat-hasina... ve Nitokris onu 16 gümüş karşılığında, oğlu Tah(x)os evlendiği için aldı. Tahos'un kölesi olacaktır.

Değeri kesinlikle saptanmıştır.

İlerleyen günlerde ve herhangi bir çağda, Nabu-rihtav-usur olsun, erkek çocukları olsun, oğlan torunları olsun, kardeşi olsun, kardeşinin oğlu olsun, başkaları olsun, hak sahibi kişi olsun, benim karşımda itiraz ederek Nitokris'in sözleşmesini bozmak isteyenler, on min para ödeyecektir."

Sürü çobanı Safimayu, Yudanani'nin oğlu Bel-sum-usur,

16- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 49, No. 31; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 220.

Atie'nin oğlu Rim-bel,..... kadının ilk evliliğinden üç mirasçısıdır. Yaşasaydı Karmeron'un yararları olacaktı.

Tanıklar

- Ahardise

- Zikar-nipika...

- Mutumhise

- Hasba

Ağustos ayının birinci gününde ve Asur-sadu-sakil yılında Yum-ŚamaŚ - Putuanpayte - Atie-'nin önünde

- Nabu-idin-ahi, başkan".

Bu belge en ilginçlerinden biridir. Öncelikle, Nitokris (Neith-eqar) diye bir Mısırlı'nın adını taşıyor. Sonra oğlu Tachos o'da bir Mısırlı adı. Satıcı Nabu-rihtav-usur'un kızıdır. Oğulları baba tarafından akraba olarak kölelerini satmaya karışıyorlar. Yani hizmetçilerini satıyorlar. Para Nitoktis'e veya ardılına doğrudan ödenmeyecek ama adları bildirilen üç kişiye ödenecek.

Bunlar Karmeron adında birinin mirasçılarıdır. Şayet yaşasaydı o mirasçı olacaktı. Yine aynı biçimde bir sözleşme:[17]

"Köle Satışı

Kölenin sahibi Hatay'ın mührü

Teslim edilen kölenin adı Lu-ahi

Danay onu Hatay'dan yirmi gümüş Drahmiye aldı.

Fiyat kesinlikle sapta

ndı. Kölenin ücreti ödendi ve köle teslim edildi.

Bu sözleşme iptal edilemez.

17- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 49, No. 5; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 153.

Gelecekte kim benim önümde sözleşm[illegible]bozmaya kalkarsa cezasını ödeyecektir.

Tanıklar

Šamaš - Himarie - Zabda - Haraman - Mannuahi - Zikir-Šamaš

5 Ağustos Nabu-bel-idin yılında

Özel görevli Zikar-Šamaš"

Bu çeşit sözleşmelerden çok var. Bu durum, eski çağladaki köleliğe ait bir soru getiriyor akla. Aydınlatılması ilgi çekici olacaktır. Bu kadar alınıp satılan bu kölelerin kaynağı neydi? Bir kenti aldıktan sonra savaşı kazananların yasasına uyarak, kolayca taşınabilenlere benzemiyordu. Bu konuda hiç bilgimiz yok. Açıkladığımız metinleri sınırlamak zorunluluğundayız. Köle Hatay'ın sahibi bir Süryani (Syrien)'dir, oysaki köle bir Asur (Assyrien)'dur. Köle başka bir Asurlu olan Dannay'a satılmak istenmektedir. Fiyatı bugünkü paramızla (1880 yılı) 75 Frank tutuyor.

Bazen sözleşmeler o kadar basit olmayabiliyor. Karışıklıklar malın türünde veya alışveriş işleminde olabiliyor. Sözleşmeyi bağlayan tarafların nitelikleri ilgi çekici olabilir.

Yargı hakkı herkes için eşit ve geçerli bir olgudur. Fenikeli, Yahudi, Mısırlı, gibi yabancılar da, Asur uyrukluları gibi sözleşme yapma, alma veya satma işlemlerini aynı yasalar karşısında yapabiliyorlardı.

İşte başka çeşit bir sözleşme. Bir evin satışı sözleşmesi. Mühür basmaktansa, taraflar başparmak tırnaklarını kile basmışlardır. [18]

18- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 48, No. 3; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 175.

BİR EVİN SATIŞI

Sarludari'nin tırnağı - Ahassuru'nın tırnağı - Bel-duru'nun eşi, üç lejyonun başı, söz konusu evin sahibi, Amat-Sula adlı kadının tırnağının izi.

Ninova kentinde, kirişleri, sütunları ve inşaat malzemesiyle inşaat halinde bir ev .

Mannuki-ahe'nin, Ankia'nın evleri ve pazar yeriyle sınırlandırılmış.

Sil-asur, kendine görev verilmiş Mısırlı, onu Kralın bir min gümüşü karşılığında, Sarladur, Ahassuru ve kocasının eşi olan Amat-Sula'dan satın alıyor.

Bedeli kesinlikle saptanmış, evin bedeli ödenmiş ve satın alınmıştır. Sözleşmenin bozulması kabul edilemez.

Gelecekteki günlerde, ne vakit olursa olsun, bu kişilerle olsun, Sil-asur'un sözleşmesini bozmaya kalkarsa on min gümüş ödeyecektir.

Tanıklar

Susanku, Kralın memuru

Harmaza, üç lejyonun başı

Razu, gemi kaptanı

Nabudur, özel görevli

Harmaza , gemi kaptanı

Sin-sar-usur

Zidka

Zaza yılının Sivan (Mayıs) ayının 16'ıncı günü

Arpad kentinin yargıcı (İ.Ö. 692)

Šamaš-yukin-ahi

Litturu - Nabu-sum-idin'in önünde"

Bu sözleşmede tarafların adı yine ilginç. Taraflar arasındaki yabancıları yine tanıyabiliyoruz. Çeşitli milletlerden kişiler, Ninova'da bu işlemleri Asur uyrukları gibi yapabiliyorlardı. Sonuç olarak tanıklardan Susanku ve Harmaza, Mısırlı olup esas adları kolayca bulunabilirdi. Kadın Amat-Sula Fenikeli olup o zamana kadar bilinmeyen bir Tanrıçanın adını taşımaktadır. Adının anlamı Sula'nın hizmetçisi demektir.

Şimdi bir ödünç verme sözleşmesi görelim [19]

"Toplam altı min gümüşle Summu-ilani, Bel-ristana borçludur.

Bu paraya dört katına kadar faiz yüklenecektir

Tanıklar

- Sin-zir-bani, lejyonların başı

- Nabu-ahi-usur, boru çalgılarının başı

- Meisu, doktor

- Milkay

- Nabu-ilmad-ani, lejyonların başı

Manzarnié yılının, Nizan ayının 10. günü (İ.Ö. Mart 698)"

Çok ilginç bir diğeri [20]

"Nigal-sar-usur'un kefaletinde, Dur-Sarkin kenti görevlisi Nabu-madid-napsat'ın oğlu Nabu-sum-iddin yararına Qarh(x)emis'ten 4 min gümüş alındı.

19- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 47, No. 7; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 181.

20- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 47, No. 9; Çeviri, OPPERT ve MENANT, *Documents Juridiques*, s. 193.

Her ay 5 drahmi gümuş ödeyecektir
Tanıklar
Nabu-habal-idin, Nabu Sezip, iki pa- şefi
Airamu
Asur-danin-sar
Disi, şef
Šamaš-naid, gur-zak
Marduk-zir-idin, şef
Gabbaru yılının Ayru ayının, 26. günü".

Bu sözleşmenin tarihi İ.Ö. 667 yılının Nisan ayını gösteriyor. Hesaplanacak miktar üzerinden çok büyük bir faiz ödeniyor.

Alınan borç 4 gümüş min, bizim paramızla 900 Frank olsun (1880 yılında). Ayda 5 Drahmi faiz ödenecek, bunu da10 Frank varsayalım, % 25 faiz yapar.

Bu sözleşmelerin biçiminin üzerinde bir düşünce vermeye ve Asur tarihi hakkında edinilebilecek bilgiler için, bu birkaç örnek yeterlidir. Karşılaştırmalı hukuk, aynı biçim bir uygarlıktaki uygulamalarda, bir ilkenin izlenimlerini sınırlayamaz. Örneğin bizim Fransız hukukumuz Roma hukukundaki ilkelerle, gelenek ve göreneklerden gelişmiştir. Hukuk tarihi bugün bu iki kaynağın incelenmesini sınırlayamaz. Bütün çağlarda birbirinden çok ayrı uygarlıklarda genel ilkelerin uygulanmasını, çeşitli kişilerin raporlarında sonuç olarak görüyoruz. Ortaya çıkartılan unutulmuş uygarlıklarda, gerçek ilkeleri, çeşitli yasalarda buluyoruz. Doğal hukuk bunlara dayanıyor ki, bu da, insan vicdanının bir yansımasıdır.

76.—ISHTAR AND THE LION.
(British Museum.)

6
BİLİMLER

Şimdi başka bir düşünce düzenine gireceğiz. Kesin bilimler Asur Ülkesi'nde çok uzak bir geçmişten beri geliştirilmişti. Doğal bilimler de bu arada unutulmamıştı. Böylece zooloji, botanik ve maden bilimi çoğunlukla Ninova kütüphanesinde temsil edilmektedir. Bütün tabletlerdeki gibi bir Sümer metnini de Asur

metniyle birlikte vermektedir. Görüşümüze göre Asurlular bu konuda da öncüllerinin geleneklerini sürdürüyordu.

Hayvanları belirli bir sırada buluyoruz ki, bu da bize bir sınıflandırma niyetini gösteriyor. Köpek, aslan, kurt aynı kümeye; yine öküz, koyun. keçi aynı kategoriye konuyor.

Bu hayvanların sıralanmasında çeşitleri, familyaları ve türleri ayırma niyeti açıkça görülüyor. Sonuç olarak, büyük etçilleri kapsayan bir familya var. Köpek, aslan, kurt. Onun arkasından çeşitli köpek türleri geliyor. Evcil köpek, tazı, küçük köpek, Elam köpeği. Bu sınıflandırmanın bilimsel yönü kolayca tanınabilecek bir olasılıkla ortaya çıkıyor. Halk dilindeki adının yanında, özel bir ad yazılı oluyor ki, bu da kesinlikle Asurlular'ın koymuş oldukları bilimsel bir sınıflandırmayı anlatıyor. Kuşlar arasında aynı sınıflandırma denemesini görüyoruz. Bu deneme, hızlı uçan kuşları, deniz kuşlarını veya bataklık kuşlarını ayırıyor.

Böcekler kalabalık bir sınıf oluşturuyor. Büyük bir aileyi görüyoruz. Onun içinde bitkilere, hayvanlara, üst başa veya tahtaya saldıran türler ayrılmış.

Bitkiler kullanışlarına göre ayrılmıştır. Tabletin birinde ağaçtan yapılabilecekler sıralanmıştır. Saray dülgerine yarayanlar, gemi yapılanlar, savaş arabasında kullanılanlar, tarım aygıtlarına yarayanlar, ev eşyası yapılanlar sınıflandırılmıştır.

Bu tabletlerde madenler uzun bir sıra oluşturur. Sınıflandırılmaları kalitelerine göredir. Altın ve gümüş ayrı bir bölüm yapar. Değerli taşlar başka bir bölüm meydana getirir. Ama sınıflandırmanın temelini oluşturacak bir işaret yoktur.

Doğa bilimlerinden coğrafyaya geçtiğimiz vakit bizi yeterince karışık bir duruma sokar. Bu arada bazı listeler bize yerini kolayca saptayabileceğimiz kent, ırmak, sıradağlar ad sırası verir. Bazen bu işaretler pratik bir özyapı oluşturur. Toprağın verdiği doğal ürünleri veya sanayi ürünlerini, ya da oradan alınan

vergiyi veya haracı anlatır.

En üstün bilimdalı, özellikle Asur Ülkesi'nde geliştirilen ve Asur-Banipal bilginlerinin antik Kildani geleneklerine özenle bağlandıkları bilimdalı, astronomiydi.

Sonuçta bu bilimdalı Ninova'da doğmamıştı. Helenler'den öğrendiğimize göre, astronomik gözlemler İskender'den 1903 yıl önce ve bu tarihe bağlı olarak İ.Ö. 2226 yılında, Kildanistan kıyısında doğmuştur. Asur bilimadamları, öncüllerinin gözlemlerini sürekli yazarak, doğuş zamanını yaşatıyorlardı. Güneydeki imparatorluğun görkemini yaşatan bu bilimdalının, öğelerini toplamak için, Asur-Banipal bilimadamlarını Ur, Sippar, Agadé ve Babil'deki Mezopotamya'nın eski okullarına gönderdi.

Çok uzun bir süreden beri, sabit yıldızları planetlerden ayırdediyorlardı. Yıldızlara ait devirleri, yılın bölümlerini, çeşitli burçlara göre güneşin seyrini, ayın ve güneşin batma devrelerini, günün uzayıp kısalmasını hesaplamışlardı.

Bu sonuçlar uzun süre çok dikkatli gözlem yapıldığını varsayıyordu. Bu sonuçları yorumlamak özel bir zekâya dayanıyor ve bu hesapları yapabilecek kolay yolların olması gerekiyordu.

Gök cisimlerini Asur-Kidaniler'in hangi aygıtlarla gözlediğini bilmiyoruz. Basit gözlemlerde yanlışlar kesin olarak çoktur ve birçok eylemle ve ince hesaplarla düzeltilebilir.

Ay tutulmalarının süre aralığı, ayın dünya çevresinde 223 dönüşüdür.[21] Asur-Kildaniler'in aynı zamanda başka bir devreyi, ayın 22. 325 kere dünya çevresinde dönmesiyle 1. 805 tropik yılı artı 8 günü veya 1. 805 adet 365 1/4 günlük Jülyen yılına eşit olduğunu bilmeleri gerekir. Bunlara dayanarak ay tutulmalarını daha duygulu olarak saptamaktayız. İnsanların bunu öğrenebil-

21- 6, 585 ve 1/4 gün veya 18 yıl ve 11 gün.

meleri ve Méton'nun adını verdiği yasayı bulması için, acaba ayın dünya çevresinde kaç kere dönmesi gerekti. Güneş batmalarını söz konusu edersek, onun devresi çok daha büyüktür. Onun zaman aralığının hesabının dayandığı gözlemler bizi eski çağlara ve tarihteki tahmini hesaplamaların sınırlarının dışına götürür.

Diogéne Laërce 48. 863 yıl olarak hesapladı. Bu süre içerisinde 373 ay tutulmasını ve 832 güneş tutlmasını gözlemişti. Bu gözlemlerin sonucu olarak Asur-Kildaniler'e kendi düzenleri çok güzel hizmet etti. Asur belgelerinin incelenmesinin getirdiği en yeni sonuç belki bu olmalıdır ve ben bir gün numaralama yöntemlerine ışık tutarak, en karışık hesapları nasıl basitleştirdiğini göstereceğim. Burada sonuçları saptamak yeterli olacaktır.

Yukarıda dediğimiz gibi, Asur-Banipal zamanında da gözlemler sürüyordu. Kral astronomları gökteki olayları incelemeleri ve sonuçlarını bildirmeleri için çeşitli yerlere gönderiyordu. İşte bir örneği: [22]

"Efendim Krala alçak gönüllü hizmetçisi ve Arbeles (Erbil) kenti astronomlarının başı, İştar-idin-habal bunu yazıyor.

Efendim Krala barış ve onur. Uzun süre zenginleşsin. 29. gün ayın yörüngesine baktım. Gözlem alanımızı bulutlar daraltttığı için ayı göremedik. Bel-haran-saduya yılının Sebat ayının (Ocak) 1. günü. (İ.Ö. 648)"

Bu görevin sonucu başarısız oldu. Ayın tutulması öngörül-

22- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 51, No. 6; Çeviri, LENORMANT, *Essai de comment de Bérose*, s. 209; Çeviri SAYCE, Records of the Past t. VI, s. 154, No. 6.

müştü ama hava durumu gözlemciye izin vermemişti. Bu rapor olayları anlatacak durumları nasıl özenle izlediklerini kanıtlamaktadır. İşte başarılı bir gözlem: [23]

"Efendim gözlem müdürüne, alçakgönüllü hizmetlisi Nabu-sum-idin, Ninova'nın büyük astronomu bunu yazıyor: Nabu ve Marduk'un Efendim gözlem müdürüne davranışları uygun olsun. 15. günde ayın yörüngesini izledik ve ay tutulmuştu."

İşte daha karışık bir gözlem: [24]

"Efendim Krala, Tanrılar Nabu ve Marduk uygun davransınlar ve Büyük Tanrılar efendim Krala uzun ömür ve etine yarar ve yüreğine doyum versinler.

27. günde ay kayboldu. 28, 29 ve 30. günlerde sürekli güneşin kararmasının yörüngesini gözledik. Güneş batmadı.

İzleyen ayın 1. günü ayı gördük. Duzu (Haziran) ayının ilk günü Merkür gezegeninin altında gidiyordu. Gözlemimi efendim Krala gönderdim.

Anu günündeki çobanyıldızının çevresinde ayın aşağı indiği görüldü. Yürüyüşünde yağmurdan dolayı uçları ve yürüyüşü iyi gözükmüyordu.

Anu günü efendim Krala ayın kavuşumunun izlenme raporunu gönderdim.

Yürüyüşü sırasında Bel günü, Savaş Arabası yıldızının

23- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 51, No. 7; Çeviri, OPPERT, *Gram ass.*, 2 basım. s. 109; LENORMANT, *Essai de comment de Bérose*, s. 201.

24- Conf. Texte: W. A. I., III, pl. 51 No. 9; Çeviri, OPPERT Journal Asiatique, t. X, s. 71; F. TALBOT, Trans. of B. S., s. 15; *Sayce, Records of the Past*, t. X. s. 155 No. 7.

altına uzandı ve göründü sonra Savaş Arabası yıldızına doğru kayboldu.

Efendim krala barış ve mutluluklar."

Gündönümünün gerilemesini genellikle Hipparque'a dayandırırlar. Bu olayı Helenlere ilk öğreten odur. Her yıl 36 veya 39 saniye arasında değerlendirmişti. Onun bunu Kildanistan'da öğrendiği kesinlikle doğrudur. Kendisi hesaplarını Fırat'ın alt kollarındaki astronomlardan almıştır. Ninovalı bilginlerin astronomi bilgilerinin çıkış noktası hep orasıdır.

Çağımızdan iki bin yıl önce, adı Sar-yukin olan ama alışkanlıkla kendine eski Sargon denen Agadeli bir kralın vaktinden beri, gündönümünün değişmesi gözlenen bir olay olmuştur. Bu olay takvimde karışıklık çıkarttığından pratik bir düzeltmenin yapılması gerekiyordu. Sargon çağında öyle bir hamle yapmıştı ki, Ninova'daki bilginler onun yankılarından başka bir şey değildir. Onun zamanında Agade de öyle bir kütüphane vardı ki, önemini Ninova'da saklanan tablet parçalarından anlıyoruz. Güveniyoruz ki uzakta kalmış zamanlarda gök haritasındaki büyük bölümler yapılmıştı. Durağan yıldızlar tanımlanmıştı ve gözlemlerle yıldız kümelerinin, bugün de kullandığımız adları konmuştu.

Böylece Savaş Arabası, Çobanyıldızı, Yayyıldızı gibi. Bu durağan yıldızların yanında Burçlar da tamamen gök kubbesinde gösterilmişti. Tabletlerde bu konu harranu yol, yani gökyüzü cisimlerinin yolu adıyla adlandırılmıştı. Bu gökyüzü cisimleri gezegenlerdi. Kildaniler bunlardan yedi tanesini biliyorlardı ki, bizim verdiğimiz adlarla bunlar Šamaš, Güneş, Sin Ay, Alap-Šamaš, Satürn, Rus, Jüpiter, Asbat, Venüs, Sulpa-sadu Mars, Nivit-anu, Merkür'dür.

Ninovalı bilginler, Kildanilere astronomi bilginlerine bildik-

lerini öğretmişlerdi. Onlara öğretilmiş olan takvimden o günden bugüne bütün uluslar yararlanıyorlardı.

Asur yılı on iki ay, ayıydı. Yeni yıl yeni ayla birlikte İlkbahardaki gündönümünde başlıyordu. Çok bilinen bir tablet gündönümü gününü saptıyordu.[25]

"Nisan (Mart) ayının 6. günü gündüz ve gece eşittir. Altı kasbu gündüz ve altı kasbu geceyi içerir. Nabu ve Marduk efendim Kralı desteklesin."

Burada kaydetmemiz gereken ikinci bir tablet gündönümünü aynı ayın on beşinde göstyeriyor, ama bunun nedenini anlatamıyoruz.

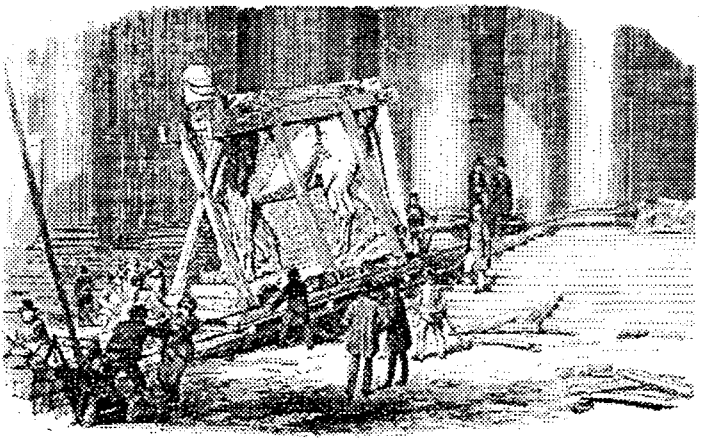
Ay yılının güneş yılı ile olan ayrımını düzeltmek için araya ek bir ay koyuyorlardı. Bu ayın uzunluğu koşullara göre değişiyordu.

Ninova tabletleri toplumsal yaşamın çeşitli gereksinmelerine göre takvimler veriyor. Bazıları tamamen bilimseldir. Gelecek yılın günlerini, aylarını ve mevsimlerini verirler. Bazıları dinsel uğraşlara göre yazılmış olup ilahlardan yardım istenen ve onları onurlandırılmak için bayram diye ayrılmış günleri gösterir. Bazıları da o vakitler geçerli batıl inançları gösterir gibi gözüküyor.

Günler özel bir işaretle gösterilmiş olup elverişli ve boş durulmaması gereken günleri de gösteriyor. Yılın her gününde gök cisimlerinin etkisini gösteren ve o gün okunması gereken duaları belirten, uygun olan ve olmayan kehanetleri gösteren takvimler de var.

Bu son belgelerin önemini abartmamak gerekir. Bunlar her

25- Conf. W. A. I., III, pl. 51; Çeviri, *TALBOT*, Rev. Edward HINCKS, LENORMANT ve başkaları.

ülkede her çağda bulunan bir batıl inanç grubuna bağlıdır. Bu inançlar eski çağlarda Doğu'da vardı. Bu inançlar çok ilgi çekici olmakla birlikte insan ruhunun sapıklıkları tarihinde, o kadar ilgi çekmez. Ama ona da bir göz atmamız gerekir.

7
SİHİR

Doğuda astronomi, astrolojiden ayrılamaz. Astronomik gözlemlere elverişli olan bu güzel ülkeleri işgal etmiş halklar, bu kadar fazla gök cisminin dünyamızda geleceğimizi etkileyeceğini kabul ettiler. Zerdüşt'ün çömezleri Asur Tanrısı Nabu'ya inananların inancını paylaşıyorlardı. Onların düşünceleri bilimsel ve dinsel olarak birbirine karışıyor ve kılık değiştiriyor veya bozulup pratik bir sona varıyordu. Hepsi Sihir adı altında birleşiyordu.

Bu ad altında bütün ülkelerin batıl inançları bir sığınak buldu. Asur Ülkesi ve Kildan Ülkesindeki sihir birçok tablete geçmiş olup Asur-Banipal kütüphanesi en önemli parçalarını veriyor. Bu parçalardan, Kildani kralı Eski Sargon'un zamanında konu hakkında çok şey yazıldığını anlıyoruz. Asur-Banipal ilk yazılan 70 tabletin birçok kopyasını çıkartmıştır. Bazı parçalar Sir H. Rawlinson'ca yayınlanmış olup bu büyük koleksiyonun içeriği üzerine yeterli bir düşünce vermektedir. Örneğin, güneşin ve Ay'ın aynı zamanda görünmesinden ve Ay'ın bir günü, Ay'ın görünmesinden veya görünmemesinden gelecek kehanetleri buluyoruz.

Geleceğimiz üzerine durağan yıldızların etkileri için ve gezegen Venüs'ünkilerin, seri arasında uzun bir yerleri vardır. Tabletin biri göğün genel durumunu veriyor. Bazıları da her ayın ke-

hanetini veriyordu. Bazıları ise ay tutulmalarının kehanetlerini ve gökteki halenin sonuçlarını akıl yürüterek çıkartıyordu. Bulutların durumuna göre de önbili vardı. Düşlerden çıkanların, insanların veya hayvanların doğumundan, erkek çocukların doğum koşullarından, hep bir sonuç çıkarmanın olanağı vardı. Bir girişimi başlatmak veya ondan vazgeçmek için, bütün koşullardan yararlanıp karar vermek üzere, kehanetlere başvurmak gerekiyordu.

Köpeğin Asur-Kildaniler'in yaşamında önemli bir rolü vardı. Köpeği çarpışmalarda, avlarda ve dinsel yaşamın ayrıntılarında, insanın yanında görüyoruz. Pişmiş topraktan yapılmış heykeller, Asur-Banipal'ın köpekleri üzerine bize bir bilgi veriyor. Bu köpek heykellerinin üzerinde onlara verilen adlar yazılıydı. Kutsal simgeler arasında köpeği yılanın, akrebin ve diğer hayvanların yanında bulmamız şaşırtıcı olmamalıdır. Kahinler onun en küçük bir hareketine bile büyük önem veriyorlardı. Bunun üzerine kahinlerin yaptığı büyük bir sıralamayı görüyoruz. Aşağıda, onlardan alıntı yapıyoruz:[26]

"Bir kırmızı köpek saraya girerse, saray düşmanlar tarafından yıkılacaktır.

Eğer beyaz bir köpek tapınağa girerse, tapınağın süresi güvendedir.

Eğer siyah bir köpek tapınağa girerse, tapınağın süresi güvensizdir.

Eğer gri renkte bir köpek tapınağa girerse, tapınağın malları ziyan görecektir.

Eğer sarı bir köpek tapınağa girerse, tapınak azap çeke-

26- Conf. Texte: LENORMANT, *Choix de Textes*, no. 89; Çeviri, ID., La Divination, s. 92.

cektir.

Eğer kırmızı bir köpek tapınağa girerse, tapınağın Tanrıları gider."

İşte başka izlenimler:[27]

"Eğer bir kadın kuş gagası olan bir çocuk doğurursa, ülke rahat edecektir - doğan çocuğun ağzı yoksa, evin sahibesi ölecektir - burun delikleri yoksa ülke mateme girecektir."

Çocukların doğumu üzerine yine kehanetler ekleyeceğiz: [28]

"Eğer bir kadın saçı taralı bir çocuk doğurursa, eve çocuk için hayırlar girer.

Eğer bir kadın dişlek bir çocuk doğurursa, ülke yabancılara karşı gücünü gösterecektir ama çocuğun doğduğu ev yıkılacaktır."

Eşit olarak hayvanların doğumu içinde kehanetler vardır: [29]

"Bir kısrak, tırnakları köpeğinki gibi olan bir tay doğurursa ülke küçülecektir - tırnakları aslanınki gibiyse, ülke büyüyecektir.

Köpekler birer yavru doğurursa kent yıkılacaktır.

Bir koyun aslan doğurursa, kralın ortağı olmayacaktır."

Bu örnekleri sonsuza kadar çoğaltabiliriz. Yaradılışta hiçbir şey kayıtsız değildi. Üstümüze etkisini gösterecek şeyler yalnız

27- Conf. Texte: W. A. I., III, 65-1; J. OPPERT, *Journal Asiatique, t. XVIII*, s. 449.

28- Conf. Texte: W. A. I., III, 65-1; Çeviri J. OPPERT, *Journal Asiatique, 6e sér., t XVIII*, s. 449 ve devamı.

29- Conf. W. A. I., I, IV, pl. 7; Çeviri, LENORMANT, *Etudes accadiennes, T. III* p. 83.

görünenler değildi. Asıl görünmeyen dünya korkunçtu. Bize gelen kötülükler kötülük yapan ruhların eseriydi. Korktuğumuz hastalıkları, saklanmak için meydana getiriyorlardı. Vebayı Namtar adlı bir şeytan yapıyordu. Sıtmayı yapan Idpa adında bir başkasıydı. Bu iki ana etkeni yapan şeytanların çevresinde bir alay korumaları vardı. Bu ikinci derecedeki şeytanların adları Owtouk, Alal, Gigin, Telal'dı. Bunların görevi bize azap vermekti.

İdpa insanın kafasına, Namtar yaşamına, Owtouk alnına, Alal göğsüne, Gigim iç organlarına, Telal eline etki yapıyordu. Bu ruhların ellerinin altında üçüncü derecedeki ruhların ordusu vardı. İnsanlar başlarına gelen bütün şanssızlıkları onlara yıkılıyorlardı. Bunlar sonsuz gecenin boşluğunu dolduruyorlardı. Yazılarda ona, geri dönülmeyen oturma yeri deniyor.

İşte yazılmaya değer bir bölüm:[30]

"Lanet insanın üzerine kötü bir şeytan gibi düşüyor. Bağıran ses onundur. Kötü ses onundur. Lanet hastalığın nedenidir. Lanet insanı kuzu gibi boğazlıyor. Gövdesine giren kötü şeytan, kanamasını yapıyor. Sıkıntılar veren dişi şeytanın sesi sırtlanınki gibidir. Yönetimi altına alır ve yönetir."

Bu kötü etkenlere bir çare bulmak için daha üst düzey bir ruha bazı sözlerin söylenmesi size musallat olan ruhu kovmaya yeterli oluyor. Bu üst düzey ruh size uygunsa, alt düzey ruha terk etme buyruğunu verir. Bu koşullarda yardım istenen ruh, genellikle Güneş Tanrısı veya Ateş Tanrısıdır.

30- Conf. Texte: W. A. I., IV, pl. 17; Çeviri, LENORMANT, *La Magie*, s. 164.

Güneş Tanrısı Šamaš'a hitap eden bir ilahi:[31]

"Yalanları gideren sen, olağanüstü kötü etkileri, kehanetleri, kızgın hastalık belirtilerini, düşleri, kötü görüntüleri yok eden sen, kötü komploları bozan sen, büyü ve sihirle uğraşan insan ve ülkeleri yok eden sen."

İnsan ruhunun sapkınlıklarına yeter derecede yer verdik. Bilimin aydınlattığı bu büyük uygarlıkta sihrin izini buluyoruz. Ortaçağdaki batıl inançları çağdaş bilim epey bir zaman temizleyememiştir.

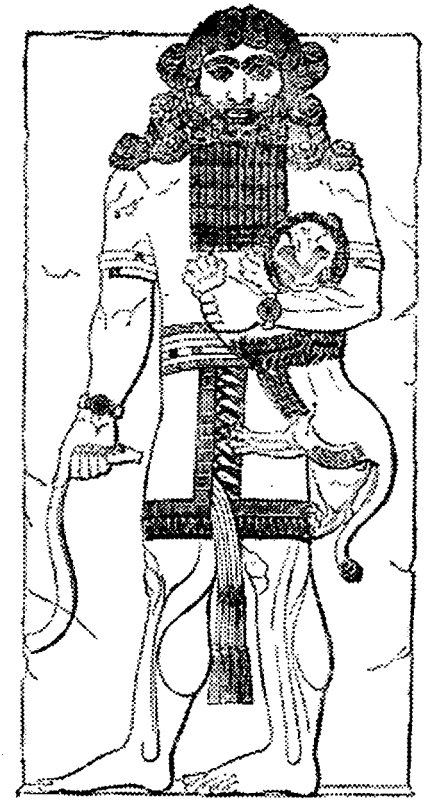
31- Conf. Texte: W. A. I., IV, pl. 19-2; Çeviri, *Sayce, Lectures upon B. Literature*, s. 43; *Lenormant, Records of the Past t. XI*, s. 123.

8
İNANÇ

Bilimi astrolojiye, astrolojiyi inanca bağlayan bağları bugün ayırdedebilmek çok güçtür. Asur-Kildani inancı bir tek metinde olmadığı için tamamını birden kavramanın olanağı yoktur. Bu nedenle, bugün onun izini çeşitli kökenlerde aramak zorunluluğu içindeyiz. Değişik çağlarda, ilkel biçimde bir birlik verecek bir kayıt da yoktur. Bütün Tanrıları içine koyabileceğimiz bir Asur tapınağı da yapamıyoruz.

En üstünkörü bir inceleme bile karışık çoktanrıcılık karşısında olduğumuzu gösteriyor. Hiçbir metin gökleri yönetecek tanrıların aşama sırasını vermemektedir. Bu aşamanın doruğunda bazen bir, bazen birçok Tanrı görürüz. İnanç bazı metinlerde onu açıklıyorsa bile, onu kesin bir birey olarak bulmak için uğraştığımızda elimizden kaçıyor ve geriye ancak bir soyut kavram kalıyor. Göklerdeki bir üst dünyada oturan çok güçlü bir Tanrı düşüneceğiz. O alt Tanrıları, dünyayı ve insanları yönetiyor. Tahtı boşluklarda olup bize göre erişilmez, ama onu söylencelerden biliyoruz. O gücünü, dünyaların düzeni bozulduğunda kullanır. Örneğin, onu İştar efsanesinde görüyoruz. Ölüler ülkesi Tanrıçası, Sin'in kızını karanlıkta oturtmaya kalktığı zaman, o pervasızlıkla karışır. Bu çok güçlü ilaha insanlar erişemez. Çevresinde onun gibi saf ruhlardan gelen ikincil Tanrılar vardır.

İnancın uygulamasında, insanların üzerine doğrudan etki yapan bir Tanrılar beraberliği gözüküyor. Bu tanrılar daha kavra-

nabilir bir biçim oluşturuyor.

Genellikle bunlar hayvan biçimine karışmış insan biçiminde, örneğin balık, öküz, kuş biçimlerindeki gibi oluyor. Daha üst düzey yaratıkları temsil etmek için kanatların simgesel bir anlamı var.

Bu Tanrıların yeterli derecede kesinleşmiş bir aşama sırası var. On iki tanesi büyük Tanrı denen adları taşıyor. Birincisi, çeşitli yerlere ve çağlara göre değişiyor. Görüldüğüne göre, siyasal fetihlerin etkisinde kalmıştır. İnancının yaşadığı yerlerde ona üstünlük veren silahlar yerine göre değişiyor.

Ninova'da en üstteki Tanrı, İlu idi. Onun özyapısı tam belirtilmemişti ve biçimi de soyut ilah biçimiydi. Asur krallarının tarihsel metinlerinde, Tanrılar, yerdeki kralların yardım çağrılarına göre numaralanmıştı. Bu yüzden sayıları ve sıraları sabit değildir.

Nasıl olursa olsun, sayabileceklerimiz bunlardır. Ninova'da Asur'la karıştırılan İlu. Arkasından Bel ve Anu. Bu üç Tanrı üst dünyanın, söz konusu ettiğimiz, büyük tanrısının yansımaları gibidirler. Arkalarından dünyanın, görebildiklerine karışmış,

Sin Ay Tanrısı, Šamaš Güneş Tanrısı gelir. Atmosferin üst tabakalarının Tanrısı, göğün ve toprağın hakemi, fırtınaları yöneten Bin'dir. Gezegenleri özel görevle izleyen bir seri Tanrı var. Bunlar Satürn'ü izleyen Adar, Jüpiteri izleyen Marduk, Mars'ı izleyen Nergal, Venüs'ü izleyen İştar, Merkür'ü izleyen Nabu'dur.

İştar bu birliktelikte, kendi kişiliğiyle ortaya çıkıyor. Bu arada her bir büyük Tanrının bir eşi vardı ve yardım istendiğinde, onu tamamlayan eşiyle birlikte isteniyordu. Büyük Tanrıların büyük eşlerinin rolü daha az belirgindir. İştar'la birlikte Beltis'i görüyoruz.

Adlar anlam değiştirip İştar'da bütün erkek tanrıları çağrıştırdığı gibi, Beltis'de de bütün dişi tanrıları çağrıştırıyordu. Daha sağlam bir özyapısı olanlar Zirbanit veya Zarpanit, evrenin doğurganlığını temsil ediyor. Tasmit aklın Tanrıçası. Bütün dişi tanrıların insanlıkla doğrudan ilişkisi var.

Yalnız, bunlar sık sık üst dünyada kayboluyorlar ve aracı bir etken olmazsa insana kendilerini açıklamıyorlar. Bu çiftlerden doğan ikinci derecedeki tanrıların sayısı sonsuzdur. Kütüphanedeki bir tablet Anu'nun on iki oğlunun adlarını özyapılarıyla birlikte veriyor. Bu oğullardan artık takip edemediğimiz başka ilahlar da dünyaya geliyor. Diğer büyük tanrılarda da aynı olay oluyor.

Babil Ülkesi'nde Tanrılar aynıdır ama sıralama aşaması değişiktir. Bel, İlu'nun, Marduk Asur'un yerine geçmiştir. Kolayca görülüyor ki bu ilahiyat, bizim her gün daha yaklaşabildiğimiz ama yeter derecede araştırıp kesinleştiremediğimiz ortak bir kaynaktan alınmıştır.

En eski çağlardan beri Kildaniler'in geliştirdiği sanat, bize, biçimlendirilmiş anıtlardan, metinlerde bulamadıklarımızı kolayca çıkartabileceğimiz düşüncesini verdi. Oysaki kazınmış taşların bize vereceği düşüncelerin kesinliği yoktur. Tamamlan-

mış metinlere gereksinimimiz var. Bir simgenin anlamı düşünceyle bulunmaz. Bu kadar karışık temsillerin arasında üç veya dört ilahı tanıyabiliyoruz. İlu, Nabu, Marduk, İştar ve Zarpanit. Bunlardan daha öteye gidemiyoruz. Özellikle bir şey bizi ölçülü davranmaya zorluyor. Bilmekteyiz ki Asurlular bir düşman kentini işgal ettikleri vakit yabancı ilahların resimlerini kaldırıyorlardı. Bu ilahlara Asur Tanrılarının adlarını koyduktan sonra tekrar geri veriyorlardı. Bir ilahın değerini saptamak için bir Asur yazıtına o kadar güvenmemek gerekir. Her savaşta bu gibi olaylar çoğalabilir. Mezopotamya'da İlu'yu gösteren simgenin Ahamenidler'de neden Hürmüz'ü gösterdiğini bu şekilde anlamış oluruz.

Asur-Kildani tapınma biçimi çok görkemliydi. Şu anda biz esas tanrılara hitap eden çok sayıda ilahi biliyoruz. Her ay ve o ayın her günü özel bir tanrının korumasında olduğuna göre, Asur-Kildani ayinlerinin çok geniş olduğu anlaşılmaktadır. Nabu'ya, Sin'e, Šamaš'a, Tanrıça Annunit'e, Ateşe, Doğal elementlere ilişkin ilahileri biliyoruz. İşte Ninova Kütüphanesinde birçok parçayı içeren lirik bir şiir:[32]

"Karanlıkların içine geçip aydınlatan efendim
Kötü duruma düşmüşleri kaldıran, zayıflara destek olan
Büyük Tanrılar gözlerini senin ışığına çeviriyorlar
Girdaptan çıkan ruhlar özlemle yüzüne bakıyorlar.
Övme dili olarak tek sözle hitap ediyorsun
..... başları öğle güneşinin ışığını arıyor.
Bir nişanlı gibi sevinç ve incelikle dinleniyorsun
Görkemin içinde göğün sınırlarına erişiyorsun.

32- Conf. Texte. G. Smith, *Trausac of the B. S., t. IV* s. 363; Çeviri, F. Delitzsch, *Assyr. Lesestücke*, s. 78; J. OPPERT, Fragments de Cosmogonie, s. 1, MENNANT, Manuel, p. 378.

Bu geniş toprağın sancağısın

Tanrım, uzaklarda oturan insanlar seni hayal ediyor ve seviniyorlar."

Dinsel ayinler dış tapınmaya uygundu ve bir yardıma çağırma veya bir kurbanla bitiyordu. Bu ayinleri silindirlerin üzerine oyulmuş örneklerinden, rahibi sevgiyle bakarken veya dua ederken görüyoruz.

Rahibi bazen yalnız, çok kere bir sunağın önünde sevgi konusu olup kurban edilecek şeye bakarken gösteriyor. En olağan kurban, bir koç veya bir oğlaktı.

Asur Ülkesi kralları hiçbir vakit önemli bir sefere Tanrıdan yardım istemeden ve dinsel bir ayin yapmadan çıkmazlardı. Bir zafer sonrasında fetihleriyle vardıkları yeni sınırlarının içinde bir kurban keserlerdi. Bu kurbanlar genellikle açık havada kesilirdi. Asur Ülkesi ve Kildan Ülkesinde çok tapınak vardı. Geleneksel biçimleri katlı piramitti. Her kentin bu biçimde Asur tanrılarından birinin adına, bir veya daha çok tapınağı vardı. Kütüphanede bu çeşitli tapınakların bir listesi vardı. Orada inananların hediyeleri, savaşanlar gelip dağıtıncaya kadar birikiyordu.

Asur-Banipal kütüphanesinde evrenin yaratılışına ait birçok tablet var. Bütün bu tabletlerin arasında dünyanın yaratılışının, özellikle Tufan'ın tarihçesinin bugünlerde kolayca anlaşılır bir ünü var. Bu eski gelenekler bir birlik oluştururlar ki dikkati başka yöne çevirme olasılığı yoktur. Açıklanabilecek filolojik nedenler nelerdir?

Her şeye hâkim olan bir olgu var ki bu süprüntüye tartışılmaz bir önem verdiriyor. Bu da mozaiklerin verileridir. Kesin bir sonuç olarak Ninova'nın yok olması, Babil'deki tutsaklıktan öncedir ve *Tevrat*'ın geçerli biçiminde yazılışı da, bu tutsaklıktan dönüşten sonradır. Asur saraylarının yıkıntıları altına gömül-

düğünden beri değiştirilemeyen bir metinle, *Tevrat* geleneğine yaklaşmak ilginç olabilir. Bununla her şey bitmiyor. Bu eski Asur efsaneleri, Asur-Banipal'in Aşağı Kildanistan kütüphanelerinden kopya ettirdiği ve Sümer dilinden çevirttiği metinler kesinlikle Eski Sargon ve Peygamber İbrahim'in Kildanistan'ı terk etmesinden çok öncedir.

Burası bir dilbilimi tartışması yapılacak yer değildir. Tanrı Sin'e hitap eden ama bütün diğer tanrılara da uyan bir ilahiyi çevirdiğimiz vakit üzücü bir hata yapıyoruz. En kaba biçimdeki küçümseme bile uğraşımızı etkilemez. Bizim inançlara dokunan bir metni onu güçlendirmek veya ona karşı gelmek veya kaynağını anlatmak için çevirmemiz değişik olur.

İngiltere ve Protestan ülkelerde George Smith'in buluşları ona bir ün kazandırdı ve çevirileri ciddi bir eleştiriyle karşılaşmadan güvenle kabul edildi. Fransa'da bu buluşlar önce daha az ilgi çekti. Metinleri okuyan Asur dili bilginleri bilime uyan bir sessizlikle davrandılar. Bu arada, bu yüksek bölgelerden çeviriler ilkel yapıtlara geçti ve onları önyargılarına destek için çok kere niteliklerini bozarak kullandılar.

Bizim bilim tarafsız olmalı ve aynı tarafsızlıkla bütün yapıtları, bütün efsaneleri, insan ruhuyla ilgili bütün belgeleri çok iyi incelemeli deyişimiz, yalnız bugün için değildir.

Yaratılışın tarihi birçok tableti içerir. Buna dair metin, 1875 de *Tevrat* ile ilgili arkeoloji derneğinin dergisinde yayınlandı. Bu metin Asur dilinde *Enuva*, yani eskiden demek olan bir seri tabletin altı parçasıdır.

Yaratılış ilk tablettedir. En titiz eleştirmenin bile birkaç önemsiz ayrıntı da bulduğu yanlışlarıyle aşağıdaki bölümü koyabiliriz. Smith'in ilk çevirisinden itibaren bütün Asur bilginlerince çevrilmiştir. Buraya Jules Oppert'in çevirisini hiçbir uyarlama

yapmadan koyuyoruz:[33]

"Eskiden yukarda olana daha gök denmezken ve alttaki toprağın adı yoktu. Oluşları sonsuz uçurumdandı. Her şeyin kaynağı olan deniz daha karışıklık içindeydi. Sular bir araya toplanıyordu. Hiç ışıksız derin bir karanlıktı, hiç durmayan fırtına rüzgârı esiyordu. Eskiden daha Tanrılar da yoktu. Daha hiçbir ad konmamıştı, hiçbir gelecek saptanmamıştı. Büyük Tanrılar oluşuyordu: Lahma ve Lahama adındaki Tanrılar, Tanrılar çoğalıncaya kadar yalnız yaşadılar. Asur ve Kisar adındaki Tanrılar o sırada doğdular ve sonra da pek çok gün geçti."

Tanrılar doğduktan sonra en önemli bölüme geliyoruz. Sıra dünyamızın ve onda oturanların yaratılışına geliyor. Bu konuyu izleyen üç tablette yazılı, ama bunlar da kısmen kırılmıştır. Bu tabletler de ışığın, atmosferin, gökkubbenin yaratılışı yazılıydı. Yeterince karanlık bir bölümün, kırılmış yazıları var.

Ancak hayal kurabilmek için yeterli. Beşinci tablet, Yaratılışın dördüncü gününü ve gezegenlerin, ayın, güneşin ve mevsimlerin sıralanmasını anlatıyor.

Bundan sonra yıldızların, yıldız kümelerinin, yılın ve günün bölünmesini ve başlangıcını anlatıyor. Karmaşa kaynamaya başlıyor. Tanrılar, Sin Tanrısını (ay), gün doğana kadar geceyi aydınlatması için çağırdılar. Yedincisine kadar tabletler kırıktır. Yedinci tabletin bir parçası altıncı günü anlatıyor. Aşağıdaki gibi okunuyor:[34]

"Tanrılar bir arada, tatmin oldukları şeyleri yarattılar.

33- Conf. Texte: G. Smith, Trausac of the B. S., s. 363; Çeviri, G. Smith, The Chaldean Account of Genesis, s. 76.

34- Conf. Compte-rendu de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 1879, s. 270.

Büyük canavarlar hareket ediyorlardı ve yaşayan hayvanları yaratıyorlardı. Kır hayvanlarını, kırların evcil hayvanlarını ve sürüngen hayvanları yarattılar."

Bu açıklamalara olan ilgiyi bilmiyoruz. Bu noktaya geldikten sonra hem metindeki kırıklar hem de boşluklar onarım yapılamayacak kadar fazladır.

G. Smith'in yazılarını izleyip konuyu *Tevrat*'taki Yaradılış bölümüne bağlayınca durup, kılavuzumuza, bizi götürdüğü yolu sormalıyız. Sonuç olarak bizi ilk insanların Yaratıcının buyruklarına başkaldırdığı ve bu uğursuz lanetin olduğu zamana götürüyor.

Burada malzemenin durumu bize güvensizlik veriyor ve çeviri bizi tatmin etmekten uzak kalıyor. G. Smith, *Enuva* adındaki tabletlere tekrar bağlanıyor. Oysaki malzemenin görünüşü güvensizlik veriyor. Tuğlanın rengi aynı değil. Toprak aynı değil. Tabletin başı ve sonu eksik. Tamamlanmak istenen serinin tamamına bağlanılabilir. Bu sonuca varmak için G. Smith'in ve ardıllarının dayandıkları yalnız bir söz var. Bu söz kesinlikle yılandır ve oynadığı rol lanetlidir. J. Oppert, Collége de France' daki (bir yüksek okul) derslerinden birinde, G. Smith'in çevirisini yok eden bir bilgelikle o sözü inceledi. Diğer taraftan G. Smith yorumunu, bizim de denetlemiş olduğumuz başka çeşit belgelere dayandırıyordu. Örneğin, British Museum'da bulunan, üzerinde Adem ile Havva'nın ve uğursuz ağacın bulunduğu, Havva'nın arkasında da, da yılanın saklanıp ona fısıldadığı bir resim görünüyor. Buna benzer bir belgenin yapılması belirli bir etki yaptı. İlkel yapıtlar için yeterli bir kanıt gibi gözüküyordu ve eğer hatalı şeyler görülmeseydi yakında tartışılmayacak bir doğru diye kabul edilecekti. Bu anıt onun kanıtı kadar kırılgandı. Güçlendirmek istedikleri metinde iki adam bir ağacın önünde oturmuş, ağaca sevgiyle bakıyorlar, onlar başka yerlerde gör-

düğümüz, bir sunağın önünde oturur gibi oturmuşlar, daha bilemediğimiz bir Asur Ülkesi veya Kildanistan dinsel ayinini tamamlamak istiyorlar. Yılana gelince, oturanların biri veya ötekinin arkasında görünüyor, onu birbirinden çok ayrı belgelerin üzerinde efsane anlamında görüyoruz ama hiçbir vakit baştan çıkarıcı değil. Bu belgenin British Museum'daki benzer belgelerle ve on yıldır Avrupa'nın bütün müzelerinden topladığımız örneklerle karşılaştırması sonucu şudur:[35] Asur sanatının resimlerine dayanarak kesin olmayan bir çeviri yapmanın korkusuzluk olduğunu söylemeye inanıyoruz ki, buna hakkımız vardır. O belgeleri yalnız en kesin çeviriler anlatabilir. Başka bir seri aynı derecede ilgimizi çekecektir. Yaradılış bölümüyle tam olarak uyuşmaktadır. Tufanı anlatmak istiyoruz.

1872 yılında G. Smith Ninova'daki kraliyet kütüphanesinde, tabletlerde Kildani Tufanının ilk parçalarını buldu. Şiir on iki tabletlik bir seriyi içeriyordu. Üç değişik biçimde anlatılan konuyu toparlamak için seksen parçayı birleştirmek gerekti. 1873 yılında G. Smith İngiliz gazetesi Daily Telegraph tarafından Asur Ülkesi'nde kazı yapıp Londra'da eksik olan parçaları bulmak için gönderildi. Görevi çok mutlu sonuçlar verdi. Kendisi British Museum'daki eksik parçaları hemen hemen tamamladı. Bu örnekler Asur-Banipal buyruğuyla çağımızdan önceki 7. yüzyılda, Helenlerin Orchoé dedikleri Erech kütüphanesinden kopya edilmişti. Kaynağının tarihi bilinmiyor ama kopya tarihinden onbeş -yirmi yüzyıl önce olabilir.

Tufanın şiiri, kahramanı İzdubar'ın adını taşır. O bazen büyük bir avcı, bazen de büyük bir savaşçıdır. Krallığını Babi-

35- Conf. Texte: W. A. I., IV, pl. 50; Çeviri, J. OPPERT Fragments de Cosmogonie, s. 13; G. SMİTH, *The Chaldean Account of Genesis*, s. 264.

l Ülkesi'nin çevresinde büyüttü ve Ermenistan'dan Basra Körfezi'ne kadar Fırat ve Dicle'nin bütün vadilerini ele geçirdi. İzdubar'ın söylencesi oniki tablete yazılmıştı. İlk onu, canavarların daha yaşadığı bu efsane çağında, kahramanımızın yaşamını ve başından geçen olayları anlatıyor. Onuncu tablete geldiğimizde İzdubar'ın yaşlandığını ve canavarlarla birlikte savaşacakları bir silah arkadaşını kaybettiğini öğreniyoruz. O vakit Tufanı kanıtlayacak birini araştırmaya kalkar. Bu olağanüstü felaketi onun ağzından işitmek ister. Bu kişinin adı Hasisadra'dır.

Bérose'un Xisuthrus'u, *Tevrat*taki Nuh'la tanımlıyorlar. İzdubar uzun süre aradıktan sonra bu yaşlı adamı Fırat'ın ağzında bulur. Adam uyumaktadır.

Tabletteki sakatlıklar bu iki kişinin arasındaki konuşmanın nasıl geçtiğini anlamamızı önlüyor. 11. tabletin başında İzdubar Hasisadra'ya nasıl ölümsüz olduğunu soruyor. Yanıtında Hasisadra ona Tufan'ın öyküsünü anlatıyor. Aşağıdaki bölümü alabiliriz: [36]

"Hasisadra İzdubar'a şöyle dedi: İzdubar sana gizli olayı ve Tanrıların yargısını açıklayacağım. Senin kurduğun kent olan Surippak kenti çok eskiydi. Tanrılar bana iradelerini duyurdular. Surippaklı Ubarratutu'nun oğulları, dediğime göre, büyük bir gemi yapın ben balıkçıları ve yaşamı yokedeceğim. Yaşamın tohumlarını bu geminin ortasına koy. Yapacağın geminin uzunluğu 600 coudées [37] *ve genişliğiyle*

36- Conf. Texte: Collection, Phot., No. 62; W. A. I., IV, pl. 31; *LENORMANT, Choix de Textes*, s. 105-109; F. Delitzsch, *Assyr. Lesestücke*, s. 56, No. 3; TALBOT, Journal of the R. A. S, n. s., T. VI, s. 25-26 ve *Transactions of the S. of Bibl., av. II*, s. 179, III, I, 118; G. Smith, *Daily Telegraph*, 14 August 1874; Schrader, *Die Höllenfahrt der Istar; LENORMANT, Essai de comment de Bérose*, s. 458; J. Menant, *Babylone et la Chaldée*, s. 135; Oppert, *Annales de philos.* Chrétien, 1875. Förstasida

yüksekliği 60 coudées olacaktır. Onu uçuruma indir. Anlamış olup Hea'ya 'Efendim, dediğiniz gemiyi yaparsam genç, yaşlı herkes benimle alay edecektir' dedi. Hea ağzını açtı, konuştu ve hizmetlisi olan bana 'Onlara ..... de ki (burası bozulmuş) ... içine girip geminin kapısını kapatacaksın. Ortasına hububatını, eşyalarını, zenginliklerini yığ. Hanımının hizmetlilerini, kadınlarını, kadın kölelerini, çocuklarını bindir. Sana kırlardaki hayvanları ve evcil hayvanları göndereceğim geminin kapağının arkasına kapatılacaklardır."

Öykünün gerisi gemi inşaatının ayrıntılarını ve Hasisadra'nın hizmetlilerinin hazırlıklarını, eşini ve hayvanları veriyor. Tufan bir felaketin ortasında geldi ve yeryüzüne zarar verdi. Sular gökyüzüne kadar yükseldi ve toprak uçurum oldu. Tanrılar korktu ve kendilerine bir sığınak aradılar. Rüzgâr ve fırtına altı gün sonra dindi. O vakit Hasisadra bir pencere açtı. Çevresinde dalgalanan denizi ve üstünde yüzen insan cesetlerini gördü. Uzakta Nizir dağı yükseliyordu. Hasisadra bir güvercin gönderdi. Güvercin uçtu ama konacak bir yer bulamayınca gemiye döndü. Ertesi gün bir kırlangıç gönderdi ve aynı nedenle kırlangıç gemiye döndü. Onun ertesi günü bir karga gönderdi. Karga uzaklarda yiyeceğini bulduğu için dönmedi.

Burada öyküde büyük bir boşluk oluşuyor. Konuyu tekrar izleyebildiğimizde Hasisadra'yı büyük bir dağın tepesinde buluyoruz. Orada Tanrılara kurbanlar sunuyor. Onlardan Tufanı tekrar göndermemelerini ve insanları saklamalarını istiyor.

Tayfunun öyküsünün özeti Asurlulara göre bu kadar. Eski çağlardaki söylentiyi ayrıntılarıyla vermedikse de, hiçbir şeyi de

37- Coudées- Çok eski bir Fransız uzunluk ölçü birimi.

değiştirmedik. Bu topluca, en az kuşku duyulacak belgedir, kolayca gösterilebilir. Bu eski çağ belgesini okuyan bilginlerin hiçbiri buna karşı çıkmadı.

Şimdilerde Kildani öyküsüyle *Tevrat*'takini karşılaştırıyorlar. Bu iki öykü tartışılamaz. Bu sorun bir gün çözülebilir mi?

Diğer taraftan Babil Kulesi'nin inşaatına ait Asur-Kildani metinlerindeki araştırmaları sessizlikle geçiştiriyoruz. Saptayabiliriz ki bugüne kadar doğrudan veya dolaylı olarak söz konusu eden bir belgeye rastlayamadık. O vakit buna destek olacağını düşündükleri çeviri yapanları reddetmek gerekecektir.

9
EFSANELER

Önasya'nın düş üretken halkları, soğuk bir dinsel inançla veya doğa güçlerinin anlatımıyla doymuyorlardı. Söylencelerin toplamı, aklın bütün kavramlarına bir biçim ve tanrılara gerçek bir yaşam veriyordu. Onlar olmazsa, birkaç ayrıcalıklı düşünürün soğuk mantığına soyut kavramlar olarak gelecekler, ama elle tutulur bir varlıkları olmayacaktı. Efsaneler bütün uluslarda bulunur ve evrenin başlangıcında olaylar olur. Bu öyle bir çağdır ki, tarihin kontrolünden kaçar.

Asurlular'ın dinsel inançlardan ayrılışı, Dicle kıyılarını işgallerinden önceye, öncülleri Sümerliler'in dinlerini kabul ettikleri zamana dayanıyor. Ninova Kütüphanesi'nin içerdiği eski söylencelerin incelenmesiyle çok sayıda parça bulunmuştur. Birgün anlayacağız ki, Sümer diline, Asur dili kadar hâkim olamayışımız dolayısıyla, bunları çözmek için zaman daha erkendir. Şu anda her türlü birleşim çalışması bize olanaksız gözüküyor. Çözülmesi gereken Sümer belgelerinin sayısı çok fazladır ve büyük bir olasılıkla gelecekte de, Kildanistan'daki yeni buluşlarla daha da çoğalacaktır. Şimdiki halde, Asur çevirileriyle öğrendiklerimizle kendimizi sınırlıyoruz.

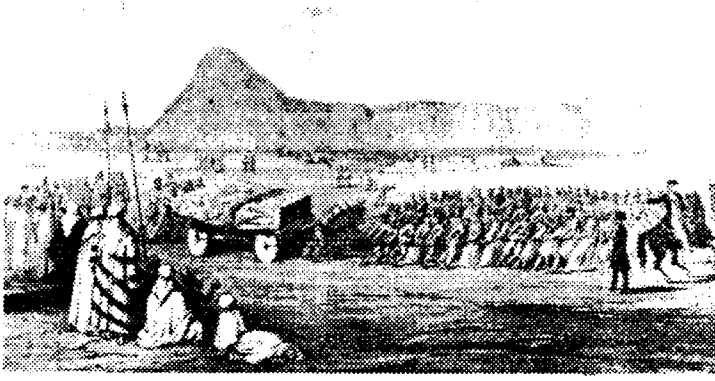
Bu efsaneler arasında bizim ilgimizi uyandıracakları vermek yeterli olacaktır. Örnek olarak, bir Sümer söylencesini Asur diline çevirisiyle vereceğiz. Bu söylence bize kötülüğün yedi ruhunun yaptıklarını anlatıyor. Bir diğeri Zu Tanrısının günah öy-

küsünü, bozuk tabletlerde veriyor. Çeviri yeteri kadar güç olduğu kadar, metindeki boşluklardan, Tanrının suçunu açıkça anlayamıyoruz. Sonuç olarak bu günah nedir? Metni incelediğimiz vakit bir karar veremiyoruz. Gördüğümüz kadarıyla Zu, Umsimi denen, kesinlikle çok değerli şeyleri soyuyor. İzleyecek değerlendirmede onlar, tacın ve kral elbiselerinin yanına konuyor. Bu Unsimi'lerin doğasını anlamak olanaksız. İlk satırlarda alın yazısından söz ediyor. Daha sonra Zu yaşlanıyor ve Bel uyuyor. O vakit Zu, Tanrıların babasının tanrısal kıyafetlerini çıkartıyor tacını alıyor, Unsimi'lerini de çıkartıyor ve yüreğinin tutkusuyla gücünü yerleştirmek ve Meleklerin tohumunu yönetmek istiyor. Kötü niyetle dolu olarak ve cesaretini arttırarak Tanrı Bel'e savaş açmaya kalkıyor ama başarılı olamayınca ülkesinde saklanmaya zorlanıyor. Bu arada Tanrı Anu oğullarına onu öldürmelerini buyuruyor. Onlar da Zu'nun, tanrıların arasından çıkmasını söylüyorlar.

Hiçbir vakit Tanrılar arasında sayılmayan Zu'nun başkaldırışının pek belirsiz öyküsü, bu oluyor. Başka bir tablete göre, bu Tanrının dış görünüşü bir av kuşu gibiydi. O vakit Tanrı Saturda ile karışıyor. Bu Tanrı kendi isteğiyle kuş biçimine girmiştir. Bu Tanrı-kuş aynı zamanda Zu kuşu olup boranın tanrısıydı. İlkel zamanlarda Saturda tanrısı ünlüydü. Amarda veya Narar kentinin efendisiydi ve İzdubar'ın tapındığı Tanrıydı. Görüldüğü gibi bu metin boşluklar yüzünden hâlâ eksiktir.

Beş tabletlik bir seri Veba Tanrısının yaptıklarını anlatıyor. G. Smith, bu efsanenin kahramanının adını belirli bir duraksamayla okuyor. Onun adı Lubara veya Dubara olabilir. Ninip'in biçimi kuşkulu. Lubara'nın İtak adında daha öncesinden bir arkadaşı ve yıkım yolunda peşinden giden yedi Tanrı vardı.

Tabletleri bir araya getirdikten sonra anlaşılıyor ki, dünyada

oturanlar, Gök Tanrısı Anu'yu kızdırmışlardı. O da Lubara'ya dünyaya vebayı yaymasını buyurdu. Tabletler Anu'nun yıkıntılarını şiirsel bir biçimde anlatıyor.

Ancak o kadar hırpalamışlardı ki, dilbilimci genel konusunu kolayca anlayabilirdi ama kesik ve kırık cümlelerle halkın karşısında metni okumak büyük cesaret işi olurdu.

Tanrıça İştar'ın cehenneme inişi daha iyi anlaşılıyordu ve anlatmaya değerdi. Özeti aşağıdadır:

Tanrı Sin'in kızı, savaşın büyük Tanrıçası İştar'ın, ölülerin kaldığı yer olan Aral'da oturan, böylece de, sonu erken gelen bir oğlu vardır. Büyük Tanrıça, içi yanarak Cehenneme gidip sevdiği oğlunu arayıp bulup yaşama geri getirmeye karar verir. Bu noktada, Sin'in kızı İştar sonsuzluğun evine Tanrı İrkalla'nın oturduğu yere doğru yürür. Oraya girilir ama çıkılmaz. O yolu izleyerek uğursuz yerin kapısına gelir. "Bekçi kapıyı aç gireyim" der. "Giremezsem demir parmaklıklarını kırarım, eşiğini yıkarım, kapıları aşarım ve ölüleri dışarı kaçırtırım" diye ekler. Bekçi Büyük Tanrıça İştar'ı selamladıktan sonra, isteğini Büyük Tanrıların Kraliçesi Allat'a ileteceğini söyler. O da, Tanrıça İştar'ı alışılmış töreleri yaptığı takdirde içeri bırakmasını söy-

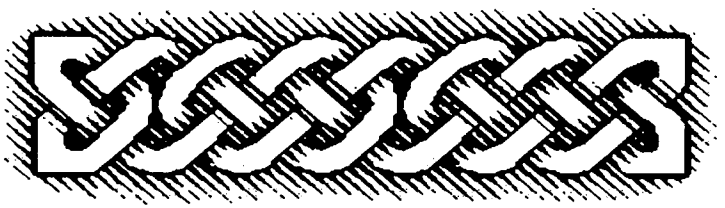
ler.

Karanlık yer, yedi kapıyla kapatılmıştı ve Allat'ın önüne çıkmak için çırılçıplak olmak gerekirdi. Bekçi de her kapıyı açışta, Tanrıçanın önünde çıplak kalıncaya kadar, üstünden bir giysiyi çıkarıyordu. İştar huzura çıkınca Allat onunla alay etti.

J. Oppert'in dediği gibi, bu alayın nedeni çıplaklık olmayıp kapı eşiğini aştığı için geri çıkamayacaktı ve tutsaktı. İştar isyan etmeye kalktı ama Allat ona Alınyazısı Tanrısından yardım istemesini söyledi. "Git" dedi. Alınyazısı Tanrısına, "Onu götür" dedi. Gözünden, yanlarından, ayaklarından yüreğinden, kafasından altmış hastalıktan malul olan İştar uyuşukluğunu bütün uzuvlarına yaydı. Bu sözlerden sonra Tanrıça İştar sonsuz yere kapatıldı.

Bu arada İştar'ın yokluğu, yeryüzündeki felaketlerden dolayı duyuldu. Büyük Tanrıların hizmetçisi Tanrı Tardu, Tanrı Šamaš'ın önünde yüzünü yırttı. Tanrılar toplandı ve birbirine danıştılar. Dalgaların tanrısı, Aral'ın kapılarına ve Tanrıça Allat'ın yanına göndermek üzere Uddusnamir adında yeni bir tanrı yarattı. Bu Tanrının görevi İştar'ın geri gönderilmesi için Tanrıların istencini bildirmekti.

Allat buyrukları alınca kendini Uddusnamir önünde küçülttü ve hırsını geçirtti. Arkasından Alınyazısı Tanrısına Aral'a girmesini ve İştar'a yaşam suyu içirmesini ve kendi başına çıkamayacağı, oturduğu yerden çıkarmasını söyledi.

Tanrı, Allat'ın buyruklarını yerine getirdi. İştar'ın yaşam suyunu içince, üstüne kapanan yedi kapıyı aşması gerekti. Her kapıda çıkardığı giysileri geri alacaktı. Bu biçimde gökler dünyasına döndü. Aramaya geldiği oğlu küçük Tanrı üzerindeki bilgi oldukça karanlıktır ama şurası kesindir ki Aral'ın dışına çıkamamıştır. Bu efsaneyi bütünüyle vermek zevkinden kendimizi alamadık: [38]

"İştar'ın Söylencesi

Değişmez ülkelere, sürgün olduğum ülkeye, Sin'in kızı İştar dikkatini çevirdi.

Sin'in kızı İştar, dikkatini sonsuz zamanda oturma yerine çevirdi. Tanrı İrkala'nın oturduğu yer.

Gidilen ama bir daha geçilmeyen yola doğru.

Işık yerine karanlığın olduğu konuta doğru.

Tozun ısırıldığı ve çamurun yendiği yere

Günün görünmediği koyu karanlığın olduğu yere

Gölgelerin kuşlar gibi tüyleri var

Direklerin ve kapı kirişinin üzerinde toprak birikiyor.

Değişmez ülkenin kapısına İştar yaklaştı.

Kapıdaki bekçiye istencini şöyle açıkladı: 'Bu civarların bekçisi kapını aç'

'Kapını aç ki gireyim'

'Eğer kapını açmazsan, beni içeri bırakmazsan, kapını kuşatacağım, demirleri kıracağım.'

'Yüksek duvarları yıkacağım, duvarını aşacağım.'

'Aç kurtlar gibi olmuş ölüleri çıkartacağım.'

'Dirilerin sayısını, dirilenlerle çoğaltacağım.'

38- Tanrının dünyaya olan umudu.

Bekçi ağzını açtı ve büyük Tanrıça İştar'a şöyle dedi:

'Hoş geldin Tanrıça bunun üzerinde durma.

Haberini Büyük Tanrıların Kraliçesine götüreceğim.'

Bekçi içeri girip

Yerkürenin Büyük Tanrıçası Allat'a:

'Buraların Efendisi, kız kardeşin İştar buraya girmek istiyor. Burada oturmaya ait büyük yasaları korumayı küçük görüyor.'

Yerkürenin Tanrıçası Allat ağzını açtı:

'Bizler kesilmiş ot gibiyiz, onlar tunç gibi'

'Bizler sararmış bitki gibiyiz, onlar çiçek açan ağaç gibiler'

'O, yüreğimin öfkesini, ruhunun öfkesini getiriyor'

'Buraların Efendisi seninle tartışmayacağım'

'Ekmek gibi yiyeceğim ..... içeceğim ..... kaynak suları gibi.'

'İzin ver, eşlerine uşak elbisesi giydirdiğim kahramanlara ağlayayım'

'İzin ver, terk edilmiş köleler için ağlayayım'

'İzin ver, vaktinden önce alınan yeni doğmuş çocuğa ağlayayım'

'Bekçi git ona kapıyı aç'

'Eski geleneğe göre onu soy.'

Bekçi gidip kapıyı açtı:

'Gir Tanrıça, isteğin yerine gelsin.'

'Değişmez ülkenin sarayı, önünde açılacaktır.'

Tanrıça birinci kapıyı aşınca, Bekçi dokundu ve başını süsleyen tacı çıkarttı.

'Bekçi neden kafamı süsleyen büyük tacı çıkarttın?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının ge-

rekli yasalarıdır'

İkinci kapıyı aşınca, Bekçi dokundu ve küpelerini aldı.

'Bekçi neden küpelerimi çıkarttın?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının gerekli yasalarıdır.'

Üçüncükapıyı aşınca, Bekçi ona dokundu ve boynundaki kolyenin taşlarını aldı.

'Bekçi neden boynumdaki kolyenin taşlarını alıyorsun?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının gerekli yasalarıdır.'

Dördüncü kapıyı aştı. Bekçi ona dokundu ve gövdesini saran tüniki aldı.

'Bekçi neden vücudumu saran tüniki çıkartıyorsun?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının gerekli yasalarıdır.'

Beşinci kapıyı aşınca, bekçi ona dokundu ve boyunu süsleyen kuşağın kıymetli taşlarını aldı.

'Bekçi neden boyumu süsleyen kuşağın değerli taşlarını aldın?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının gerekli yasalarıdır.'

Altıncı kapıyı aşınca, bekçi ona dokundu ve elleriyle ayaklarını süsleyen bilezikleri aldı.

'Bekçi neden ellerimi ve ayaklarımı süsleyen bilezikleri aldın?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının gerekli yasalarıdır.'

Yedinci kapıyı aşınca, bekçi ona dokundu ve apış arasındaki tülü aldı.

'Bekçi neden apışımı örten tülü aldın?'

'Gir Tanrıça, bunlar Yerkürenin Büyük Tanrıçasının gerekli yasalarıdır.'

O vakit İştar değişmez ülkenin (girilip çıkılmayan ülke) içine girdi.

Yerkürenin Büyük Tanrıçası ona baktı ve alay etti

İştar hoşlanmadı ve kendini onun üzerine attı.

Yerkürenin Büyük Tanrıçası ağzını açtı ve alınyazısını saptayan Tanrı'ya (Tanrı Namtar) konuştu ve isteğini söyledi:

'Namtar İştar'ı hasta et.'

'Göz hastalıkları'

'Kalça hastalıkları'

'Ayak hastalıkları'

'Yürek hastalıkları'

'Baş hastalıkları'

'Bütün uzuv hastalıkları'

Peşiñden Tanrıça İştar sonsuzluğa haps edildi.

Bunun sonucunda boğa, ineği istemedi. Erkek eşek, dişisini istemedi.

Kadın kocasını istemedi.

Savaşçı, üstünün buyruğunu yapmadı.

Kadın, kocasının kollarında direndi.

Büyük Tanrıların hizmetçisi Tanrı Turda,Tanrı Šamaš'ın önünde yüzünü yırttı.

'Kork' dedi 'Alın yazısının gerçekleşmesinden.'

Tanrı Šamaš doğru babası Tanrı Sin'e gidiyor. Babası, Dalga Tanrısına bir felaket haberi yolluyor.

'İştar toprağın altına indi ve dışarı çıkmadı.'

İştar, Değişmez Ülkede oturmak için indiğinden beri,

Boğa ineğe gitmiyor ve erkek eşek, dişiyi istemiyor.

Kadın, kocasını istemiyor.

Savaşçı, üstünün buyruklarına uymuyor.

Kadın, kocasının kollarında direniyor.

Dalgaların Tanrısı yüreğinin derinliklerinden bir düzen düşündü.

Kadınların habercisi Tanrı, Uddusamir'i yarattı.

'Git Uddusamir, ruhunu

Değişmeyen Ülkenin kapısına yönelt.'

'Değişmez Ülkenin yedi kapısı sana açılacaktır.'

'Yerkürenin Tanrısı seni görsün ve sana görünsün.'

'Yüreğine sessizlik girecek ve öfkesi dinecektir.'

'Ona Büyük Tanrıların iradesini anlat.'

'Bu düzenleri gerçekleştir ve ruhunu tekrar dirilmeye yönelt.'

'Tanrıçayı uyandır, tekrar canlanmanın kaynağını açsın ve sulardan içsin.'

Yerkürenin Tanrısı bunları öğrenince göğsüne vurdu ve başparmağını ısırdı.

Onu küçültmeyenin karşısında boynunu eğdi.

'Uddussamir git, sana vereceğim cezaya bak.'

'Kentin çamurunu yiyeceksin.'

'Kentin derelerini içeceksin.'

'Duvara gömüleceksin.'

'Mazgallarda oturacaksın.'

'Hücre ve ceza, keyfini kaçıracak.'

Yerkürenin Büyük Tanrıçası ağzını açtı ve danışmanı, alınyazısı Tanrısı Namtar'a istencini söyledi.

'Namtar sonsuzda oturmaya git.'

'Geleceği söyleyen tabletleri sakla.'

'Anounnaki'lerin Tanrısını çıkar, onu altın tahtın üzerin-

de oturt.'

'İştar'a yaşam suyunu içir ve huzurumdan çekil.'

'Alınyazısı Tanrısı gider ve sonsuza dalar.'

Orada geleceği yazan tabletleri görür.

Anounaki'lerin Tanrısını dışarı çıkartır, onu altın tahtına oturtur.

İştar'a yaşam sularını içirtir ve onu götürür.

Birinci kapıdan çıkartır ve apış arsındaki tülü bağlar,

İkinci kapıdan çıkartır ve elindeki ve ayağındaki bilezikleri takar.

Üçüncü kapıdan çıkartır ve boyunu süsleyen değerli taşlı kuşağını takar,

Dördüncü kapıdan çıkartır ve ona vücudunu saran tüniki giydirir,

Beşinci kapıdan çıkartır ve değerli taşlardan yapılmış gerdanlığı boynuna takar,

Altıncı kapıdan çıkar ve ona küpelerini takar,

Yedinci kapıdan çıkar ve tacını başına koyar,

Daha sonra içkileri emer ve yeryüzüne döner.

O vakit küçük Tanrı Rejeton'a

Kutsal suları getirecektim, bu mutluluğum olacaktı (senin yanında olmak)

..... Mermeri kıranın

Sevinç, öfkesini bastırsın.

Alınyazısının efendisi onu sessizliğe zorlasın.

Dizlerimin boşluğunu değerli taşlarla dolduracağım.

Hiçbir yerime zarar vermedi.

Bu arada Rejeton Tanrısının zamanında, mermerin kesilmesinden ve kırmızı akik bilezikten hoşlandım.

Onunla, sihirbaz erkekler ve kadınlar beni hoşnut etti.

Kurbanlarla yükselsinler ve tütsümüzün kokusunu alsınlar."

İştar'ın efsanesi böyledir, işte. Söylencenin sonu son derecede bozuktur. Tabletlerde son on iki satırı tamam olup J. Oppert'çe yorumlanmıştır. Biz onun çevirisini izledik. Kuşkusuz Oppert onları tatminkâr bir biçimde canlandırdı. Ancak efsanede, neye ait olduğunu bilmediğimiz nesnelerin ve kesinlikle tanımadığımız bazı terimlerin verdiği sıkıntıyı anlıyoruz.

Aslında hayvan masalı olan bazı konuları söylencelere bağlıyoruz. Bu yöntem son derecede Doğu ahlakına bağlı ve konu Batı Asya ülkelerine o kadar yayılmış ki, Asurlular da karşılaşmak insanışaşırtmıyor.

Burada, üç tane hayvan masalına işaret edebiliriz. Kartal ve Yılan, Tilki, At ve Öküz. Birinci hayvan masalı Kartal ve Yılan'dır. İlk masal, İsdubar zamanında cehenneme inmiş Etana adındaki bir kral döneminde geçer. Belli belirsizce anlıyoruz ki, yılan bir günah işlemiş ve Tanrı Šama tarafından kartala yem olmaya mahkûm edilmiş ama kartal onu yemeği reddediyor. O sırada adı kaybolmuş biri, kartala tuzak kuruyor. Yeme aldanan kartal tuzağa düşer ve yakalanır. Terk edilen ve kapatılan, açlıktan ölüme mahkûm kartal, yılanı yemekten mutluluk duyacağını tahmin eder. Öteki kuşlar taciz edildiklerini ileri sürerler ve kartalın aralarından atılmasını isterler. Etana'nın kral olduğu bir eskiçağ köyünün kuruluşuna ait ayrıntıları tabletlerden izledikten sonra, kartalı yine buluyoruz. Ancak öykünün sonu hayli karanlık, olayların vereceği ders iyice kavranmıyor.

Tilki veya çakal masalından anlıyoruz ki, o günden bu yana hayli bu hayvan, kurnazlığı ve hitap biçimiyle tanınmıştır. Olayda, hitap ettiklerini ağlatacak kadar, kurnazlıkla yumuşatma var. Tilki, Tanrı Šamaš'ı bir biçimde kızdırmış. Orda daha işlediği

suçu bilmiyoruz. Tanrı onu ölüme mahkûm etmiştir. Becerikli hayvan çok güzel bir savunma yaparak, bu yargıdan kaçmayı başarır.

At ile Öküz masalı bize, bu iki hayvan arasında bir yakınlığı gösteriyor. O sıralarda hayvan sürüleri birbirleriyle olan ilişkilerden mutluydular.

Öküle At arasında sevgi dolu bir anlaşma yapılır. Tatlı bir uyumla, birlikte yaşamaktadırlar. Aralarında bir görüşme olur. Öküz övgülerle tartışmaya başlar. Ne yazık ki Atın yanıtını bilmiyoruz. Öykü tekrar başladığı vakit, kendisinin kovulduğu, arabayı çekme konusunda öküz, At'a bir sitemde bulunur. Sonunda At bir öykü anlatmayı önerir; Öküz, Büyük Tanrıça İştar-'ın bir öyküsünü seçer. Bu ünlü Tanrıçanın yaptığı şeyler birçok öyküye konu olmuştur. Öküz öykü tabletlerinin orada kırılmış olduğuna kızar. İştar'ın ölüler ülkesine inişinin belki başka bir biçimini veya yeni bir öyküsünü öğrenirdik. Bu da çok ilgimizi çekerdi.

Son verdiğimiz belgelerdeki yazım biçimine değinmeden geçemeyeceğiz. İştar'ın inişinde orijinal yazılımdaki anlatıma aynen bağlı kaldığımızdan, anlatanın edebi çabasını görmek kolaydır. Bu çağın sanatçılarıyla şairler arasındaki paralellik, ana konunun durumunda ve bu söylencenin ayrıntılarında görülür. Tümleç, Hint-Avrupa dillerinin büyük çağlarına uymuyor ama Samiler'in edebi ürünlerinde aynı biçimi buluyoruz. Tabletlerin durumu bu ayrıntı üzerine yetkin bir bilgi veriyor. Her satırda *Tevrat*'taki ayetler gibi iki paralel parçaya bölünmüş bir ayet var. Göz, durumu, ve kulak hareketi izleyebilir.

Bu büyük şiirlerde, Cehennem'e iniş, asıl konunun bir ayrıntısıdır. Onlar Asur edebiyatının temelini oluşturuyordu. Bunlar tek başına değildi. Elimizde Tanrılar ve Tanrıçaların onuruna yazılmış ilahiler var. En eski çağlara dayanan halk şarkıları var.

Her gün büyüyen ve Doğu yaşamının en enerjik merkezlerinden birini oluşturan bu güçlü uygarlıkta, şiirin ve müziğin el ele verdiğini sanmaya izin yok mudur? Halk ulusal şarkıyı müzik aygıtlarının eşliğinde söylüyordu. Sarayların duvarlarında görülen Kralların çevresinde bulunan arpçı grupların etrafına toplanan korolar ne anlama geliyordu? Halk, Tanrılarının onuruna da ilahiler söylüyordu. British Museum'da saklanan tabletler de Asur-Banipal Kütüphanesi'ndendir. Dinsel şiiri tanımak kolaydır. Bizim modern şiirimizi küçülten aşağıdaki ilahileri lirik içten doğuşa bağlamamanın olanağı var mıdır: [39]

K. 256

Tanrı, yaradanım, kollarıma destek ol
Ağzımdaki nefesi yönelt
Ey Işığın efendisi, ellerimi yönet

K. 2861

Göklerde kim yücedir?
Yalnız sen yücesin
Yeryüzünde kim yücedir?
Yalnız sen yücesin
Saygıdeğer buyruğun, gökte yayınlanıyor
Tanrılar eğiliyorlar
Saygıdeğer buyruğun, yerde yayınlanıyor
Anounnaki'ler toprağı öpüyor.

39- Conf. Texte: K. 256, W. A. I., IV, pl. 17; K 2861; Çeviri, Schrader, Die *Höllenfahrt der Istar*, s. 88 ve 100.

Asur çevirilerinin bir biçimde ilettiği vezinli cümlenin, bu eski çağda, Fırat kıyılarında bilindiğine dair ilgi çekici tartışmayı burada veremiyoruz. Asurlular'ın şiiri bildiklerini kanıtlayabilirsek, yazınsal koşulları bugün çekinmeden arayıp sunabiliriz. Bu araştırmalarda uyacağımız sakınma ve gizliliği biliyoruz. Biz her vakit bu iki niteliği öğüt verdik. Eğer unutursak, ulusların bilgeliğini bugün olduğu gibi o gün de anlatan bazı Sümer atasözlerini Asurlular'ın kendileri gözümüzün önüne koyup anımsatacaklardır.

"Bilmeyerek yanlışlar yapıyorum."

SONUÇ

Size verdiğimiz bu hızlı çözümleme, ilgi çekici kütüphanenin içerdiği zenginliklere genel bir göz atmaktı. Kütüphanenin bize sunduğu çeşitli konuları gözden geçirdik. Her şeyi göstermekten uzağız. Sunduğumuz bazı konular kısa olmuş olabilir ama çabamız bugünkü bilimin Doğuda, eski çağlardaki durumunu göstermekti. *Asur Dili El Kitabı*'nın Önsözü'nde belirttiğimiz gibi, bu çalışmalar, iki bakış açısıyla dilbilimi ve tarih, olarak görülecektir. Bu iki bilim dalından biri olmayınca öteki yürüyemez. Tarihçinin dilbilimi ihmal etmesi korkusuzluk olacaktır. Dil bilgini için de, tarihçiye öğüt vermemek, anlamsız bir durum yaratacaktır. Daha önce de anlattığımız gibi her ikibilim dalında da büyük bir çalışma alanı vardır. Çok kesin bir kaynaktan verdiğimiz öneriler kaygısızlık doğuramaz.

Burada özetleyelim: Biliyoruz ki Asur-Kildani uygarlığı, inançlarını, yasalarını ve ahlakını daha önceki güçlü bir uygarlıktan almıştır. Burada, araştırmaların başında varlığını bile bilmediğimiz, Sümer uygarlığına geliyoruz. Bu adımda durup daha derine gidebileceğimizi düşünmek gerekiyor. Bugün yapılacak olan şey araştırmaktır ve bu Asur bilginlerinin işidir. Bu çok karışık durumda, bu verileri çok akıllı çabalarla elde ettik.

Sabırlı çalışmalara, saf ve basit çözümlere dayanarak ustalaştık. Bizim bu kadar anıtı bir araya getirebileceğimizi ve bir kesinliğe ulaşabileceğimizi kim görebilirdi? Varsayımlar, gerçeklere yer açmak için yok oldu. Tek yazının çerçevesinden çıkıp genel birleşime geçmek istersek, bu tarihe birçok öğe koy-

mak gerekir.

Asur metinlerindeki büyük Ninova ve Babil İmparatorlukları ile Yahudi ulusu arasındaki ilişkiler bazı kişilerin merakını uyandırdı. Bazı Asur-Kildani belgeleri bize evrenin kuruluşu üzerine gelenekleri veriyor ki, bunlar çağdaş toplumumuzca hâlâ esinleniyor. Önemini azaltmak istemediğimiz bu merak, tarihçilerin çalışmaları arasında ikinci derecede bir yer işgal eder. Bize gelince, biz de Önasya'nın tarihini, bir grup içinde bir bölüm olan bu halkı, bütün ulusların döndüğü bir merkez yapmayacağız.

Asur Ülkesinde Bir Krallık Kütüphanesi 1885 Yılında

Aşağıdaki çalışmayı anlatmak üzere
Mösyö Lamy yazı masasının başına geçti

Asur ülkesinde İsa'dan önce
VII yüzyılda bir krallık kütüphanesi

I

Elli yıldan beri doğal bilimlerde hayranlık uyandıran buluşlar, XIX yüz yıla, ilerleme yüz yılı damgasını vurmuştur. Tanrısal ışıkla aydınlanan insan dehası ki, dünyanın ışığı onun gölgesidir, dağları delmiş, berzahların üzerinden denizleri birleştirmiş, halkları ayıran engelleri kaldırmıştır. Bugün telgraf, yıldırım hızıyla, dünyanın bir ucundaki düşünceyi öteki ucuna iletmektedir. Telefona bırakılan söz, uzaklıkları tammayacaktır. Bu arada fizik ve kimya, elemanları çıkartıyor, çözümlüyor, özelliklerini ve onları yöneten kanunları saptıyor ve endüstri de olağanüstü şeyler yaratıyor. Jeoloji toprağın bağrını kazıyor ve kömürlü topraklardan çıkardığı, bizi şaşırtan, dev hayvanları ve olağanüstü bitkileri gözlerimizin önünde canlandırıyor. Dikkate alınmayan sonsuz küçüklükleri göz önüne koyan mikroskop da daha az hayranlı

uyandırmıyor. Baylar, bu olağanüstü şeylerden söz etmek Fen Bilimleri sınıfındaki meslektaşlarıma aittir. Onların alanına geçmeyeceğim.

Bu yüz yılda insanın araştırma dehası yalnız doğal bilimlerde değerli buluşlar yapmadı. Tarih ve arkeoloji biliminde de sebatkâr ve yorulmak bilmeyen çalışmacıların çabasıyla sönmüş uygarlıkları, unutulmuş dilleri, yok olmuş kentleri, ve ilk çağların insanlarını tekrar yaşattı.

Bu Afrika toprağında, özverilere ve bu Akademinin Yüksek Koruyucusunun çaba ve başarısına dayanarak, uygarlık yolu ülkenin en barbar ahalisine kadar ulaşmıştır. Arkeoloji ve tarih şaşırtıcı buluşlar yapmışlardır. Mısır bize anıtlarını, papirüsünü ve hiyerogliflerini vermiştir. Champollion'un dehasına dayanarak, bilginler bugün Mısır'ın gizemli yazılarını, cenazeye ait kitaplarını, krallarının yüksek işlerini okuyorlar. Mezarlara gömülü, tapınaklarının veya direklerinin, piramitlerinin üzerindeki şiirleri veya bilgelerinin deyimlerini okuyabiliyorlar. Firavunların ülkesinde artık sır kalmamıştır. İnsanlar Musa zamanındaki gibi yaşıyor görünmektedir.

Hiyerogliflerin anahtarını Champollion henüz bulmuşken, beklenmeyen keşifler Avrupa'nın dikkatini Fırat ve Dicle'nin suladığı ve *Tevrat*'ın insanlığın beşiği dediği bu çok büyük topraklara çekti. İsrail tarihinde sık, sık söz edilen, klasik yazarlarca da ünlü Babil ve Ninova kentleri, bilinmeyen veya unutulmuş kralları, sanki topraktan çıkıyorlardı. İki bin yıldır kuma gömülmüş tapınaklarının ve saraylarının harabelerini, arkeologa ve bilgine veriyorlardı. Dikkatle yönetilen kazılar, bu saray ve tapınakları süsleyen dev gibi heykelleri ve kabartma resimleri, gün yüzüne çıkartıyordu. Bu kabartma resimler garip yazılarıyla yetkin bir sanatın eserleriydi. Bu köşeli yazılar, dev heykellerin yanlarına, kapı kirişlerine, kilden

tuğla ve silindirlere yazılmıştı. Paris'te Luvr müzesinde ve Londra'daki British Museum'daki zengin koleksiyonlar, Asya'dan gelen bu tanıklar, bizim yüz yılımıza, çağdaşları olan Yunan tarihçilerinin onları tanımadıklarını söylemektedirler

Asuroloji alanı. kısa bir konferansta bütün ayrıntılarıyla anlatılamayacak kadar geniştir. Bir seçim yapmak zorunda kalınca, konu olarak kral Asur-Banipal'in kütüphanesini aldım.[1] İsimlerin Yunanlıların Sardanapal'ıyla olan benzerliği haksızca bir karışıklık yaratıyordu.[2] Sargon'lular sülalesinden gelen, Asarhaddon'un oğlu, Ninova'da İsa'dan önce 667

1- Asur bilimciler genellikle bu ismi Fransızca yazıyorlar. İngilizler Ashurbanipal diye yazıyorlar ve Aschourbanipal olarak söylüyor lar. Yine Assur-bani-apli olarak yazdıkları da oluyor.

2- Mösyö Oppert Expedition en Mesopotamie (Paris 1863) (Mezopotamya Seferi) kitabında birçok Asur kralına Sardanapal ismini vermiştir. Assurbanipal onun için Sardanapal'dır. [(Annales de Phil. chret. . 1830 ı. LIII p. 1083) Daha yakında (Annales de phil. chret. 1863 p. 58) dergisindeki yazısında, Eglat-Pileser V in oğlu Sardanapal IV diyor. Daha da yeni çalışmalarında Assurbanipal adını kullanıyor. Expedition en Mesop. 1. I, p. 301 kitabında Assurdanapalla diyor. Chronique d'Eusebe (Miche, . Parol gr. XIX, pp. 140, 430) kitabında Yunanlıların Concolerus dediği Sardanapalle, Asurluların son kralıydı. Jeroboam İsrail'de hüküm sürerken, o da yirmi yıl hüküm etti. Eusébe, Ctésisas'ı takip etti. (Diod sic. I, II pp. 23, 599) Ninus'tan beri otuzuncu kraldı. Kendisi kadınsı bir prens olup gevşek ve eğlenceli bir yaşam geçirdi. Arbacés ve Bélésis'ler Ninova'yı aldıklarında hazinesi ve karısıyla birlikte canlı yakıldı. Justin, I p. 21, Agatias'da Bion I. , II, p. 19;Onose t. I, p. 19;ı II, p. 22 Cephalion (Patrolgc. XIX, p. 139) Samuel D'Ani (ibid, p. 625) Ctésias'takiben bu Sardanapal, Assurbanipal olup kırk bir yıl hüküm sürdü. Savaşçı ve sanatçıların dostuydu. Ninova'nın alınışından önce öldü. Herodot'a göre, (ı. I. 105) Ninova'yı alıp yok edenler Arbacés ve Bélésis'ler olmayıp Med kralı Cyarare dir. Bu olay İ. Ö. 600 yılında oldu. (Delattre, Le peuple et L'Empire des Médes, pp. 178 et suiv.) Beager et Alexandre Polyr. (Eusebii chron. Patrol gr. XIX, p. 119)] Kaldeliler üzerinde yirmi yıl hüküm süren bir Sardanapal'dan söz ediyorlar. Bu isim Asur-Banipal'le biraz çakışıyor.

yılından 626 yılına kadar hüküm sürdü Bu prensin sarayının kütüphanesi Asur biliminin en meraklı konularından biridir. Yazılı tuğlalarıyla, bize gelen en eski ve en bireysel kütüphanedir. Nasıl bulundu? İçindeki belgeler nasıl okunup anlaşılabildi? Akla gelen sorular hangileridir ve onlara Asur bilimi ne yanıtlar veriyor.[3]

II

Bu büyük imparatorluğun yok olmasından sonra, Ninova'yı bulmanın ve ilk Asur sarayının göz önüne getirilmesinin onuru Musul'daki Fransız konsolosu Mösyö Botta'ya aittir. Kazılar önce Dicle'nin sol kıyısında, Musul'un karşısındaki Koyuncuk'da başladı. Eski Ninova'nın orada olduğu varsayılıyordu. Önemli bir sonuç alınamadı. Yeterli derecede kazılmamıştı. Bu olay 1842deydi. Daha Kuzeyde bir yer olan Horsabad'lı bir köylü, köyünün yakınında bulduğu çiviyazısıyla kaplı iki tuğlayı Mösyö Botta'ya getirdi.[4] Dendiğine göre böyle tuğlalar Horsabad'da çoktu. Bu belirtiler üzerine, daha büyük bir başarı umuduyla Botta, Koyuncuğu bırakarak

3- Layard'a bakın. Nineve hand its remains, London, "1873, p. 7. Botta le monument de Ninive, Paris 1849. Horsabad veya Hiştabad'ın, Saranou veya Saraghoun adındaki eski bir kentin üzerine kurulduğundan, Jakouti tarafından söz edilmektedir Layard cit. p. 113

4- Bu antikalar şimdi Paris'te Luvre'daki Asur pavyonunda bulunmaktadır. Mösyö Mohl, Botta'nınilk buluşlarını Société Asiatique derneğinde tanıttı. Journal Asiatique dergisine, IV serisine bak.

kazıları Horsabad'da sürdürdü.

Çabalarını başarısı taçlandırdı. Bir kaç ay sonra, 1843 de, Fransız konsolosu, bir Asur kralının sarayına girdi ve iyi korunmuş çok büyük bir salonu meydana çıkardı. Duvarlar büyük bir mükemmeliyette mermer kabartma heykellerle kaplıydı. Görkemli biçimiyle, sakalı bukleli ve kat kat taranmış, Asur elbisesi giymiş, başında taç, tahtına oturmuş veya arabasında ayakta tanrılarına saygı gösterirken veya halkın saygısını kabul ederken, savaşları kazanırken, vahşi hayvanlara avda tuzak kurarken, bu bilinmeyen kral görülüyordu. Çevresinde rahipleri ve büyük yetkilileri vardı.[5]

Sarayın kapı kenarlarına ve kirişlerine, boğanın bacaklarına, kanatlı insanlara, bu kapıların bekçilerine çivi harfleriyle kazınmış yazılar, kralın adını söylüyordu. Yalnız okuyabilen yoktu. Bilinen, bu yazının Behistoun'da, Persepolis'de, Sus'da ki İran krallarının üç dildeki yazılarındaki Asur ve Babil'lilerin yazılarından ve Semit ailesine ait olduğu düşünülüyordu.[6] Kaybından üzüntü duyduğumuz ve dışarıdan işbirliği yaptığımız Mösyö de Longpérier bu yazıyı ilk defa 1847 yılında çözüp çeviren kişidir. Çevirisi kalıcı oldu. Anladığına

5- Büyük İskender'den beri çiviyazısının kullanılmadığına inanan Botta buluşunun bir Asur anıtını yaşattığı kararına vardı. Çağımızın başlangıcında çiviyazısı Babil'de özel anlaşmalar için kullanılıyordu. Ménant, La bibliothéque du palais de Ninive, p. 24

6- Revue archéologique 1847, Menant, Les écritures cuneiformes, Paris 1860, p. 123. Asker alaylarının kralı yerine Mösyö Oppert'in çevirisi"dünya kralı" ve ya yine alayların kralı. Asur bilginleri birçok söz üzerine anlaşamıyorlar. Buna rağmen birçok noktada çevirileri kesindir. Asur bilimi her gün ilerliyor. Bundan dolayı belirsizlikler azalıyor.

göre"Büyük kral, güçlü kral, askeri alayların kralı, Asur ilinin kralı Sargon'un sarayı"yazıyordu.[7] İki bin beş yüz yıl sonra yıkıntılardan çıkan bu kralı, tarih bilmiyordu. Yalnız peygamber İsaiya bu ismi saklamıştı.[8] Botta'nın buluşları bir olay oldu. Bu heykel ve yazılar Paris'e gelince, bilginler alemi heyecanlandı.

O günden beri iyi bilinen, Mr. Layard adlı bir İngiliz genci 1840 yılında Mezopotamya ve Asur ülkesini dolaşıp bu ülkeleri kaplayan yıkıntıların farkına vardı. Uzun süredir kazı yapmak istemesine rağmen İngiliz halkından destek göremiyordu. Botta'nın buluşlarını öğrenince 1845 yılında yapmak istediği işe Lord Stradfort de Redcliffe'in ilgisini çekmeği başardı. İlk kazıları Arapların bugün "Nimrod"dedikleri, Dicle'nin sol kıyısında, ırmağın Zap suyuyla birleştiği yerin, yakınında oldu.

Bu pahalı ve güçlük dolu girişim önemli buluşlara yol açtı. Bir kaç hafta içinde, işçiler bir sarayın yıkıntılarını meydana çıkardı. İnsan başı taşıyan, kanatlı, dev gibi bir aslan

7- Layard Nineve hand its remains, London, 1875, p. 49

8- Mösyö Layard, çok kere ona Sardanapal diyor. İnancına göre birçok Asur kralı bu ismi taşımış. Mösyö Oppert, Expéd. en Mesopot. T. 1, p. 311 kitabında ona Sardanapal III diyor. Sir H. Rawlinson ona önce Ashur-idame-pal sonra Ashur-izzsir-pal diyor. Hincke'nin deyişi Ashur-yuzhur-pal. (Layard'a bakınız, Ninive hand its remains, pp XXIII 104) Bu uyuşmazlık şaşırtıcı değildir. Genellikle özel isimlerin yazılışında kullanılan özel işaretler yüzünden okunmaları, o kadar kolay olmuyor. Asur özel isimleri ideogramlarla anlatılıyor. Hecelerle anlatım çok nadirdir. İlk çözülenler Behistoun'da bulunan büyük Darius yazısıydı. Bu yazıtta İran metnindeki alfabeye göre, Asur'lulardaki alfabetik anlatımı veriyor. İlk başarılan *Tevrat*'a ve klasik yazarlara göre, bilinen isimleri çözmek olmuştur. (Delattre, Revue cath. 1878, t. II, p 245)

heykeli toprak altından çıktı. Bu devin başı çukurun dibinde gözükünce Araplar hayran kaldı. Birileri Mr. Layard'a"Bey, çabuk mezarcılara koş, Nemrut' u buldular"diye bağırdı. "Allah! Hayret verici ama gerçek. Gördük, gözleriyle o dur. Allah'tan başka Allah yoktur."[9]

Kısa süre sonra odaları ve resim ve olağanüstü yontulmuş kabartma heykellerle kaplı salonları buldular. Yalnız bazı yerleri ateşten bozulmuştu. Birçok sanat eseri ve bir salonun zemin döşemesini meydana getiren çok büyük tek parça bir taş buldular. Üzerinde Assur-Natzir-Pal'ın yaşamını anlatan yazılar vardı. Horsabad'da olduğu gibi çok kocaman aslanlar ve boğalar kapıları koruyordu. O sarayı kuran kralın heykelini ismiyle buldular. Bu isim çeşitli biçimlerde okundu. Bugün ise herkesçe Assur –Natzir-Pal olarak okunuyor.

Kazıların masrafı İngiliz müzesine aitti. Başka saraylar da kazıların merkezinde ve Güney batısında bulundu. Bu saraylar da heykellerin, kabartmaların ve sonra bulunan yazıtların sayısını arttırdı

Başarılarıyla cesaretlenen usta araştırıcı, Musul'a, Koyuncuk'a dönüp Botta'nın bıraktığı eski Ninova'nın kazılarını ele aldı.[10] Mösyö Layard 'ın düşüncesine göre (Nineve hand its remains p. 336) Musul'un karşısındaki Koyuncuk ve Nebi Yunus, Ninova'nın kral mahallesiydi. Mr. Layard'a göre Asur-Banipal'ın zamanında Ninova çok kocaman bir kentti. Horsabad'dan Nemrut'a kadar Kuzeydoğuya 16 Km. uzanıyordu. Güneye de 24 km. gidiyordu. Güçlendirilmiş surları

9- Smith 19 Ağustos 1876 da, üçüncü gezisinde Halep'de öldü. İlk iki gezisini Assyrian Discoveries;an Account of explorations and discoveries on the site of Nineveh during 1873-1874. London, 1875

10- G. Smith'e bak. History of Assurbanipal.

yoktu. Yalnız kral mahallesinin çevresi duvarlarla çevriliydi ve Nemrut, Horsabad ve Koyuncukta üç kalesi vardı. Bu kral mahallesi arasındaki çok geniş düzlük, etrafı bahçeyle çevrili evlerle doluydu. Yunus'un kitabı Ninova'nın çok büyük bir kent olduğunu söylüyordu. (Jon. III, p. 3) Genişliği üç günlük yol kadardı. İçinde sağını, solunu bilmeyen 120, 000 kişi yaşıyordu. Bu 120, 000 küçük çocuk demektir. (Jonas I, IV, II)Yunus Layard'ın düşüncesini onaylıyor. Sicilyalı Diodore (t. II, p. 3) da eşit biçimde onaylıyor. Dediğine göre Ninova'nın çevresi 100 Km. olan bir dikdörtgen yapıyordu. Strabon'a göre Ninova Babil'den büyüktü. Bu düşünce bana Mösyö Oppert'inkinden iyi geliyor. (Expedition en Mesopot. 1, 1. I, pp67 ve devamı) Ninova'yı Dicle'nin iki suyu üzerine koyuyor ve Horsabad'la Nemrut'u iki ayrı kent yapıyor. Mösyö Oppert yanlış olarak Calah'la tanımlıyor. Ben daha çok daha Güneyde, Dicle'nin sağ kıyısındaki Kalah Stergath'la tanımlayacağım.

Botta'nın terk ettiği kazılarda Nemrut ve Horsabad'dakinden daha büyük bir saray kalıntısı çıktı. Dev gibi boğa ve aslan heykelleri, giriş kapılarında yazılar, çok büyük salonlar, duvar resimleri, mermer ve ya kireç taşından kabartmalar bulundu. Sennaharib'in yaptığı ve torunu Asur-Banipal'in büyüttüğü bu saray, tamamen yanmış kül olmuşmuş. Duvarlardaki resim ve kabartmalar savaşları, avları, dinsel törenleri, Asur tanrılarını, krala sunulan tutsakları gösteriyorlardı. Orada tahtına oturmuş Sennaharib'in Lachis'de tutsak olan Yahudiler'in saygılarını kabul ederken gösteriyor.[11] Başka bir kabartmada savaştan dönerken arabasında gösteriyor. Mösyö Layard'ın gitmesinden sonra Mösyö Loftus ve Mr. Rassam tarafından 1852 ve 1853 de Koyuncuk kazılarını bitirdiler. Bina Elam'la yaptığı savaşları anlatan kabartmalar ve yazı-

larla Asur-Banipal tarafından süslenmişti.

Sennaharip ve torunu Asur-Banipal'in yaptırdığı bu çok büyük sarayın ortasına doğru Mösyö Layard'ın işçileri bir dehlizin ucundaki toprağı kaldırdılar. Dehlizin sonu çıkmazdı. Ucunda birinden ötekine geçilen iki oda vardı. Bu odaların ilkinin uzunluğu 7 eni 5 metreydi. Öteki daha küçüktü. Orada yıkıntılar arasında, yığınların altında size söz etmek istediğim krallık kütüphanesi vardı. Bu kütüphane şimdi İngiliz müzesindedir. Bu kütüphane, kesinlikle bize kadar gelen en eski kitap deposudur. Mr. Layard bir bölümünü buldu. Mr. Rassam bulmaya devam etti. Tamamlanması Mr. George Smith'in 1873, 1874 ve 1875 yıllarında bir biri arkasından yaptığı üç geziyle oldu.[12] Bu geziler, Londra'da yazılar çözülüp önemleri anlaşıldıktan sonra, oldu.

Bu kilden plakalarla dolu kütüphane Asur-Banipal'in çabalarıyla toplandı. Daha önce söylediğimiz gibi, Asur-Banipal, babası, Asarhaddon'un yerine İ. Ö. 667 de geçti ve şanlı bir yönetimle tahtı kırk yıl işgal etti. Bu hüküm sürme tarihçe bilinmiyordu. Olanı, kütüphaneden ve Ninova sarayındaki kalıntılardaki yazılardan, şimdi öğrenmiş bulunuyoruz. Mr. George Smith bu kralın yaşam öyküsünü bize verdi. Kendisi sanatçıların ve edebiyatçıların dostuydu. Sussiane'ın, Kalde'nin, Mısır'ın, Lidya'nın ve birçok başka ülkenin hara-

11- Layard, Nineve hand Babylone, London 1867, p. 69. Ninova'lıların nasıl okuduğu soruluyordu: Bana verdiği notta bilgin meslektaşım Mösyö Montigny belki şöyle okuyorlardı diye yazıyor. "1852 yılında fizikçi bilgin David Brewster İngiliz Derneğine Ninova kalıntılarında bulunmuş, kaya kristalinden, 26 mm çapında, bir dışbükey merceği sunduğu biliniyor Bu bilgine göre bu kristal basit bir süs değildi ama gerçek bir optik aygıttı.

12- Oppert'e bak Expéd. en Mésopot. , t. I, p. 70

cını topluyordu.[13]

Daha önce söz ettiğimiz iki salon tavana kadar binlerce düz ve kare biçimindeki tablet veya briketle kaplıydı. Bu tabletler pişmiş topraktan olup iki yüzü de çiviyazısıyla kaplıydı. Yazı kilin üzerine pişirilmeden önce yazılıyordu. Bu harfler o kadar ince ve sık yazılmıştı ki, yazıları ve satırları yanlış yapmadan ayırt edilmesi için, bir alışkanlık edinilmesi, bazen de büyüteç kullanılması gerekiyordu.[14]

Birçok tablet çökme ve sarayı yakan yangın ateşinin şiddetiyle kırılmıştı. Bulundukları sırada tabletler birleşikti ve kolayca toplanabilirdi. Ama dikkat edileceği yerde, gayretkeş işçiler, bu kalıntıları rast gele bir düzenle sepetlere atıverdiler. Daha sonra bunlar sandıklara kondu ve bir bölümü değerli araştırmalarında Sir Henry Rawlinson'a yardımcı olmak üzere Bağdat'a, diğer bir bölümü de doğrudan Londra'ya gitti. Bu durumda bir arada duran aynı metinin tablet parçaları, bir birinden ayrılmış oldu.[14] Tabletlerin sırası karışınca birçokları okunamadı.

13- Layard'a bak Nineve hand its remains, p. 241

14- Bu kalemleri kalıntılar arasında bulmuşlar. Bak J. Menant. La bibliotheque du palais de Ninive, Paris, 1880, p. 26

15- Birçok tabletin sonu şöyleydi: "Saray. Asur-Banipal, halk kütlelerinin kralı, Asur kralı. Tanrı Nabu ve tanrıça Tamit bana dikkatli kulaklar ve benden önceki kralların da kullandığı, krallığımın yazarlarının ne yazdığını görmem için, açık gözler verdi. Akıl tanrısı Nabu'ya saygımdan bu tabletleri topladım. Onları yazdırdım ve imzamı attım. Sarayımda onları düzenledim" (Menant, La bibliotheque du palais du Ninive p. 31) Benzer bir yazı, G. Smith'in bulduğu, Kalde'ye göre yaradılışın birinci tabletinin tersinde yazılıdır. Vicounoux'ya bak. La Bible et les découvertes modernes, 3 ed. t. ı, p. 182.

Bazı çanak, çömlekten Asur ve Babilliler Fenike alfabesini tanıyorlardı.[16] Buna rağmen, anıtlara ve briketlere çiviyazısını uyguluyorlardı. Bunun nedeni kilin üzerine daha kolay kazınabilmeleriydi. Sonuç olarak, Asurlu yazıcılar henüz yumuşak olan kilin üzerine üçgen kesitli kalemlerle yazıyorlardı.[17] Çiviyazısı olarak. yazıları köşeli yazıyorlardı Harfle dolmuş tableti sonra pişiriyorlardı. Her briket veya tablet bir kitabın sayfaları gibi numaralanmıştı. Her tabletin üzerinde sıra numarası vardı. Altında da gelecek sayfanın, yani tabletin, ilk sözleri vardı, eski matbaacılarımızın yaptıkları gibi. Her tablet serisinin bir baş levhası vardı. Bu baş levha her tablette tekrarlanıyordu. Bu baş levha, kitabın ilk sözleriydi. Buna benzer bir uygulama *Tevrat*'ta geçer. Musa'nın beş kitabı ilk sözlerle tanımlanır. Yaradılış için Bereschith. Hicret için Elle schemot v. b. Örneğin, bir seri astronomik tablet "Nice ilahlar Anu ve İlu"diye başlıyor. Bu çeşitli işaretlerle Asur-Banipal kütüphanesinin bazı kitapları oluşturuldu. Zaman içerisinde diğerleri de oluşturulacaktır.[18]

Ninova sarayındaki kütüphane çok büyüktü. Sanıldığına göre kral sarayında en az on bin levha toplanmıştı. . 1872 yılında Mr. Birsch, Londra'da birleştirilen tablet ve parçalarının yirmi bin olduğunu sanıyor. George Smith'in buluşlarıyla bu sayı çok arttı. Bu kilden tabletler konuya göre sıralanmıştı. Onları bulunduran sandıkların çökmüş olması ve işçilerin gerçekleştirdiği düzensizlik ve ulaştırmadaki güçlükler,

16- Menant'a bak, Les ecritures cunéiformes Paris 1860, pp. 21-43

17- Grotefend, Rawlinson, Lassen ve Burnouf'un buluşlarından sonra, değişik yazıtların çiviyazısı üzerine Göttingen'de 1840, 1850, 1851 ve 1853 yıllarında yayın yaptı.

18- Die altpersischen Keilingschriften von persepolis Bonn 1836

hepsini bir birine karıştırdı. George Smith gitmeden bu karışıklığa bir düzen getirmeye çalıştı. Onun ardılları, Mr. Chad Boscaven ve Mr. Pinches bıraktığı yerden devam ettiler. Ciltler yavaş yavaş toplandı ama bu büyük iş hemen de olmadı. Bütün bu çabalardan sonra bütünleşmemiş bölümler ve okunamaz briketler kalacak. Kalıntılar arasında Araplar define ararken onları kırıp döktüler. Başka levhalar satıldı ve bütün Avrupa'ya dağıldı. Levhaların dışında, Asur krallarının fıçıları, silindir ve altı köşeli prizmaları da vardı. Bunların bütün yüzeyleri çiviyazısıyla kaplıydı. Silindirlerin birinde Kral Asarhaddon'un yaşam öyküsü bulundu. Bir diğerinde Sennaharib'in bazı yaptıkları vardı. Altı yüzlü dört prizma ne yazık ki kırılmış ama biri ötekinin devamı olarak Asur-Banipal'ın ilk sekiz yılına ait savaşları anlatıyordu. Görülüyor ki Asur kralları, gelecek kuşaklara isimlerini iletmek ve zaferlerinin anılarını anlatmakla, ilgiliydiler. Ancak yenilgilerini hiçbir vakit kayıt etmediler. Bu tabletler pişirilmiş olup üzerindeki yazılar değiştirilemezdi. Su baskınına ve yangına dayanıklıydılar.[19]

19- Burnouf, Memoires sur des inscriptions cuneiformes, trouvées pres de Hamadan. Paris 1836

III

Bu belgeleri nasıl okuyup anlamayı başardılar? Bu buluşun öyküsü insan zekasının gücünü göstermekte ve yüz yılımızın bilginler kurulunu onurlandırmaktadır. Aralarından, Sir Henri Rawlinson'un ve üyemiz Mösyö Jules Oppert'in isimleri parlamaktadır. Bu buluş Champollion'un buluşunun bir bakımdan benzeridir Hiyerogliflerin okunması ve yorumu bir kişinin işi ise de, çiviyazılarının okunması bir kolektif çabadır. Her biri binanın inşaatına taşını koymuştur. Bina eski katedrallarımız gibi yavaş yükselmiştir. Burası size bu çok büyük çabanın ayrıntılarını, zekanın gücünü vermenin yeri değildir. Kendimi bir kaç temel noktayla sınırlamam gerekir.

Hiyeroglif, demotik (hiyeroglifin el yazısı biçimi) ve Yunanca ile üç türlü yazılmış Rozetta taşı, Champollion'a Mısır anıtlarını okuma ve yorumlama yolunu açtı. Çiviyazıları için de, Persepolis'deki Darius'un sarayında ve Behistoun kayasındaki üç dildeki yazılar, Asur bilginlerine yolu açtı. Ancak bilinen bir metin, Champollion'a rehberlik ederek, işi bir kerede çözdürdüyse de, çiviyazısı, uzun sürede, derece, derece okunarak çözüldü. Persepolis ve Behistoun'daki yazıtlarda üç çeşit çiviyazısı vardı ama hiç biri tanınmıyordu ve hangi dilde yazıldıkları da bilinmiyordu.

1610 yılında Pietro della Valle, bu yazının soldan sağa okunması gerektiğini söyleyerek ilk adımı attı. Ama daha ileri gidemedi. Yüz elli yıl sonra, Danimarkalı bilgin Niebuhr, aynı harfin üç değişik yazı da, da kendini üç kere tekrarladığına dikkat ederek, ikinci adımı attı. Yine sağdaki sistemin 42 harften oluştuğunu ve bir alfabe yöntemi oluşturduğunu

söyledi. Bu noktada yanlış yorumların sonu geldi.[20]

Diğer bir Danimarkalı bilgin Münter, 1802 yılında bir adım daha attı. Üç çeşit yazıdan ilki alfabetik, ikincisi heceli, üçüncüsü ise monogramatikti (bir ismin bir kaç harfinden veya baş harflerinden gelen desen. Red House) Birinci çeşitte A ve B harflerini okumayı başardı. Aynı zamanlarda Grotefend, akıl yürüterek bu anlatımların Achéménides kralların a ait olduğu kararına vardı. İbranicenin , Farsçanın ve Yunan dilinin yardımıyla üç özel ismi çözdü. Darius, Xerxés ve Vistap. Grotefend[21] mutlu buluşunu daha ileriye götüremedi. Persepolis yazıtlarının okunmasında 1836 yılına kadar bir adım atılamadı. Almanya'da Lassen[22] ve Fransa'da Burnouf

20- Maddi güçlükler yayınlamayı 1846 ya kadar geciktirdi. Üç dildeki en eski yazıt, Mourgah kalıntılarındadır. Cyrus' un hükümdarlığı zamanına dayanıyor. Onun peşinden, hepsinin en önemlisi olan, Darius'un büyük yazıtı geliyor. Behistoun'daki kayanın üzerinde, Darius'un Tanrı Hürmüz tarafından korunduğunu, sahte Smerdis'i ayağıyla ezdiğini ve önünde yenilmiş dokuz kral olduğunu gösteren kabartma, resmin çevresine yazılmıştır. Darius, Persepolis'de Nacki-Roustam kayalıklarının üzerine kısa yazıtlar bırakmıştır.

Darius ve Xerxes'in yazıtları Van ve Elvend kayalıklarında duruyor. Sonuç olarak son Achéménides'lerin başka yazıtlarının, Mösyö Oppert Journal Asiatique de, 1851-1852 de, metnini, çevirisi ve yorumunu Latin harfleriyle yayınladı.

21- 1857 yılında sonuçlar, o anda bile, kuşkuluydu Londra'daki Asya derneği, Asur bilginlerine aşağıdaki denemeyi teklif etti. Asur bilginleri sekiz yüz satırdan fazla olan bir yazıyı tek başlarına , ayrı, ayrı tercüme edip sonucunu kapalı zarfla dernek merkezine göndereceklerdi. Mr. Rawlinson, Fox Talbot ve Oppert yarışmayı kabul etti. Sonuç inandırıcı oldu. Dört çevirmen, aralarındaki belirgin ayrılıklara rağmen, en önemli noktalarda birliktiler. Bu yazı Teglat-Phalasar'a aitti. Bak. Inscription of Teglat PlasarI. King Assyria B. C. 1150. Mr. Rawlinson, Fox Talbot, Dr. Hincks and Dr. Oppert.

22- Asur sesleri üzerine bak. Oppert Annales de phil. chret. 185

aynı zamanda ve birbirinden bağımsız olarak Münter ve Grotefend'in buluşlarını tamamladılar. Lassen üç dildeki yazıtın ilk sütununu çözüp okudu. O arada Burnouf[23] benzer bir çalışmayı Hamadan yazıtları üzerine yayınladı. Her ikisi de ilk sütundaki dilin Farsça olduğunu kanıtladılar. Bu dil Zend'e çok yakın komşuydu. Bu arada Sir Henry Rawlinson, İran da aynı konu üzerinde çalışıyordu. Kendi çabasıyla Fransız ve Alman bilgininin sonuçlarına vardı. Lassen ve Burnouf'un çalışmalarının yardımıyla, daha da ileri gitti. Behistoun'da bir kayaya kazınmış Darius'un uzun yazıtını, aynen kopya etti, okudu ve çevirerek Londra'daki Asya derneğine, 1843 yılında gönderdi.[24]

Bir kere ilk sütunun dilini bilince" ikincisini çözmeye girişilebilir. İkinci sütun birincinin bir çevirisi olacaktır. Bugün bile İran kralları, kararnamelerini üç dilde yazıyorlar. Farsça, Arapça ve Türkçe. Achéménides'lerin yazılarını eski Farsça, ve Asur dillerinde yazdıklarını mantıklı olarak varsaydık. Burada yeni güçlükler çıktı. Harfler veya simgelerin sayısı yüz onu buluyordu. Bu yazı artık alfabetik değil ama hece yazısıydı. 1844 deWestergaard, 1846 da Hincks, 1850 de Saulcy ve1853 de Norris bu yazıları çevirerek, çözdüklerini kanıtladı. Bu dilin ismi ve doğası üzerine tartışma sürüyor. Mr.'Norris'e göre Scythique, Mösyö Oppert'e göre Medik, mösyö Sayce ve Halevy'ye göre Elam dili.

23- İkinci ve üçüncü sütunun yazıları aynı prensibe dayanıyor. Sus, Niova ve Van'daki yazıtlarda değişik dilleri anlatıyor. J. Menant'a bakLes syllabaires assyriens dans les Memoires Yazıtlar akademisinde. Memoires des savants étrangers, t. VII Paris, 1869.

24- Sir H. Rawlinson 1866 yılında bu heceleme tabletlerini Cuneiform inscriptions of Western Asia, t. II, pl. 1-4;t. III pl. 70. Mr. George Smith bu yarım kalmış heceleme tabletlerini Asurbanipal'in sarayında yeni bulunan tabletlerle tamamlamıştır.

İlk ikisinin çözülmesi üçüncünün çözülmesine yol açtı. Kullanılan çok çeşitli simgeler çözümü daha da güçleştiriyordu. Üç dilli yazıtın üçüncü sütununun Asur-Babil dilini kapsadığı uzun süredir varsayılıyordu. Bu dil Semitik diller grubuna giriyordu. Ninova ve Babil'deki yazılarla karşılaştırma, düşünceyi kesinleştirdi. Bu üçüncü çeşit yazı Koyuncuk ve Horsabad'daki bulunanlarla, önceden şüphe bile edilmeyen bir önem kazandı.

Asur dilinin çözülmesindeki öncüler, Löwenstein, Botta, de Saulcy, Hincks, Fox Talbot ve özellikle Sir Henry Rawlinson ile Jules Oppert'dir. Biraz güven duyulacak bir sonuca kadar, bilginler arasında birçok yoklama, birçok boşuna çalışma, birçok sonuçsuz çaba, birçok kuşku ve karşıtlık yaşandı.[25] Asur düzeninde bir hece iki değişik biçimde de okunabiliyordu.[26] Bunların dışında birçok ideogramı da kapsıyordu. Örneğin tanrıların ve kralların adları ideogramın dı-

25- Lenorment'a bak Etudes sur quelques parties des syllabaires cuneiformes, Paris 1876. Les syllabaires cuneiformes, Paris 1877.

26- Kral Asur-Banipal Elam savaşını nasıl anlatıyor. "Nanna'nın heykeli 1636 yıl önce yerinde kaldırılmış ve Elam ülkesinde onun için kutsanmamış bir mabette kalmaya mecbur edilmiştir. Bu Tanrıça babası olan Tanrılarla birlikte benim ismimi dünya devletine çağırdı. Bana heykelini tekrar yerine konmasını buyurdu. "Asur-Banipal beni bu dinsiz Elam ülkesinden kaldır ve beni Bit-Anna'nın ortasına koy"En uzun günlerden beri açıklanan Tanrıçanın buyruğu, son insanlara tekrarlandı. Büyük Tanrıçanın ellerinden tuttum ve onun gelmesi yüreğimi sevindirdi. Kisselev ayında Bit-Anna'ya doğru ilerledi. Onu sevdiği Bit-İliani'deki Atuk kentine soktum ve kutsallığa yükselttim. J. Menant'ın çevirisi. Babylone et Chaldée p. 35; Biblioth. du palais de Nineve p. 35. G. L. Smith, Hist. of Assurbanipal p. 249. İ. Ö. 2228 yılında Kaldelilerin Aristo'ya gönderdikleri tabletler. Kalde ve Asur zamandizini üzerine bak Oppert Annales de phil. Chrét. 1856, t. II pp. 245-257; 325-356

şında çok seyrek olarak yazılıyordu. Bu ideogramların söylenişini bilmeden ayırıp değerlerini anlamak olanaklıydı. Asur bilginlerinin bir kaç kralın adını değişik söylemelerini anlamanın, nedeni budur. Sayılarımıza benzeyen Asur ideogramları vardır. Sayılar Fransızca'da , İngilizce'de, Almanca'da aynı nicelikleri anlatır ama değişik söylenir

Bir kere dilin birini çözünce bütün harfler biliniyor veya önce bilinen bir özel isim tanınıyor. [27]

27- Lenormant'ın yazdığı E. Babelon'un, Hist. anc. de l'Orient kitabında Limmu listesine bak. 1. IV p. 449, Paris, 1885

IV

Asur yazılarının anahtarını bulunca, bilginler Asur-Banipal'in kütüphanesinin içine girip kapsadığı kitaplar üzerine konuşma yaptılar. Bu konuşma daha yeni başladı. Bu kilden kitaplardan incelenecek daha bir çoğu var. Buna göre çözülen tabletler bize, çok geride kalmış zamanlardan, Asur tarihi, örf ve adetleri, uygulamalar ve fen bilimleri üzerine çok değerli bilgiler vermişlerdir. Ninova saray kütüphanesi bize Syllabaires[28] (Heceleme tableti) adı verilen ve çiviyazısının okunmasına ve bilgisine yardımcı olan tabletleri verdi. Asur bilginleri bazı tabletlere Syllabaire adını koydu. Bu tabletlerde çivi işaretleri, benzerlik esas olmak üzere, üç veya dört sütun üzerine sıralanmışlardır. Ortada anlatılan işaret vardır. Sağında bu simgenin ilkel değeri ve çiviyazısını icat edenlere göre söylenme biçimi bulunur. Bu yazı dilini icat edenlere Akad'lı veya Sümer'li diyorlardı. Sol sütunda ise ideografik değeri bir Asur sözcüğüyle verilmektedir.[29] Bir başka tür tabletlere de Gramer tableti denebilir. Bu tabletlerde bir seri, zamirleri, bir diğeri fiil biçimlerini göstermektedir. Bunların

28- Vigouroux, La bible et les decouvertes modernes en Palestine, en Egypte et en Assyrie 4 eme edit. Paris 1884

29- Cfr Pline, Hist. nat. t. VIIpp. 57-58Simplius'a göre Kalde'lilerin Callisthénes tarafından Aristo'ya İskender'den 1903, İ. Ö 2236 yıl önce gönderilen astronomi tabletleri.

yardımıyla bugün çok kısa bir sürede bir Asur grameri düzenlenebilir. Mösyö Menant, Delitzsch ve Sayce Asur dilinin pratik okuma kitaplarını vermişlerdir. Sözlük çalışmaları da bu hece bilgisi tabletlerinden yararlanacaktır. Bu konu daha az ilerlemiştir Çok uzun süredir. P. Strassmaier el yazısıyla büyük bir çiviyazısı sözlüğü hazırlamaktadır. Bu sözlük çok uzun bir çalışmanın ürünü olacaktır.

Hece ve gramer tabletlerinin dışında Ninova kütüphanesi, demiş olduğumuz gibi, tarih belgelerini içerir. Bunlardan bazıları çok ilgi çekicidir çünkü büyük bir ulusun tamamen unutulmuş tarihini yeniden yaşatmaktadır. Başkalarının içinde Asur-Banipal'in ilk sekiz yılının öyküsünü buluyoruz.

Krala göre yönetiminin altıncı yılında Elam'lıları yenmiş, başkentleri Sus'u yerle bir etmiş, Kalde'de Erek'e, Elam'lıların 1635 yıl önce götürdükleri, Tanrıça Nanna'nın heykelini getirmiştir. Eğer bu yıl kesinse, Elam'lılar heykeli İ. Ö. 2294 yılında götürmüşlerdir. Hazreti İbrahim'in Kalde'yi terk etmesinden iki yıl sonra.

Bu tarih, din dışı tarihte, bilinen en kesin tarihtir[30]

Aynı derecede önemli zamandizinsel veri Limmu denen memurların yıllık listesidir. Bu memurlar adlarını yıla, eski Yunan'daki Arkont'lar gibi, veriyorlardı. Eski Roma'daki konsül listesi gibi olan bu Limmu listesi üç yüz yılı kapsamaktadır. Bu Limmu listesi Vulmirar veya Binnirar II den başlıyor ve Asur-Banipal'ın zamanı, yani911 yılına, İsaya göre 650 yılına, kadar geliyordu.

Koyuncuk'da bulunan tabletlerde, bu listelerden bir sürü vardı ama üzüntüyle biliyoruz ki hepsi kırılmıştı. Buna rağ-

30- Menant'a bak La binliothéque du palais de Ninive ch. Vı

men parçaları birleştirerek nerdeyse tamam bir liste yapmak olabildi.[31] Bu aralıkta, Asur kralları birçok kere İsrail halkıyla savaşa girmiştir. Bu buluşun önemini tarih ve *Tevrat* zamandizini bakımından kolayca kavramak kabildir. Aşılması gereken birden fazla güçlük olması dolayısıyla, kutsal zamandizinini bütün ayrıntılarıyla henüz çakıştırmanın olanağı yoktur. Bu arada genel bir biçimde, çiviyazısı belgelerle açıklanan Asur tarihi, beklenmeyen bir biçimde İsrail ve Yuda krallarının tarihinin doğruluğunu onaylamaktadır. Papaz Vigoureux bunu yakında yayınlanmış bir çalışmasıyla kanıtlamaktadır.[32]

Asur-Banipal kütüphanesi hukuk belgeleriyle her çeşit sözleşmeyi de içerir. Bunun yardımıyla hukuk ve ceza kanunlarını ayrıntılarıyla biliyoruz. Asur ve Babil uygulamasını ve örf ve adetlerini öğreniyoruz. Bu güne kadar yayınlanan ve çevirisi yapılan belgeler daha onların genel hukuk sistemini çözmemize yetmiyor.

Yunanlılar Kalde'nin gök bilginlerinin ülkesi olduğunu ve onların gözlemlerini en eski zamanlardan beri tuğlaların üzerine yazdıklarını uzun süreden beri öğretmişlerdi.[33] Ninova kütüphanesi astronomik tabletlerle doludur. Bu tabletler bize gün dönümünün gerilemesinin çağımızdan iki bin yıl önce kral Sar-Jukin zamanında bilindiğini kanıtlar. Asur yılı, Yahudiler'in tutsaklıktan sonraki ve Siromakedonyalılarınki gibi on iki ay, ayı idı. Güneş ve ay tutulmalarını gözlüyor,

31- Lenormant'a bak La Magie chez les Chaldéens, Paris1874; La Divination et la science des présages chez les Chaldéens, Paris, 1875

32- Eusebii . Chronicon, lib. I dans Migne Patrol gr. t. XIX, pp 108 et suivan

33- George monachi chronographia ed. Goar, Paris, 1852, pp14, 16, 17;28-31

burçları ayırıyor, yıldız kümelerini bugün bile kullanılan isimlerle tanımlıyorlardı. Gezegenlerin hareketlerinin ayrıntısına varıyorlar[34] ve Astrolojiyi kullanıyorlardı.[35]

Asur ve Babil'lilerin tanrıların soy ağacı ve dünyanın oluşumu bilimini, tufandan önceki on kral çağındaki geleneklerini ve tufanı Eusébe[36] ve George le Syncelle tarafından korunmuş Bérose'un parçalarından biliyoruz. Bugün elimizde dünyanın kuruluşuna ait Ninova tabletleri var. Asur'luların önemli tanrılarını biliyoruz. Kabartma heykeller ve silindirler onları anlatmaktadır. Bérose'da bulunan parçaların dediklerinin kesin olduğu anlaşılmış, onaylanmış ve tabletler tamamlanmıştır.

Musa'nın anlattığıyla birçok nokta da benzeşen tufanın, Kalde'ye göre öyküsünden, bizim burada bahis etmemiz gerekir. Tufanın Kalde'ye göre efsanesi bir şiirin içinde önemsiz bir olaydır. Burada olayın kahramanı İzdubar büyük bir avcı ve büyük savaşçıydı. Fetihlerini Basra körfezinden Ermenistan'a kadar sürdürmüştü. Tufanın ilk parçaları 1872 de G. Smith tarafından Ninova'daki tabletlerin arasında bulundu. Bütün şiir on iki tabletlik bir seriyi kapsıyordu. Asur bilgini seksen parçayı birleştirerek Ninova kral kütüphanesinde, üç değişik örneğini çıkarmaya başardı. Tufanın öyküsü ta-

34- Smith'e bak. Chaldean account of genesis; Delitesch, Chaldaisches genesis

35- Lenormant'a bak Essai de commentaire sur les fragments cosmogoniques de Bérose

36- Mösyö Lenormant tarafından Fransızca'ya Premiers civilisation adı altında çevrilmiştir. t. 1pp. 33-45

Mösyö Menant tarafından Baylone et la Chaldée diye çevrilmiştir. pp. 23-30 Vigouroux'nun çevirdiği La Bible et les decouvertes de daha tamamdır. 3 éd. L. 1pp. 229-244.

mamlanmadığından Daily Telegraph gazetesi masraflarını karşılayarak eksik parçaları kazıp bulması için G. Smith'i gönderdi. Çalışması çok başarılı olan G. Smith, İngiltere Müzesinde olan tabletlerin bütününe yakınını tamamlayabildi. Tufanın Kalde'ye göre efsanesi, elimizde şimdi boşluksuz olarak vardır. Çiviyazıları arasında çevrilen bölüm en güvenilir ve kesin olandır.

İzdubar'ın şiiri Asur-Banipal'ın buyruğuyla, Erek kentinde çok eski zamanlardan beri saklanan bir örnekten İ. Ö. VII yüz yılda kopya edilmiştir.

Ninova'nın kütüphanesi efsanelerle doludur. Tufanın efsanesinden başka, İstar'ın cehenneme inişi de çevrilmiştir. Bu kayda değer efsane klasik benzerleriyle karşılaştırmaya değer. Asurluların edebiyat beğenisinin olduğu ve diğer sanatlar gibi onu da geliştirdikleri görülmektedir.

İyi niyetli sabrmızı taşırmak istemem. Asur-Banipal'in kütüphanesi bütün sırlarını vermemiştir. Bu güne kadar verdiklerinden kapsadığı geri kalan değerleri biçmek mümkündür. Asur biliminin alanı, düzenlenmiştir. Rawlinson, Hincks, Smith ve Lenormant yolu açmışlardır. Şimdi genç Doğubilimciler yorulmak bilmeyen bu kişilerin yolundan yürüyecekler ve İngiltere, Fransa ve Almanya'daki heves ve başarıyla çalışıp çiviyazılarını çözmekte olan girişimcilerle güç birliği yapacaklardır. XVI'ıncı yüz yıldan beri Belçika birçok Doğubilimci yatıştırmıştır. Brüksel yakınında doğan Masius ilklerden ve en değerlilerden biridir. Ülkemiz hiçbir gelişmede geri kalmamalıdır.

≠≠≠≠≠